

В. В. Кирикилиця

**СЛОВНИКОВА ТЕХНОЛОГІЯ
НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ
АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

монографія

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

В. В. КИРИКИЛИЦЯ

**СЛОВНИКОВА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ
ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ
НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Монографія

**Луцьк
2023**

УДК 81'243:378.091.33

К 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 4 від 30 березня 2023 року)*

Рецензенти:

Микитенко Н. О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Гусак Л. Є. – доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кирикилиця В. В.

К 43 Словникова технологія навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей : монографія. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2023. 196 с.

ISBN 978-617-8279-12-7

У монографії висвітлено результати багаторічних досліджень теоретичних та практичних засад активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Розкрито дидактичний аспект словника, його функції та виділено основні етапи користування словником студентами у процесі навчання. Розроблено критерії і показники активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками та визначено рівні їх сформованості. Теоретично обґрунтовано, спроектовано та експериментально перевірено модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Запропоновано словникову технологію навчання як один із ефективних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у навчанні взагалі і у вивченні іноземних мов зокрема.

Монографія адресована фахівцям у галузі теорії навчання, викладачам закладів вищої освіти, аспірантам, магістрантам, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемою підвищення ефективності навчального процесу.

© Кирикилиця В. В. 2023

© Багнюк І. К., Драка А. Р. (обкладинка), 2023

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКАМИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	
1.1. Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності в теорії навчання	8
1.2. Дидактична суть словників як засобів навчання	30
1.3. Стан реалізації проблеми в освітньому просторі вищої школи	49
Розділ 2. СЛОВНИКОВА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА МОДЕЛІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	
2.1. Словникова технологія навчання у контексті технологічного підходу в освіті та етапи її реалізації	66
2.2. Модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками	73
2.3. Критеріально-рівнева характеристика сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками	102
Розділ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ МОДЕЛІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЛОВНИКОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ	
3.1. Реалізація моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками	115
3.2. Динаміка сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей засобами словникової технології навчання	124
3.3. Перспективи використання словникової технології навчання у процесі іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей	148
ПІСЛЯМОВА	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166
УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	183
ДОДАТКИ	184

ПЕРЕДМОВА

Актуальність і доцільність дослідження. Зростання вимог до якості підготовки фахівців із вищою освітою ставить перед педагогічною наукою завдання створити ефективні дидактичні системи, що базуються на застосуванні новітніх технологій, форм і методів навчання. Вони забезпечують інтенсивне залучення студентів до процесу оволодіння знаннями, формування загальнонавчальних умінь та навичок. На цій основі можна суттєво підвищити рівень самостійної творчої пізнавальної діяльності студентів, створити умови для більш повного й ефективного розвитку їх особистості.

Зважаючи на стрімке впровадження ідеї європейського виміру в освіті, основна увага у закладах вищої освіти спрямовується на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, які прагнуть мати якнайбільше можливостей для свого соціального та професійного зростання. Адже сучасного роботодавця цікавить такий фахівець, який уміє критично мислити і самостійно вирішувати різноманітні завдання; володіє багатим словниковим запасом, що базується на глибоких знаннях, і практично його використовує; здатний до самоосвіти.

Проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності, формування творчої особистості у процесі навчання знайшли відображення у працях педагогів-класиків І. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, В. Оконя, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Питання розвитку пізнавальної самостійності й активності в навчанні розглядається у наукових роботах В. Козакова, В. Лозової, С. Малихіної, В. Мичковської, О. Пиндик, Н. Чувасової; формування пізнавального інтересу – Г. Бондар, С. Горчинського, А. Іванчук; стимулювання мотивації навчання – Т. Левченко, М. Милогородської та інших.

Удосконаленню навчального процесу у вищій школі присвячені праці Г. Артемчука, П. Гусака, О. Малихіна, В. Чайки. Проблему шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів закладів вищої освіти висвітлено в дослідженнях О. Катеруші, В. Краснопольського, О. Олексюк, О. Собаєвої. Вплив засобів навчання на процес активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів розкрито у працях О. Дьоміна, І. Куліш, Т. Сердюк, А. Фоменка. Питання використання словника як засобу навчання обгрунтовано у дослідженнях Л. Коцюк, С. Кривець, М. Лаптевої, В. Перебийніс, М. Рудіної, О. Семенов, Д. Трубачової, які розробили підходи до визначення поняття словника, його основних характеристик і структурних елементів, можливостей формування умінь та навичок користування ним. Для реалізації наукового задуму дослідження важливими є роботи Н. Микитенко, І. Некоз, О. Тарнопольського, у яких розглядаються особливості іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей.

Слід зазначити, що проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками не знайшла належного опрацювання. Вона розглядається лише аспектно у контексті використання підручника (Л. Горяна, Я. Кодлюк, А. Степанюк та ін.). Проведені нами дослідження свідчать про те, що до останнього часу не було робіт, у яких словники досліджувалися б як засіб розвитку навчально-пізнавальної активності студентів. Лише деякі аспекти цього питання побічно висвітлюються в окремих підручниках і статтях з теорії і практики використання словника у навчальному процесі (М. Лаптева, С. Кривець).

Недооцінка ролі словників негативно впливає на весь навчальний процес. Відомо, що у 90% людей зоровий канал сприйняття інформації у декілька разів сильніший порівняно зі слуховим. Це дає підстави стверджувати, що обсяг і міцність засвоєного матеріалу, сприйнятого через зоровий канал зв'язку у випадку пошуку інформації у словнику, будуть значно вищими. А недостатня увага до словників, користування якими пов'язане з

функціонуванням багатьох аналізаторів, веде до спрощення навчального процесу, швидкого забування, втрати умінь та навичок, здобутих значними зусиллями.

У сучасних умовах забезпечення студентів немовних спеціальностей практичними вміннями та навичками в межах своєї майбутньої спеціальності неможливе без застосування технологій навчання з використанням словників, які посідають особливе місце серед численних засобів навчання. Словник, будучи незамінним доповненням до підручника, допомагає аналізувати та засвоювати значний обсяг інформації, який постійно збільшується і необхідний для якісної підготовки до майбутньої професійної діяльності. У процесі роботи зі словниками підвищується інтелектуальний потенціал, удосконалюються пам'ять і мислення, розширюється кругозір майбутнього фахівця. За цих умов організація навчально-пізнавальної діяльності зі словником та її активізація є природним результатом розвитку та формування особистості.

Аналіз практики підготовки фахівців немовних спеціальностей у закладах вищої освіти (ЗВО) переконує у недостатній ефективності традиційної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками з вивчення навчального матеріалу на заняттях і під час самостійної роботи. Крім того, існуючі методи роботи зі словниками недостатньо сприяють реалізації його функціональних можливостей, що негативно впливає на якість знань та рівень оволодіння студентів інтелектуальними вміннями.

Втім, слід зазначити, що ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей може суттєво підвищитися внаслідок поетапного впровадження розробленої авторської моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками, яка включає мотиваційно-цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний і оцінювально-результативний компоненти, що утворюють спільно із дидактичними умовами цілісну динамічну систему і формують завершений цикл взаємодії учасників освітнього процесу в аудиторній та позааудиторній роботі.

У монографії здійснено комплексний аналіз дидактичних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками: формування мотивації студентів до роботи зі словниками у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності; використання словникової технології навчання як чинника розвитку пізнавальної активності й пізнавальної самостійності студентів; реалізація інноваційних діагностичних методик формування навчально-пізнавальної діяльності студентів; конкретизовано критерії (мотиви використання словників у процесі навчання, оперування вміннями та навичками роботи зі словником, якість виконаної зі словником роботи, пізнавальна активність та пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками, готовність до використання словників для самоосвіти та професійної діяльності), їх показники та рівні (творчий, реконструктивний, репродуктивний) сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

Новаторський характер представленої наукової праці вбачаємо у тому, що спроектовано як компонент обґрунтованої моделі технологію навчання з використанням словників, де взаємопов'язані мета; зміст; алгоритм дій, послідовне виконання яких забезпечує формування у студентів умінь та навичок роботи зі словниками різних типів; засоби діагностики; результат.

Монографія має наукове і практичне значення, адже проведений аналіз активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами словникової технології навчання слугує внеском у вирішення проблеми підвищення якості навчання студентів немовних спеціальностей, а основні результати дослідження можуть бути використані у практичній викладацькій діяльності у закладах вищої освіти, а також методичній роботі під час розробки підручників, навчальних посібників, силабусів освітніх компонентів.

Розділ 1.

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ ЗІ СЛОВНИКАМИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності в теорії навчання

Сьогодні проблеми міжнародного і внутрішнього життя суспільства, наукові відкриття, стрімка хода науково-технічного прогресу, зміна характеру праці під впливом сучасної техніки, нові покоління, що формуються за нинішніх умов життя, – все це ставить перед освітою складні завдання, пошук вирішення яких активно здійснюється наукою і практикою.

За сучасних умов стрімкого впровадження ідеї європейського виміру в освіті основна увага спрямовується на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, які прагнуть мати якнайбільше можливостей для свого соціального та професійного розвитку.

На різних етапах розвитку суспільства проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається, мала різне теоретичне обґрунтування і практичну реалізацію залежно від умов і завдань, що ставило суспільство перед освітою.

Для дослідження проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності слід визначити її вихідне поняття – «діяльність». Зосередимося на загальному розумінні поняття діяльності з тим, щоб надалі мати можливість визначити поняття навчально-пізнавальної діяльності та шляхи її активізації у сучасних закладах вищої освіти.

Категорія діяльності була і є об'єктом вивчення філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних наук. Діяльність взагалі – це спосіб існування людини і суспільства в цілому. Діяльність є засобом зв'язку суб'єкта зі світом [39, 535]. У своїй діяльності людина засвоює предметний світ, пізнає діалектику його розвитку. Людина, змінюючи природу, змінює свою власну природу в міру своєї активності, яку вона вносить в діяльність, збагачуючи її

своєю свідомістю, переживаннями, натхненням, внутрішніми поривами. Зміну, перетворення, формування людини поза її активною діяльністю здійснювати безперспективно.

У філософській літературі діяльність визначається як «форма активності, що характеризує здатність людини бути причиною змін у бутті ... Для людської діяльності характерний вибір можливостей та відповідно – прийняття рішень. Діяльність здійснює перманентну трансформацію суб'єктивного в об'єктивне та навпаки... В систематичній формі концепція діяльності представлена в німецькій класичній філософії, зокрема в працях Й. Фіхте та Г. Гегеля, котрі розглядали діяльність як єдність теорії та практики» [161].

У соціальній філософії діяльність розглядається в контексті взаємодії людини як суб'єкта з об'єктивним світом [153, 171].

Поняття діяльності в психології, окрім зазначення активної ролі особистості, вміщає ще й необхідність враховувати її інтереси, потреби у процесі досягнення певного результату. Можна повністю погодитися з педагогом М. Фіцулою, який визначає діяльність як «спосіб буття людини у світі, її здатність вносити в дійсність зміни» і називає основні структурні компоненти діяльності: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності [162, 52]. В. Бондар наголошує, що до структури будь-якої діяльності входять три складові: цілепокладання, цілездійснення й ціледосягнення [11, 37].

Отже, діяльність людини в широкому розумінні означає процес активної, цілеспрямованої взаємодії суб'єкта з середовищем [104, 59], а основними характеристиками діяльності є предметність, соціальна, суспільно-історична природа, опосередкованість, цілеспрямованість і мотиваційність, продуктивність [39, 535].

Все сказане дає змогу зробити висновок, що цілеспрямована діяльність людини змінює навколишню дійсність і саму людину та є основою ефективності процесів навчання і виховання, які спрямовані на формування особистості.

Певна єдність думок філософів, соціологів, психологів, педагогів щодо визначення поняття діяльності знаходить своє відображення у спробах класифікувати основні її види. Р. Арцишевський характеризує діяльність як спосіб буття соціального суб'єкта, виділяючи предметно-практичну, духовну та комунікативну діяльність. З цієї точки зору, розвиток особистості може розглядатися як все більш повне оволодіння нею різними видами, формами та засобами діяльності [5, 116].

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дав нам можливість зіставити різні позиції науковців у визначенні таких понять як «навчання», «навчальна діяльність», «пізнавальна діяльність» і дійти висновку, що ці поняття мають як спільні, так і відмінні риси.

Процес навчання, організований суспільством, передбачає обов'язковість таких форм діяльності, одна з яких – та, що навчає, – бере участь у передачі досвіду, накопиченого людством, а друга – та, що навчається, – спрямована на здобуття суспільного досвіду. Обидві форми діяльності складають суть навчального процесу.

Осмислюючи суть процесу навчання і його структуру, не можна не звернути увагу на те, що дидакти І. Малафіїк і М. Фіцула складовими навчання називають викладання і учіння або, іншими словами, діяльність учителя (викладача) і учня (студента) [99, 42; 163, 116]. За В. Бондарем взаємодія, що складається між викладанням і учінням, є домінуючою для дидактики і в умовах організованого процесу навчання здатна забезпечувати навчальну або пізнавальну діяльність учнів [11, 65]. Вбачаючи певну термінологічну суперечність у визначенні провідних елементів у навчанні, А. Алексюк аналізує навчання як цілісне явище в усій сукупності форм вияву його зовнішніх і внутрішніх сутнісних характеристик [1, 421].

Диференціація діяльності всередині навчального процесу привела до необхідності розрізняти і такі поняття, як «навчальна діяльність» і «пізнавальна діяльність», яке досить часто підміняються терміном «учіння».

Поняття «навчальна діяльність» стосовно поняття «пізнавальна діяльність» ширше, оскільки воно одночасно включає і діяльність того, хто навчає, і діяльність того, хто навчається. З одного боку, «навчальна діяльність, як універсальний метод, є особливою формою активності вчителя, спрямовану на учня». З іншого боку, «навчальна діяльність – така поведінка учня під час навчання, яка регулюється свідомо поставленою метою» [122, 101]. У цьому понятті відображена його соціальна значущість: без навчальної діяльності, так само, як і без праці, суспільство не може розвиватися.

Що стосується поняття «пізнавальна діяльність» або «учіння», то психологи розглядають його як сукупність психічних процесів, обумовлених нервовими механізмами. У дидактиці цей термін використовується у зв'язку з пізнавальною діяльністю учнів і називається специфічним видом трудової діяльності [163, 120]. Учіння – необхідний компонент будь-якої діяльності; його результатом є не лише предметні знання, уміння і навички, а й способи діяльності індивіда; здатність не лише до активної взаємодії з учителем, а й готовність до самонавчання, до самопізнання. Процес учіння – це різновидність пізнавального процесу, який відбувається у специфічних умовах. В умовах пізнавальної діяльності забезпечується цілеспрямоване активне відображення об'єктивного світу у свідомості дітей [11, 65–66].

Учитель і учень є суб'єктами у процесі навчання. Про необхідність активності і синхронної взаємодії цих двох суб'єктів навчання йдеться у працях В. Бондаря [11; 11]. Адже як би активно вчитель не викладав свій предмет, якщо він не забезпечив активну діяльність учнів, її мотивацію й організацію, процес навчання фактично не функціонує у зв'язку з відсутністю дидактичної взаємодії вчителя та учня [11, 65].

Постає питання про визначення об'єкта, на який спрямована навчальна діяльність учня. У перебігу суспільного розвитку навчання перетворюється на окремий, специфічний вид діяльності – оволодіння соціальним досвідом. Завдяки навчальній діяльності учень оволодіває досвідом, яким він раніше не володів. Цей досвід постійно

поповнюється новими знаннями, вміннями та навичками, а також трансформується завдяки їх надходженню до систем уже існуючого досвіду, що змінюється під час роботи з об'єктами та знаннями.

Оскільки пізнавальна діяльність може здійснюватися поза навчанням, без учителя, потрібно враховувати таку пізнавальну взаємодію, як учень – навчальний матеріал [11, 16]. Засвоєння навчального матеріалу супроводжується порівнянням нових знань із раніше отриманими, встановленням між ними зв'язків та збагаченням системи знань. Отримані знання стають засобом перетворення досвіду, який є об'єктом навчальної діяльності. Це характеризує пізнавальну діяльність як таку, що спрямована на самовдосконалення та саморозвиток. Отже, у процесі навчання складається взаємодія трьох об'єктів: учителя, учня й навчального матеріалу.

У своєму дослідженні А. Фоменко визначає навчально-пізнавальну діяльність як «цілеспрямовану пізнавальну діяльність учня в процесі навчання, керовану вчителем через науково обґрунтовані дидактичні методи, форми, засоби і зміст навчання. Навчально-пізнавальна діяльність задається спеціальною програмою і притаманна лише спеціально організованій групі учнів. Формою її здійснення і розвитку є навчальний процес» [164, 29].

С. Беляєв, виділивши спільні та особливі ознаки категорії навчання, робить висновок, що навчально-пізнавальна діяльність – це діяльність, протягом якої особистість цілеспрямовано оволодіває знаннями та вміннями, котрі складають досвід суспільства і можуть бути використані як інструмент для самостійного набуття нових знань та вмінь, що сприяє її саморозвитку, самоперетворенню та успішній соціалізації [6, 17]; а О. Юрчук характеризує навчально-пізнавальну діяльність як високий і ефективний ступінь оволодіння певними видами знань при вивченні навчальних дисциплін, які впливають на розвиток логічного мислення [175, 61]. Отже, «навчальна діяльність – це цілеспрямована й упорядкована сукупність дій, прийомів і операцій, що забезпечують мотиваційне й активне включення суб'єктів діяльності в організований дорослими процес навчання» [39, 535].

Узагальнений досвід вивчення категорії діяльності дав можливість багатьом дослідникам побудувати структуру навчально-пізнавальної діяльності та зрозуміти логіку її розгортання, механізм перебігу, дослідити властивості її структурних елементів.

Серед численних досліджень структури навчально-пізнавальної діяльності, на наш погляд, значної уваги заслуговує робота С. Беляєва, який виділяє такі її компоненти: *особистісний* (відповідальність, темперамент, хист, самооцінка, індивідуальний темп роботи, рівень соціальних вимог, впевненість у своїх вчинках, товариськість, міра розкнутості у стосунках з іншими людьми), який відповідає за створення та функціонування навчально-пізнавальної діяльності учня як цілісної динамічної системи; *мотиваційний* (соціальні, пізнавальні, моральні, професійно-ціннісні, утилітарні мотиви; мотиви тривожності і самовиховання), який складають пізнавальні потреби та мотиви, що спонукають учнів до діяльності; *цільовий* (суб'єктивні цілі навчально-пізнавальної діяльності, особистісні прагнення), який розкриває внутрішній світ, оскільки уявлення про мету діяльності забезпечує розвиток пізнавальної активності учня; *змістовно-операційний* (дії створення плану діяльності, ознайомлення з основними поняттями, створення загальної моделі нового знання, конкретизації та відпрацювання, контролю та оцінки перебігу навчально-пізнавальної діяльності), який складають предметні дії, що підпорядковані загальній меті діяльності; *контрольно-регулюючий* (перевірка відповідності цілей окремих дій меті діяльності, аналіз перебігу та результату діяльності, необхідне коригування навчально-пізнавальної діяльності), який складають дії контролю, які призначені встановлювати ступінь відповідності дій умовам завдань; *оціночно-результативний* (дії самоконтролю, дії самооцінки, дії взаємооцінки), який складають дії оцінки, призначенням яких є визначення ступеня засвоєння загального способу розв'язання навчального завдання, а також ступеня відповідності результату навчальних дій їх кінцевій меті [6, 18–29].

Враховуючи те, що компоненти структури складають цілісну систему, тісно пов'язані між собою, будь-які зміни в одному з них якісно впливають на інші компоненти, на перебіг навчально-пізнавальної діяльності, її результат. Ми прослідковуємо тісний зв'язок між особливістю перебігу навчально-пізнавальної діяльності й процесом формування пізнавальної активності.

Розглянувши питання діяльності як основної форми прояву активності, необхідно зупинитися на проблемі активності, яку трактують як діалектичну формулу пізнання, що лежить в основі пізнавального процесу [11, 66].

Незважаючи на поширене оперування терміном «активність», це поняття є досить складним. У Педагогічному словнику С. Гончаренка активність визначається як «здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури» [23, 21], тому її можна вважати і передумовою, і результатом її розвитку. Активність виявляється у рухах, діях, пізнанні навколишньої дійсності, спілкуванні, впливі на оточення й на себе.

Передусім, активність як якість особистості виражає особливий стан людини і її ставлення до діяльності. Активність по суті виражає не діяльність, а її рівень і характер. Відсутність активної діяльності у процесі навчання позбавляє тих, хто навчається, можливості пережити «радість відкриття істини», що забезпечує, по-перше, велике моральне задоволення, а по-друге, небажання відступати перед труднощами [151, 121].

Зроблений нами аналіз різних точок зору щодо поняття «активність» свідчить про те, що одні дослідники розглядають активність як рису, якість особистості; інші – як засіб досягнення мети та здатність до діяльності.

Активність – це важливий чинник свідомого засвоєння знань. Вона передбачає творчу участь у навчальному процесі не лише студентів, але й викладача як суб'єкта навчання. Активність викладача означає таку організацію його роботи, за якої студент

засвоює знання не формально, а осмислено. Догматичний підхід до викладу знань не може забезпечити високої якості їх засвоєння. З активністю студентів тісно пов'язаний принцип свідомості у навчальному процесі [14, 5–6].

Можна повністю погодитись із В. Онищуком у тому, що «в умовах активної навчально-пізнавальної діяльності закріплення знань безпосередньо зливається з вивченням або засвоєнням їх» [120, 159]. Хоча відомий педагог В. Сухомлинський зазначає, що для терміну «засвоєння знань» характерний відтінок пасивності, і пропонує замінити його більш правильним з педагогічної точки зору терміном «набуття знань», щоб підкреслити активну діяльність того, хто їх набуває [151, 120].

У процесі педагогічних пошуків накопичено багато прийомів і способів стимулювання активності студентів у процесі навчання. Дидактичний принцип свідомості й активності відображає активну роль студента у навчанні, підкреслює, що розвитку всіх можливостей особистості, її творчого потенціалу у великій мірі сприяє творча активність, яка забезпечує реконструкцію діяльності і перетворення діяльності.

Принцип активності у навчанні визначає головне спрямування діяльності студента і вимагає від викладача такої організації процесу навчання, яка сприяє міцному і глибокому засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь та навичок, розвитку позитивного ставлення до навчання. Цей принцип є одним із провідних у дидактиці, оскільки виступає важливою умовою і показником реалізації будь-якого іншого дидактичного принципу.

Ми говоримо про пізнавальну активність як умову успішності будь-якої діяльності, адже вона передбачає виховання самостійності, ініціативності, сумлінності, сили волі, тобто орієнтує суб'єкт на самовиховання, на керівництво людиною своїм власним розвитком із врахуванням загальнолюдських цінностей. В. Лозова визначає пізнавальну активність як «рису особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння

індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності» [97, 25] і вважає, що «пізнавальна активність характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнавальної діяльності» [96, 25].

В науці існують різні підходи щодо класифікації рівнів активності, аналіз яких дозволяє зробити висновок про те, що спільним у них виступає наявність репродуктивного та творчого рівнів, а інші знаходяться між ними. Більшість науковців виокремлюють рівні пізнавальної активності в залежності від характеру діяльності, ступеню самостійності та творчості. Наприклад, В. Лозова пропонує три рівні пізнавальної активності: репродуктивний, реконструктивний, творчий [97, 29]. Дослідник С. Беляєв вважає за доцільне виділити чотири рівні пізнавальної активності: індиферентний; відтворюючий; частково-пошуковий; творчий [6, 40–45].

Узагальнюючи результати вищезазначених досліджень, виділяємо такі показники прояву пізнавальної активності: наявність у пізнавальній діяльності цінних життєвих орієнтирів; пошукова спрямованість особистості на засвоєння знань, умінь і навичок; потреба у знаннях як найважливіший мотив пізнавальної діяльності; пізнавальний інтерес і потяг задовольнити його за допомогою різних джерел, як у навчанні, так і в позанавчальній діяльності; самостійність, відповідальність, творче ставлення до вирішення пізнавальних завдань, емоційний підйом, прагнення знайти свій підхід до нового завдання, виявити ініціативу у процесі навчання; володіння засобами пізнавальної діяльності, вміння самостійно мислити, виділяти головне, аналізувати; прагнення до поглиблення і розширення знань та засобів їх засвоєння; уміння застосувати на практиці засвоєні знання.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що пізнавальна активність – риса особистості, яка виявляється у її ставленні до процесу пізнання, забезпечує реалізацію її природного потенціалу і оптимізує її психосоціальне зростання.

Майстерне педагогічне управління пізнавальною активністю студентів передбачає їх продуктивне залучення до безперервного мислительного пошуку нових знань, норм і цінностей на тлі актуалізованої пізнавальної *потреби*, що є внутрішнім джерелом пізнавальної активності. Формою вираження внутрішніх пізнавальних потреб і мотивів є *пізнавальний інтерес* [39, 678].

Пізнавальний інтерес є особливою формою загального феномена «інтерес». Він властивий різним галузям пізнавальної діяльності, яка може бути дуже широкою, що розповсюджується на отримання інформації взагалі, на пізнання нового про різні сторони предметного світу; і заглибленою в певну галузь пізнання, теоретичні основи, закономірності [173, 229]. Сферою пізнавального інтересу є пізнавальна діяльність, у процесі якої відбувається оволодіння змістом навчальних предметів та необхідними вміннями і навичками.

Пізнавальний інтерес впливає на створення радісної атмосфери навчання, на інтенсивність пізнавальної діяльності. Пізнавальний інтерес як чинник процесу навчання активізує всю пізнавальну діяльність. Під впливом пізнавального інтересу активніше проходить сприйняття, гостріше відбувається спостереження, активізується емоційна і логічна пам'ять, інтенсивніше працює уява, продуктивнішою стає діяльність.

В. Онищук стверджує, що інтерес до знань і до процесу їх набування посідає перше місце серед пізнавальних мотивів. Дидакт виділяє основні стадії інтересу до знань: цікавість, яка створює психічний стан зацікавленості; допитливість, що характеризується прагненням дізнатись більше; пізнавальний інтерес, що дозволяє проникати в сутність явища, предмета; теоретичний інтерес, що характеризується прагненням не тільки до пізнання закономірностей, а й до застосування їх на практиці [120, 49]. М. Милогородська вважає, що важливою передумовою виникнення інтересу до учіння є виховання широких соціальних мотивів цієї діяльності, розуміння її змісту, усвідомлення важливості набутих знань для життєдіяльності [108, 134].

Важливість формування пізнавального інтересу у студентів полягає в тому, що він відіграє роль цінного мотиву навчальної

діяльності, а за певних умов стає стійкою рисою особистості, засобом навчання і проявляється в допитливості, цікавості, самостійності мислення, постійній і невичерпній спразі знань. Щоб досягти розвитку активної пізнавальної діяльності студентів, викладач повинен спиратися на пізнавальний інтерес як сильний засіб і внутрішній мотив діяльності, що значною мірою визначає успіх у навчанні.

Актуальність формування пізнавальних інтересів у майбутніх фахівців до визначеної діяльності зумовлюється тим, що їх розвиток ефективно впливає на процес навчання у вищій школі, на активну життєву позицію, на позитивне ставлення до майбутньої професії [112, 38].

Отже, можна зробити висновок, що інтенсивність навчальної діяльності значною мірою залежить від *мотивів навчання*, у ролі яких можуть виступати передусім різноманітні потреби, а також інтереси, захоплення, емоції, установки, ідеали. Мотив – внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумові зусилля [88, 183].

Мотив є рушійною силою діяльності людини, адже діяльність розпочинається під впливом мотивів, одні з яких є основними, а інші виконують функцію додаткової стимуляції. В. Лозова розрізняє поняття «мотиви» і «стимули» діяльності, пояснюючи, що мотиви відбивають внутрішні спонуки, а стимули – зовнішні [97, 17]. «Мотив спонукає студента ставити і досягати різноманітних результатів, виконувати відповідні дії. Коли мотиви не обґрунтовані, не усвідомлений кінцевий результат, навчання як вид пізнавальної діяльності втрачає сенс... У навчально-пізнавальній діяльності студентів домінують такі мотиви: а) пізнавальний інтерес, б) любов до професії, с) мотиви творчості» [115, 291–295]. «Серед великої кількості різних мотивів, що спонукають творчу особистість, найголовнішими є свобода, самовдосконалення, створення позитивних цінностей, створення нового» [93, 111]. А. Макаренко розглядає співвідношення інтересу, обов'язку і любові як фундаментальних стимулів у процесі навчання і виховання [98, 333].

Поняття «мотивація» ширше, ніж поняття «мотив», оскільки включає в себе усі види стимулів: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, емоції, ідеали, тощо. В широкому значенні мотивація або мотиваційна сфера розуміється як стрижень особистості, що обумовлює не тільки вчинки, поведінку людини, але й її життя [110, 13]. І. Некоз констатує, що «мотиваційна сфера учіння – складне ієрархічне утворення, яке містить як безпосередньо діючі мотиви, так і свідомо прийняті наміри, що виходять із відповідних норм, принципів та суспільних ідеалів. Посилення навчальної мотивації треба розглядати як важливий засіб підвищення ефективності навчання» [112, 36–37].

А. Фурман і Б. Скоромовський виділяють поняття «пізнавальної мотивації», яка «є рушійною силою, що забезпечує входження учня в мислительний пошук і надає йому глибоко особистісного характеру» [165, 73]. Формування пізнавальної мотивації, яка первинно виникає як ситуативно задана пізнавальна потреба, спричинене пізнавальною активністю, яка є внутрішнім моментом будь-якої насиченої розумової діяльності [17, 12].

Аналіз численних досліджень проблеми мотивації [84; 108; 112; 132] і власний досвід роботи свідчать про те, що на початковому етапі вивчення навчальних дисциплін студентам притаманна висока мотивація, що пояснюється палким бажанням стати освіченим фахівцем. Але у процесі навчання, який неодмінно супроводжується подоланням різноманітних труднощів і вимагає наполегливої праці, спостерігається послаблення активності, зниження успішності, що в свою чергу призводить до зниження мотивації. Ця картина поширена у ЗВО особливо серед студентів немовних спеціальностей під час вивчення нефахових освітніх компонентів.

Розглядаючи мотивацію як важливу складову процесу навчання, що забезпечує його результативність, учені вказують на складну структуру мотиваційної сфери і визначають два її основні види: *зовнішню і внутрішню мотивацію*.

Перетворення мотивів у реальну рушійну силу процесу навчання залежить, в першу чергу, від викладача, завданням якого є зберегти, розвинути і створити стійку мотивацію студентів, яка

гарантуватиме успіх у навчанні. Педагог Дж. Хармер (Jeremy Harmer) називає три сфери діяльності викладача, де він може прямо впливати на стійку мотивацію студентів: цілі і постановка цілей; навчальне середовище; цікаві заняття [181, 53–54].

О. Вишневський вбачає своєчасне збереження, збудження і підтримання вчителем мотивації у навчанні в чіткому визначенні можливих джерел мотивації: усвідомлення і прийняття соціальної необхідності навчання, яке є засобом отримання необхідної для суспільства інформації; формування в учнів особистісних потреб навчання: потреба самовираження, перспектива спілкування; задоволення від самого процесу навчання, що зумовлюється двома факторами: радістю досягнення результату і потребою інтелектуальної діяльності [17, 14–17]. Мотивація у навчанні – спрямованість на отримання знань, що забезпечує позитивні переживання при досягненні мети навчання. Мотивація є однією з індивідуально-психологічних особливостей, від якої залежить успішність навчання студентів [163, 120].

Для навчально-пізнавальної діяльності студентів особливо важливими є наступні типи мотивації: мотивація успіху (дії студентів спрямовані на досягнення конструктивних, позитивних результатів), мотивація страху невдачі (студенти не відзначаються особливою наполегливістю у досягненні поставленої мети) та професійна мотивація (студенти демонструють позитивне ставлення до майбутньої професії) [158, 402].

Таким чином, особистісне ставлення до процесу навчання виражене у мотиваційній сфері, яку утворюють такі спонукальні стимули як потреби, інтереси, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації та ін. Вони виконують роль рушійних сил пізнавальної активності, яка відбувається під їх впливом.

Розглянувши проблему формування пізнавальної активності, перейдемо до характеристики такого складного комплексного поняття, як *пізнавальна самостійність*, що формується на базі пізнавальної активності.

Самостійність і активність є умовою і засобом досягнення цілей навчання. Незважаючи на те, що самостійність і активність тісно пов'язані між собою, принципова відмінність між ними полягає в тому, що самостійність завжди вимагає активності, а активність не обов'язково повинна поєднуватись із самостійністю. Мірилом активності є її результативність у межах заданого часу діяльності, відповідність її пізнавальним можливостям студента на певний момент. На відміну від рівня активності, рівень самостійності з фактором часу не пов'язаний. Діяльність студента може бути кваліфікована як самостійна незалежно від того, скільки часу вона продовжувалась. Ця відмінність є суттєвою і поділяє активність та самостійність студентів у навчанні на два окремих дидактичних принципи.

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними вміннями і навичками бачити зміст та мету роботи, організовувати власну самоосвіту, вміння по-новому підходити до вирішуваних питань, здатність до творчості [1, 434]. Самостійність пов'язана з ініціативою, пошуком різних шляхів вирішення навчально-пізнавальних завдань без допомоги ззовні. «Навчання передбачає самостійну активність особистості і потребує від неї ініціативи, одночасно розвиваючи її, формуючи готовність до діяльності в нових умовах» [150, 34].

Успішність процесу навчання значною мірою залежить не лише від уміння викладачів вдало обирати і застосовувати методи і прийоми навчання, а й від уміння студентів самостійно здобувати знання і використовувати їх на практиці. Дж. Хармер наголошує, що яким би компетентним не був викладач, студенти ніколи не здобудуть відповідних знань, якщо вони не поставлять перед собою мету вчитися поза аудиторією так само, як і на заняттях. Через те, що процес навчання надзвичайно складний і різноманітний, неможливо вивчити на заняттях весь матеріал, необхідний для повного розкриття заданої теми. Студенти повинні виробити свою власну стратегію навчання, яка допоможе їм стати самостійними здобувачами знань. Різні студенти мають різні результати під час самостійного

опрацювання матеріалу в зв'язку з тим, що їм притаманні різні стилі учіння [181, 335].

Ознаками самостійності студента є здатність систематизувати, планувати і регулювати свою діяльність без постійного безпосереднього керівництва і практичної допомоги з боку викладача. Самостійність проявляється у вмінні вести інформаційний пошук, вибирати літературу, фіксувати результати й обробляти їх, складати конспект, реферат із матеріалу прочитаної літератури, працювати із словниково-довідниковою літературою, контролювати свою діяльність і раціонально розподіляти час. Сформована самостійність стимулює саморозвиток студентів, розвиває у них бажання до більш глибокого засвоєння матеріалу та дозволяє набувати нових досягнень у професійному становленні.

Отже, пізнавальна самостійність – це сформованість потреби і уміння самостійно мислити, здатності орієнтуватися в новій пізнавальній ситуації, самому бачити питання, задачу, віднаходити шляхи її вирішення [39, 680].

Досліджуючи проблему формування пізнавальної самостійності студентів, С. Малихіна підкреслює, що пізнавальна самостійність студентів є якістю особистості, що включає в себе єдину систему спрямованості, здатності й уміння активно, власними зусиллями, без сторонньої допомоги здійснювати повний цикл пізнавальної діяльності, зокрема, самостійно опановувати загальнонавчальні та спеціальні знання, уміння й навички, використовувати сучасні засоби навчання та комунікації з метою вирішення професійно та соціально значущих завдань [101, 16].

Самостійність студента найбільше проявляється під час виконання самостійної роботи, що є однією із форм організації навчального процесу у ЗВО і основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять. У «Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» розкривається роль і місце самостійної роботи у засвоєнні студентами навчального матеріалу, визначається її зміст і роль викладача в її організації, вказується, якими навчально-

методичними засобами забезпечується самостійна робота студентів і яку частину загального обсягу навчального часу вона повинна становити у співвідношенні із обсягом аудиторного часу [9, 17–18].

Самостійна робота студентів спрямована на досягнення поставлених дидактичних цілей і виконується без прямої участі викладача, але за його завданням і під його контролем. Успіх студентів у навчанні великою мірою зумовлюється добре організованою самостійною роботою щодо розширення, поглиблення та закріплення знань, набуття практичних умінь та навичок.

Існує декілька видів самостійних робіт: підготовчі (їх дидактична ціль – відтворення опорних знань, навичок і умінь), інформаційні (сприймання нового матеріалу), пізнавальні (виявлення внутрішньої суті явищ), системні (узагальнення і систематизація знань), вправи (засвоєння навичок і вмінь, комплексне застосування їх на практиці), контрольні-корекційні (перевірка, оцінка і корекція знань, навичок і умінь) [119, 30]. Усі ці види можуть застосовуватися на різних рівнях пізнавальної активності і творчості студентів, при цьому враховується зміст матеріалу, мета заняття і рівень підготовки студентів.

Самостійна робота є важливим засобом організації навчального чи наукового пізнання студента, яка формує нові риси вищої освіти. З одного боку, вона виступає як навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності студента, що пропонується викладачем. З іншого – як форма прояву певного способу діяльності для виконання навчального завдання. Саме спосіб діяльності приводить студента до отримання зовсім нового, раніше невідомого знання або до поглиблення і впорядкування вже наявних знань. Можливість різних форм самостійної роботи, їх комплексне застосування дозволяє разом з інтересом до дисципліни підвищити ефективність навчального процесу в цілому.

Для того, щоб забезпечити трансформацію самостійної роботи у самоосвітню діяльність, необхідно сформулювати у студентів позитивне ставлення до професійно значущих цілей; високий рівень знань, умінь самостійно працювати з джерелами інформації; організаційно-управлінські уміння і навички [166, 209].

У процесі самостійної діяльності студенти мають можливість не лише здобувати знання, формувати уміння і розвивати навички глибокого засвоєння навчального матеріалу, а й формувати такі індивідуальні якості особистості, як самостійність, активність, організованість, творчість.

У педагогічних дослідженнях творчий характер діяльності вважається найвищим рівнем використання індивідуальних сил і можливостей тих, хто навчається. На думку І. Драча, «творчі ідеї з'являються, коли особистість відчуває потребу щось змінити, вдосконалити. Процес творчості поєднує традиції і новаторство» [34, 39]. Творчий характер діяльності полягає у неповторності її результатів, неможливості застосування шаблонних дій [166, 214]. У навчальному процесі цьому сприяє самостійна пошукова активність школяра, за допомогою якої він приходить до нових знань, спираючись на вже відомі, пізнані. Саме такого рівня пошук, сягаючи вершин внутрішньої вмотивованості учіння, процесуально забезпечує прискорення розумового й особистісного розвитку учнів [165, 6].

Все сказане дає змогу зробити висновок, що якісними характеристиками навчально-пізнавальної діяльності є пізнавальна активність і самостійність, які взаємозумовлюють і взаємно підсилюють одна одну. У навчальній діяльності пізнавальна самостійність виявляється в активності, спрямованій на набуття, вдосконалення знань, оволодіння прийомами роботи, що пов'язане з формуванням пізнавальних інтересів та інших мотивів, які стимулюють і зміцнюють вольові зусилля для виконання тих чи інших завдань [39, 680].

О. Малихін розглядає пізнавальну активність і пізнавальну самостійність у трьох аспектах: процесуальному, мотиваційному і вольовому. Перший аспект пов'язаний з оволодінням засобами і способами пізнавальної діяльності, тобто практичними й інтелектуальними можливостями, вміннями, які зумовлюють виконання самого процесу пізнання під час цілеспрямованого пошуку, другий – з формуванням потреби і прагнення особистості до пізнання, третій – з докладанням вольових зусиль у процесі пізнання [100, 29].

Оскільки навчально-пізнавальна діяльність є цілісною системою, то будь-які зміни в одному зі структурних елементів впливають на результат діяльності. В свою чергу, реалізація функціонального призначення кожного компонента структури навчально-пізнавальної діяльності ефективно впливає на активність студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності, формування якої вимагає виконання студентами систематичних навчальних дій, адже завданням вищої школи є підготовка студентів до ініціативної, самостійної діяльності, формування у них творчого мислення та пізнавальної активності.

На основі аналізу наукових здобутків представляємо таку структуру навчально-пізнавальної діяльності (рис. 1.1):

Рис. 1.1. Структура навчально-пізнавальної діяльності

Результатом пізнавальної діяльності людини є знання. Знання є складовою уміннь людини діяти. Уміння включають різні дії. Окремі дії, багаторазово повторюючись, автоматизуються і стають навичками діяльності [143, 35–36], які визначають як «психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих затрат фізичної та нервово-психічної енергії» [138, 98].

Іншими словами, уміння – це знання в дії або «здатність на належному рівні виконувати певні дії, заснована на доцільному використанні знань і навичок» [162, 559]. За аналогією з визначенням навички, уміння можна визначити як оптимальний рівень досконалості певної діяльності [104, 62]. Якщо уміння – це готовність до свідомих і точних дій, то навички – це автоматизовані вміння [99, 149–150].

Розвиток процесу навчання визначається прагненням викладачів активізувати навчальну діяльність студентів. Саме поняття «активізація» досить містке, його межі вловлюються лише інтуїтивно, а механізм його дії можна зрозуміти завдяки власному досвіду.

Завдання активізації навчання розглядали усі педагоги, які боролися за розвиток розумових сил учнів. Одним із перших звернув увагу на необхідність активного засвоєння знань Я. Коменський [81]. Ідеї розвитку активності у навчанні висували Й. Герbart [183] і К. Ушинський [159].

Проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності й досі залишається актуальним питанням дидактики. Тут містяться джерела формування пізнавальних інтересів, розвитку самостійності, творчості, розумових здібностей. Розглядаючи проблему активізації навчально-пізнавальної діяльності, педагоги досліджують її різні шляхи. Завданням активізації пізнавальної діяльності В. Шморгун називає підвищення ефективності та результативності навчального процесу, сприяння формуванню всебічно розвиненої особистості [172, 4].

У дидактичних дослідженнях існують різні визначення поняття «активізація». Як правило, автори під активізацією мають на увазі ефективне використання тих методів, засобів, форм навчання, які відомі традиційній дидактиці і які спонукають особу до виявлення

активності. Для цього потрібна така організація процесу пізнання, в якій об'єкт пізнання був би включеним у сферу діяльності учня і діалектична взаємодія між ними створювала б передумови виявлення активності особистості [96, 38]. С. Гончаренко у Педагогічному словнику визначає активізацію процесу навчання як «удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи учнів, яке забезпечує активну й самостійну теоретичну і практичну діяльність школярів у всіх ланках навчального процесу» [23, 21].

На нашу думку, дослідження з цього питання, які проведені на матеріалі загальноосвітньої школи, можуть повністю бути використані стосовно активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у закладах вищої освіти, в умовах яких здійснюється систематичне і послідовне формування таких якостей особистості як пізнавальний інтерес, активність, самостійність та творчий підхід. Весь комплекс цих якостей умовно можна вважати механізмом становлення активної позиції студента у навчанні, що забезпечує активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Розглядаючи проблему активізації навчально-пізнавальної діяльності, педагоги досліджують її різні шляхи. Ми погоджуємося з точкою зору дослідниці О. Катеруші, яка підкреслює, що активізація навчальної діяльності студентів включає творчу пізнавальну діяльність, використання активних форм і методів навчальної діяльності, а також формування професійних якостей особистості спеціаліста у процесі навчальної діяльності [47, 89].

Основна мета роботи викладача з активізації пізнавальної діяльності студентів полягає в розвитку їх творчих здібностей, засобом досягнення якого є вміле застосування таких методів і прийомів, які забезпечують високу активність студентів у навчальному пізнанні, поступовий розвиток їх мислення. Методи і прийоми активізації, що їх застосовує викладач, повинні враховувати рівень пізнавальних здібностей студентів, бо непосильні завдання можуть підірвати віру студентів у свої сили і не дадуть позитивного результату.

У процесі навчання студент здійснює різні дії, в яких виступають основні психічні процеси: відчуття, сприймання, уява,

мислення, пам'ять. Оскільки з усіх пізнавальних психічних процесів провідним є мислення, то можна сказати, що активізувати діяльність студентів – це активізувати їх мислення.

Кожен викладач застосовує у навчальному процесі свої методи і прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів, але досвід роботи одного викладача не може бути механічно перенесений іншим в іншу аудиторію. У зв'язку з цим виникає потреба в теоретичному обґрунтуванні організаційно-методичних засад, згідно з якими викладач буде скеровувати навчально-пізнавальну діяльність студентів. В. Буряк переконливо стверджує, що «активізація навчального процесу, як і самостійна робота студентів, великою мірою залежить від викладача, від його вмілого керівництва» [14, 6].

Відповідно до дослідження Т. Сердюк, активізація навчально-пізнавальної діяльності розглядається як цілеспрямована діяльність викладача щодо сприяння розвиткові потреби у пізнанні та саморозвитку в особи, яка навчається, та забезпечення для цього необхідних умов. Така діяльність має спиратися на розвиток активної розумової діяльності, формування вміння самостійного планування, здійснення та осмислення навчально-пізнавальної діяльності, створення для кожного студента зони найближчого розвитку, використання конструктивної взаємодії [145, 40].

Дослідниця О. Олексюк наводить широке трактування активізації пізнавальної діяльності студентів: з одного боку, це якісний рівень діяльності студента, якому притаманна певна система ознак (самодетермінованих проявів активності); з іншого – це цілеспрямоване керування процесом пізнання студентів шляхом створення оптимальних психолого-педагогічних умов, яке підпорядковане меті професійної підготовки і спрямоване на формування внутрішніх мотивів та цілей пізнавальної діяльності; ефективне застосування нових знань і здобуття навичок їх практичного застосування. Між цими проекціями є прямий зв'язок: результатом зовнішньо детермінованої активізації є перехід активності студента у рису особистості [116, 65].

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчать про багатогранність підходів до визначення суті й структури активізації навчально-пізнавальної діяльності. Незважаючи на відмінності й розбіжності в деяких аспектах, вони мають спільну ознаку: тлумачать активізацію навчально-пізнавальної діяльності як цілеспрямовану діяльність викладача з метою розробки і застосування такого змісту, форм, методів і прийомів навчання, які спрямовані на мобілізацію інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил студентів; розвиток здатності долати труднощі; активну самостійну роботу.

Крім того, активізацію навчально-пізнавальної діяльності потрібно розглядати у сучасних умовах розвитку освіти не лише як процес керування активною діяльністю студентів, але й як результат стимулювання їх активності.

Проведений аналіз літературних джерел дозволив нам подати суть поняття «активізація навчально-пізнавальної діяльності» згідно з нашими дослідницькими позиціями у вигляді схеми (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Схематичне зображення суті поняття «активізація навчально-пізнавальної діяльності»

Отже, під активізацією навчально-пізнавальної діяльності розуміємо ефективну організацію навчального процесу, що направлена на удосконалення змісту, форм, методів, способів і засобів навчання з метою підвищення пізнавального інтересу, активності, творчої самостійності студентів у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок подальшого їх використання на практиці.

1.2. Дидактична суть словників як засобів навчання

Проведений аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати, що успішність процесу навчання значною мірою залежить від матеріальних передумов. У педагогічній теорії дається висока оцінка ролі й місця засобів навчання в освітньому процесі, які допомагають забезпечити найкраще засвоєння програмового матеріалу, навчити самостійно здобувати знання і використовувати їх на практиці. Засоби навчання є важливим невід'ємним компонентом процесу навчання.

Під *засобами навчання* розуміють різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби тощо) [88, 252]. Засоби навчання – сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію навчально-виховного процесу [163, 157] і дають можливість описати об'єкт вивчення і пред'явити його для засвоєння. Такими засобами є підручник, слово вчителя, наочні засоби, технічні засоби навчання, комп'ютер, роздатковий матеріал [99, 250].

На певному рівні достатньо розуміти зміст поняття «засоби навчання» як комплекс об'єктів, предметів, які є носіями інформації, сприймання, усвідомлення та оперування якою призводить до формування в учнів системи знань, умінь та навичок їх застосування у практичній діяльності. Ці засоби навчання можна назвати інформаційними або дидактичними засобами [42, 24]. В ідеалі усі засоби навчання мають бути представлені в навчально-методичному комплексі, який і є основним засобом навчання у всій повноті його компонентів [104, 56].

На нашу думку, найбільш повне визначення засобів навчання та їх призначення дається в Енциклопедії освіти: «Засоби навчання – будь-які засоби, прилади, обладнання та устаткування, що використовуються для передачі інформації у процесі навчання. Засоби навчання формують матеріальну та інформаційну складові навчального середовища, впливають на діяльність суб'єктів навчання

і організацію дидактичного процесу, створюють умови для забезпечення можливості досягнення конкретних, заздалегідь сформульованих цілей навчання, які можуть характеризувати якість дидактичного процесу. З іншого боку, засобам навчання завжди притаманна різноманітність форм реалізації та методик їх використання, вони підпорядковуються тій парадигмі освіти, що склалася в суспільстві» [39, 313].

Традиційно у навчанні використовуються словники як джерела інформації. «Серед книжкового надбання кожної культурної нації особливе місце займають словники, які є свідомством духовного потенціалу народу та багатства і можливостей його мови. Всі великі модерні нації мають словники, які є національним надбанням» [169]. Словник є культурно-історичним феноменом і одним із найважливіших способів опису лексики мови [35, 14].

Наука за багатовікову історію свого існування й розвитку виробила системні підходи до означення поняття словника. Словник (лексикографічний твір) – це сукупність мовних одиниць, розташованих у певному порядку, де розкрито їхнє значення, подано про них різні відомості чи переклад іншою мовою або вміщено інформацію про предмети, явища та факти, які вони означають [171, 71]. Енциклопедія освіти розглядає словники як довідкові видання, що містять інформацію про знання [39, 831].

У лінгводидактиці термін «словник» часто вживається у значенні лексичного запасу того, хто вивчає мову. А робота, спрямована на оволодіння словником, про багатство якого може мовитися у випадку не лише засвоєння і розуміння слова, а й обов'язково його вживання, називається *словниковою роботою*. Активізація словника виділяється в окреме завдання словникової роботи [33, 521], під якою розуміють систематичну навчально-виховну роботу в галузі лексики мови, спрямовану на оволодіння учнями незнайомим або знайомим, однак складним для них словником, на розширення словникового запасу учнів і розвиток їхньої мови. Спеціальна систематична словникова робота ведеться,

головним чином, учителями рідної мови й літератури та іноземних мов. Це також є завданням учителів усіх предметів [23, 310].

Важко переоцінити ту роль, яку відіграють словники в інтелектуальному розвитку людини. У них – надбання науки, мудрість багатьох народів і книг. Без енциклопедій, словників не може обходитися жодна бібліотека, сім'я, в яких цінують інтелект і дбають про інтелект власних дітей. М. Рильський відзначав, що неможливо уявити собі культурну людину, яка не мала б потреби у словнику, ніколи б ним не користувалась [139, 78]. Яскравим прикладом цього є поширена у всесвітній мережі Інтернет інформація про те, що 90% англійських сімей мають у домашній бібліотеці хоча б один тлумачний словник, адже «розвиток їхньої грамотності критично залежить від того, чи мають вони словник» [95, 43].

Основними критеріями при створенні словника є великий обсяг, раціональний, продуманий спосіб подачі словникового матеріалу, швидкий та зручний пошук потрібного слова. Створення кожного словника, незалежно від його типу і призначення, розпочинається ретельним добором реєстрових слів (лексичних одиниць), які або витлумачуються, або перекладаються. Яким має бути словник і для кого він призначений – це ті визначальні моменти, що обумовлюють реєстр слів, які добираються до словника із лексичної скарбниці мови. Проте, створити повний словник будь-якої мови, тобто своєрідний «тезаурус», практично неможливо, оскільки такий словник – «це ідеал, до якого можна лише прагнути і якого ніколи не можна досягти, бо кожен день і кожна година приносять людям нові поняття і нові для тих понять слова» [139, 87].

Словники є багатофункціональним засобом навчання. Вони є не лише довідниками, які допомагають знайти значення потрібного слова, але й навчальними посібниками, які дозволяють розвинути творчі здібності і полегшити засвоєння лексичного матеріалу.

Існує велика кількість словників, які відрізняються різними часовими межами (історичні, сучасні), різним способом представлення словникового матеріалу (алфавітні, зворотні, ілюстративні), представляють різні галузі знань (термінологічні), мають різний обсяг

лексики (повні, стислі, словники-мінімуми, тезауруси), різний рівень користувачів (для широкого кола читачів, фахівців), різну орієнтацію (загальнонаукові, багатогалузеві (універсальні), галузеві, вузькогалузеві), різну кількість залучених мов (одно-, дво-, три- і багатомовні), різне призначення (навчальні, інформаційні, довідкові, переважно тлумачні, які мають суто прикладне застосування) [156]. Дані класифікації можуть бути доповнені ще одним пунктом із розробленої типології існуючих словників: за оформленням і деталізацією інформації (комп'ютерні, друковані (багатотомні, однотомні, кишенькові, ілюстративні)) [35, 22].

Залежно від призначення і характеру пояснення словникового матеріалу словники поділяють на дві основні групи: енциклопедичні та мовознавчі (або лінгвістичні, філологічні). Мовні та енциклопедичні словники ставлять різні цілі й завдання. В. Дубічинський називає будь-який словник надійним гідом у різних сферах знань і тому переконливо стверджує, що кожний словник оперує певною енциклопедичною інформацією [35, 22].

Енциклопедія – це збірка статей з різних галузей знань [95, 21]. *Енциклопедичні словники* пов'язані не зі словами, а з фактами і поняттями. У них можна знайти лаконічні відомості про різні країни, народи, мови, визначні події, про видатних політичних діячів, учених, письменників, митців. В енциклопедичних словниках уміщують також ілюстрації (фотографії, малюнки), картографічні матеріали, статистичні, хронологічні таблиці тощо. У цих словниках зовсім не мають місця такі граматичні категорії, як займенники, вигуки, сполучники, частки, прислівники; дієслова та прикметники подаються лише тоді, коли вони термінологізувались, тобто вживаються для точного вираження спеціальних понять і означення спеціальних предметів.

Мовні словники мають кілька основних типів і багато різновидів, але об'єктом описування у них завжди є саме слово як одиниця мови. Залежно від типу й характеру лінгвістичного словника, конкретне слово в ньому може розглядатися в одному чи кількох аспектах, скажімо, з погляду походження чи функціонування протягом певного

історичного періоду, правопису, вимови тощо. «Слово – найважливіша структурно-семантична одиниця мови, яка служить для називання предметів, процесів і властивостей. У слові закріплюються результати пізнавальної діяльності людей, без слова неможливе вираження й передавання понять та уявлень. Слово є необхідною умовою й засобом утворення та існування поняття як узагальненого й абстрагованого відображення дійсності. Без слова поняття існувати не можуть» [23, 310]. Й. Гербарт вважав слово універсальним засобом навчання [183, 9].

В. Берков зазначає, що інформація про слово складається із певних характеристик, або параметрів слова: *лексичного* (слова в рівній мірі є носіями певного постійного об'єму значення), *граматичного* (характеризується ступенем повноти змінних показників слова і його синтаксичної валентності), *стилістичного* (характеризується вживаністю слів у певних мовних стилях), *оцінювального* (містить у собі елемент ставлення того, хто говорить, до поняття, позначеного даним словом), *частотного* (визначає частоту вживання слова в мові), *ареального* (вказує на те, що частина слів і словосполучень обмежена в своєму застосуванні територіальними чи соціальними ареалами), *асоціативного* (викликає в багатьох членів мовного колективу певні асоціації з іншими словами) та *культурного* (містить об'єм інформації, який відображає культуру мовного колективу) компонентів значення слова [7, 50–85].

Словники включають семантичну, граматичну, стилістичну інформації про слова (основні одиниці мови) і про зв'язки між ними (лексичні, синтаксичні, словотворчі). Вони є основою системної організації лексики. З безмежного океану слів, створених народом для своєї лексичної скарбниці протягом століть, словник повинен зареєструвати в першу чергу все краще, найбільш необхідне і найперспективніше. Словники відображають культуру мови народу і сприяють її нормалізації. Вони є багатим джерелом її вивчення, зокрема правил написання, вимови, добору слова.

Сидні І. Лендау поділяє двомовні словники на *активні* (призначені для використання з метою перекласти рідномовний текст

чужою мовою) і *пасивні* (словники, що використовуються, щоб перекладати чужомовні тексти рідною мовою). Деякі одномовні словники призначено природним носіям мови, інші зорієнтовано на іноземців, що вивчають мову [95, 24].

Залежно від формату і призначення словники поділяють на три основні категорії: універсальні, спеціальні (або тематичні) та мультимедійні (або електронні). Хоча деякі словники можна знайти як серед словників універсальних, так і серед словників тематичних [185, 22–38]. *Універсальні* словники містять детальну інформацію про слова і розглядають конкретне слово в одному чи в кількох аспектах. Їх рекомендують користувачам, які хочуть здобути загальні мовні навички і спілкуватися на загальноосвітньому рівні. *Спеціальні* або тематичні словники призначені для певної категорії користувачів, які вже мають елементарні знання потрібної їм мови і чітко визначену мету навчання. По суті, це розширювач лексичного запасу, впорядкований за ієрархією значень [95, 33]. «Тематичний словник є словником активного типу, в який включено комунікативний матеріал. Тематичне групування дає можливість вивчати лексику системою, що сприяє її кращому запам'ятовуванню» [83, 275].

Зроблений нами аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що, незважаючи на різноманіття словників, більшість із них має багато спільних характеристик в оформленні і способі представлення матеріалу. Традиційна структура словника включає: 1) вступ або передмову; 2) розділ «Як користуватися словником» (критерії впорядкування та опис структури словникових статей); 3) ключ до системи транскрипції, що подається в словнику; 4) список скорочень, абревіатур і їх пояснення; 5) основний список слів, тобто власне словник; 6) допоміжний матеріал, тобто різні додатки (граматичні таблиці, список неправильних дієслів, географічних і власних назв, джерела укладання, індекси тощо).

На основі проведеного аналізу найбільш поширених типологій пропонуємо узагальнену класифікацію словників, що представлена у таблиці 1.1:

Таблиця 1.1

Класифікація словників

за характером пояснення словникового матеріалу			
енциклопедичні		мовознавчі (лінгвістичні, філологічні)	
загальні	універсальні	галузеві (фахові)	перекладні
		тлумачні	активні
			пасивні
за формами існування			
паперові		електронні (мультимедійні)	
багатотомні	однотомні	кишенькові	ілюстративні
за часовими періодами			
історичні або діяхронні (етимологічні)		сучасні або синхронні (неологізмів, поточного сленгу, наукових та технічних термінів)	
за способом представлення матеріалу			
алфавітні	гніздові	алфавітно-гніздові	ілюстративні
за способом представлення галузей знань: термінологічні за діапазоном			
повні	стислі	мінімуми	тезауруси
за цільовою аудиторією			
для широкого кола читачів	для фахівців і науковців	для природних носіїв мови	для іноземців
за галузями знань			
загальнонаукові	багатогалузеві	галузеві	вузькогалузеві
за кількістю охоплених мов			
одномовні	двомовні	тримовні	багатомовні
за призначенням			
навчальні (термінологічні)	спеціальні	інформаційні	тематичні
		довідкові	універсальні

Будь-який словник – це перш за все дидактичний, тобто створений для навчання, засіб. Аналіз словникових формулювань, характерний для словника спосіб повідомлення показує, що словник відноситься до дидактичного жанру з усіма властивими йому ознаками педагогічної мови, які, однак, мають у словнику своєрідне відбиття, на відміну, наприклад, від підручників.

Словники посідають особливе місце серед текстових навчальних засобів як джерела інформації, оскільки є незамінним доповненням до підручників, що розширює їх межі, містить довідкові та додаткові відомості. Одні дидакти відносять словник до таких допоміжних засобів навчання, як навчальний посібник [166, 87; 120, 162], інші – до навчально-методичних друкованих засобів навчання [42, 80], треті вважають словники компонентом навчально-дидактичного комплексу, за яким проводиться навчання [104, 56].

Дидактичний аспект словника полягає в тому, що він є засобом навчання, засобом мовного формування особистості. Будучи властивим кожному словнику, він проявляється в неоднаковій мірі у словниках різного типу. У тлумачних словниках дидактичний аспект прямо чи побічно відображається в усіх елементах його структури – від вибору лексики і тлумачень до системи позначень (поміток).

Оскільки словник є не лише довідником, а й навчальним посібником, у ньому подано не тільки вихідний реєстр лексичних одиниць із докладним переліком їх значень, але й багату інформацію стосовно дериватів цих слів, синонімічних засобів мови, і найголовніше – норми сполучуваності слів з тим, щоб користувач міг формулювати свої думки так, як прийнято у мові [42, 3].

Словник, зокрема і навчальний, є видом довідкової літератури. Будь-який словник можна розглядати як інформаційний документ, який відповідає певному типу інформаційних запитів.

Словникові видання, які традиційно використовуються у навчанні, поділяються на: 1) *словник* – довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними; 2) *енциклопедія* – довідкове видання зведення основних

відомостей з однієї чи всіх галузей знання та практичної діяльності, викладених у коротких статтях, розташованих за абеткою їхніх назв або в систематичному порядку; 3) *тлумачний словник для школярів та студентів* – мовний словник, що пояснює значення слів певної мови, дає граматичну, стилістичну характеристики, приклади застосування та інші відомості; 4) *термінологічний словник для школярів та студентів* – словник термінів та визначень з певної галузі знань; 5) *довідник для школярів та студентів* – довідкове видання прикладного характеру, побудоване за абеткою назв статей або в систематичному порядку [134].

Однією із системно-структурних ознак словника є членоване розміщення матеріалу, оскільки основною композиційною та комунікативною одиницею словника є відносно самостійний відрізок тексту, який називається словниковою статтею (або словниковим гаслом). Множина словникових статей складає його основу. Майже всі словники складаються із словникових статей, за винятком небагатьох довідників, які подають лише перелік слів. Кожна словникова стаття розповідає про поняття, яке позначене словом, і є відносно автономним розділом словника, в якому подана різнобічна характеристика слова або будь-якої іншої одиниці мови.

Важливим елементом словників є ілюстрування як наочний метод навчання. Дослідниця О. Боданська вважає ілюстрації опорою для створення правильних уявлень про слово, засобом доповнення слова наочним образом, а також джерелом емоційного впливу на тих, хто навчається [8, 59].

Найчастіше словник подає зібрання слів тієї чи іншої мови в алфавітному порядку. Існують також словники, в яких слова подаються за гніздовою системою, тобто в одній словниковій статті наводяться усі похідні слова, утворені від кореневого слова. У словнику, побудованому за абетково-гніздовим способом, словникові статті поєднані у групи-гнізда, у кожне з яких входить стаття головного терміну (іменник у називному відмінку) і статті похідних від нього термінів, що є словосполученнями головного терміну та інших слів. Гнізда упорядковані за абеткою головних термінів. Статті

похідних термінів також упорядковані за абеткою, але в межах гнізда [90, 154].

У свою чергу, кожна словникова стаття є двокомпонентною – в ній виділяється *реєстрова* (ліва) та *інтерпретаційна* (права) частини. Ліва частина – це, зазвичай, будь-яка одиниця мови, що є об'єктом лексикографування і вноситься до словника як реєстрова, тому вона називається ще *реєстровою* або *лексикографічною одиницею*. Множина реєстрових одиниць словника складає *реєстр*. Структура й зміст *інтерпретаційної* (правої) частини статті залежить від типу словника; тут подається лінгвістичний опис відповідної реєстрової одиниці (її значення, переклад іншими мовами, лексичні характеристики тощо) або міститься різноманітна інформація про предмети, які вона позначає. Склад реєстру та словникової статті, окрім того, визначає і кінцеве призначення словника. Зауважимо, що терміни *ліва* та *права* частини словникової статті є певною мірою умовними, оскільки у деяких типах словників спостерігається чергування елементів структур реєстрової та інтерпретаційної частин [171, 72].

Реєстрові одиниці у словнику пов'язані між собою численними структурно-семантичними зв'язками і в своїй сукупності творять певну систему, яка реалізовує задуми та цілі його укладачів. Окрім того, статті будь-якого словника повинні мати в його межах тотожні схеми опису однотипних елементів лексикографічних структур. Сукупність правил, прийомів та засобів опису реєстрових одиниць творять метамову словника.

Найскладніший вигляд має словникова стаття у тлумачному словнику, адже він покликаний дати вичерпну характеристику слова, включаючи його значення, граматичні та стилістичні особливості, приклади типових словосполучень (речень) і фразеологічних зворотів та зразки вживання слова у кожному відповідному значенні [194, 374].

Важливою характеристикою словника є нормативність, зміст якої полягає в тому, що при описі кожної лексикографічної одиниці її слід певним чином співвідносити із конкретною формою існування

(функціонування) мови, регламентуючи правила мовленнєвого вживання [171, 73].

Часто у словнику поряд із загальноновживаними словами подається спеціальна лексика з різних галузей гуманітарних, суспільно-політичних, природничих та технічних наук, що значно розширює сферу його використання. До словника включаються слова й вирази, які набули поширення в сучасних засобах масової інформації, а також у глобальній мережі Інтернет, що виявляє безперечний інтерес не тільки для фахівців-перекладачів, а й для широкого кола користувачів. Спеціальна термінологія охоплює певну галузь науки або техніки: основні поняття, ідеї, відношення одержують своє термінологічне найменування. За підрахунками фахівців, щороку виникає близько 1000 нових термінів, які переходять у різні мови світу. Одним із структурних елементів навчальної книги має бути глосарій – термінологічний словник ключових термінів та базових понять [157, 165].

Отже, ознайомившись із структурою словника, ми можемо визначити характерні ознаки словників різних типів: 1) заголовок; 2) словник (так звана ліва частина словника); 3) тлумачення, дефініція (так звана права частина словника); 4) системність лексичного матеріалу; 5) нормативність; 6) певний порядок подачі лексичного матеріалу [35, 16].

Завдяки тому, що словник містить велику кількість матеріалу не тільки філологічного, а часто історичного і країнознавчого характеру, обсяг його інформативного простору збільшується в декілька разів.

Відомий британський педагог Дж. Хармер застерігає, що надмірний вміст інформації може відштовхнути студентів від користування словниками. Для того, щоб уникнути цієї проблеми, він рекомендує впровадити навчання користуванню словником у цикл занять для того, щоб студенти навчилися користуватися ним і побачили переваги навчання зі словником. Після цього студенти зможуть розпізнати і подане метафоричне значення слова, і ідентифікують типові лексичні словосполучення, які їм потрібні [181, 171].

Практика доводить, що навчання із застосуванням словників сприяє полегшенню засвоєння лексичного матеріалу і розширенню словникового запасу з різних галузей знань, розвиваючи пам'ять і розумові здібності студентів. Систематичне користування словниками прискорює і поглиблює процес навчального пізнання. Таким чином, пробуджується інтерес до навчального матеріалу і спрямовується увага на його краще осмислення і засвоєння. Це уможлиблює збільшення об'єму засвоєваної інформації і підвищення продуктивності праці тих, хто навчається, посилюючи вимоги до рівня її результатів. Користування словниками створює передумови для розвитку перекладацьких навичок, уміння пояснювати значення слів і формувати навички логічних, конкретних і точних відповідей. Словники як невід'ємна частина навчання потрібні для розширення кругозору, підвищення якості знань і формування умінь та навичок їх практичного застосування.

В останні роки, яким притаманна надзвичайна динамічність розвитку науки, техніки і технологій, все більшого використання набувають електронні словники, які, на відміну від свого паперового варіанту, дозволяють зберігати в пам'яті значний обсяг матеріалу, швидко знаходити потрібну інформацію і подавати її на екрані в зручному для користувача вигляді. Електронні словники певним чином є систематизованою лексичною інформацією, що зберігається в пам'яті комп'ютера, а також комплексом програм для обробки цієї інформації і показу її на екрані. В. Широков наголошує, що саме потужні комп'ютерні словники становлять основу всіх інформаційних систем, де використовується природна мова [170, 10].

Ми спробуємо проаналізувати питання переваг, важливості і необхідності використання електронних словників у навчальному процесі. Якщо порівняти функції і можливості друкованого та електронного словників, то помітні як схожість цих засобів навчання, так і їх принципові відмінності. Спільним для них можна вважати дотримання основних дидактичних принципів.

Електронний навчальний словник поєднує в собі функції пошуку потрібної інформації, демонстрації мовних закономірностей і

можливості засвоєння навчального матеріалу за допомогою спеціальної системи вправ. На відміну від свого традиційного паперового варіанту, електронні словники оснащені акустичними функціями, тобто засобами озвучення текстового матеріалу, ілюстративні частини яких розширюються шляхом додавання медіафрагментів – графіки, анімації, відео.

Ефективність навчання з використанням словників залежить від залучення до сприймання всіх органів чуття людини. Чим більш різноманітне образно-чуттєве сприймання матеріалу, тим більш надійно він засвоюється. Суттєвою перевагою електронних словників є можливість подання інформації не тільки графічно, а й у звуковому чи іншому супроводі, що впливає на всі органи чуття людини. Мультимедіа забезпечують можливість інтенсифікації навчання і підвищення мотивації навчання за рахунок застосування способів обробки аудіовізуальної інформації. У мультимедіа технологіях можна осмислено і гармонійно поєднувати багато видів мультимедійної інформації, демонструючи знання в різних формах, таких як зображення, включаючи відскановані фотографії, креслення, карти і слайди; звукозаписи голосу, звукові ефекти і музику; відео; анімації і симуляції [21, 167–169].

Однією з проблем прагматики існуючих словників (не беручи до уваги обсяг інформації) є розсіяння різних відомостей і функцій по багатьох джерелах. Вирішенням цієї проблеми стає поєднання словників, але не внаслідок механічної комбінації, а завдяки інтеграції їх до єдиної лексикографічної системи, яка створює своєрідне середовище, що представляє різноманітні функції для роботи користувача та розвинені пошукові можливості.

Наявність енциклопедій та словників на електронних носіях вважається одним із показників інтелектуального рівня нації [92]. Програмою «Словники України» (1999 р.), окрім традиційних словників, тобто виданих на папері, передбачається створення їх електронного відповідника для інформаційних комп'ютерних систем, який забезпечить поєднання розвиненої множини функцій з досить зручним і несуперечливим інтерфейсом. А в 2013 р. згідно пропозиції

Національної академії наук було передбачено підготувати та видати Велику українську енциклопедію протягом 2013–2026 рр. [136]. Можна стверджувати, що цими рішеннями в Україні започатковано нову наукову галузь – лінгвотехнологію, здобутки якої матимуть принципові наслідки для розвитку нашої державності та інтелектуального потенціалу українського народу.

В останні роки електронні словники отримали декілька різновидів: Internet (онлайн), CD-ROM і DVD-словники [181, 171]. CD-ROM подає весь словниковий текст, вимову ключових слів; допомагає покращити вимову завдяки функції запису на компакт-диску; подає відеокартинки, практичні інтерактивні вправи; постійне вікно для зручності користування в Інтернеті. Останнім часом великою популярністю почали користуватися онлайн словники, які дають користувачеві багато переваг, адже це зручно, швидко і максимально точно.

Організація навчання із застосуванням електронних енциклопедій та словників дасть змогу студентам самореалізуватися та самоутвердитися. Взаємодія у системі студент-словник базується на самоуправлінні, де студент самостійно обирає мету своєї роботи, способи та методи її досягнення, впливаючи на свій власний процес навчання та налаштовуючи його під свої індивідуальні здібності і переваги. Вони можуть вивчати саме той матеріал, який їх цікавить, повторювати його стільки разів, скільки їм потрібно, і це допомагає усунути багато перешкод у їхньому індивідуальному сприйнятті [21, 170]. Завдяки цьому збагачується, нарощується власний досвід, що й визначає індивідуальний розвиток особистості, підвищення рівня її самостійності та зростання незалежності і впевненості в навчанні. Словник виступає як зручний та потужний спосіб отримання певного результату.

Найпоширеніший серед студентів електронний словник АВВУУ Lingvo надає студентам можливість: 1) швидко знаходити значення слів; 2) здійснювати повнотекстовий пошук у декількох словниках; 3) визначати сполучуваність слів; 4) легко знаходити синоніми й антоніми для заданих слів; 5) одержувати підказку правильного

написання слів; 6) перевіряти транскрипцію слів; 7) прослуховувати слова, які озвучені носіями мови; 8) знаходити граматичні форми слів; 9) підбирати прислів'я із заданим словом; 10) створювати власні словники [85, 217].

Говорячи про особливості електронного словника, слід підкреслити, що створення будь-якого словника – це достатньо тривалий процес, який включає в себе період накопичення інформації, її обробку, осмислення автором та узагальнення в одному виданні. Крім цього, у випадку традиційного друкованого словника певний час потрібен безпосередньо на його друк.

Поповнення електронного словника не тільки новітніми науковими фактами, але й забезпечення новими технічними можливостями протягом кількох днів (або навіть годин) впливають на якість освітнього процесу. В умовах, коли друковані словники об'єктивно позбавлені таких можливостей, можна говорити про певні переваги електронних словників у формуванні пізнавального інтересу студентів.

Автори електронних словників передбачають широкий діапазон завдань для самостійної роботи користувачів, які можуть перевірити себе, порівнявши власні відповіді з поданими в електронному словнику. Урізноманітнюючи види завдань, електронний словник створює нові умови роботи над помилками завдяки оперативному зворотному зв'язку, оскільки помилка виявляється негайно, що, безумовно, є важливим чинником активного навчання. Таким чином, сучасні програмовані словникові видання ефективно вирішують проблеми інформаційного забезпечення, контролю, корекції, діагностики знань.

Підготовка студентів у ЗВО є складним процесом, який не може бути описаний в рамках лише одного виду інформації. Застосування традиційних паперових словників та їх електронних відповідників, у т. ч. онлайн-ових, може вивести процес навчання на якісно новий рівень, який дозволить активізувати навчально-пізнавальну діяльність і створити нові можливості для самостійної роботи студентів, роль якої суттєво посилюється у зв'язку з переходом до кредитно-

модульної системи організації навчального процесу у вищій школі, спрямованої на засвоєння змісту навчання, набуття професійної компетентності, адже ті, хто навчається, занурюються у навчальне середовище як самостійні дослідники.

На думку дослідниці С.В. Кривець, навчання з використанням словника повинно розпочатися у загальноосвітній школі і пройти чотири етапи: *ознайомлювальний* – на початковій стадії вивчення навчального предмету (головне завдання – навчити учнів вільно орієнтуватися в розміщенні літер алфавіту); *підготовчий* – навчання умінь користуватися словником, що є у підручнику, під керівництвом і контролем учителя; *основний* – уміння користуватися загальним словником. Цю роботу потрібно розпочинати якомога раніше, виділяючи на кожному уроці 5–10 хвилин, щоб до закінчення 9 класу учні навчилися користуватися словниками різних типів; *результативний* – швидкий пошук необхідної інформації при вирішенні поставленої задачі, власне перевірка того, як учні навчилися користуватися словником [86, 68–69].

Якість навчання студентів у ЗВО значною мірою залежить від належного рівня користування словниками різних типів. Початкові етапи цього процесу неможливі без двомовного словника, конкретне завдання якого – бути посібником при перекладі, а також правописним та акцентологічним довідником. Двомовний словник допомагає також у справі вивчення літературної мови. Двомовні словники необхідні для перекладу і, відповідно, більш широкого використання зарубіжної фахової літератури.

Використання перекладних словників активізує лексико-граматичні знання, розвиває здатність усвідомлювати смислові зв'язки між словами, поглиблює розуміння усної чи письмової мови, розширює знання студентів із фахових дисциплін, забезпечує розуміння і вживання спеціальної лексики.

У міру оволодіння мовою значення двомовного словника, звичайно, зменшується, але навряд чи коли-небудь повністю зникне. Можна вести розмову, в якій вживається невідоме ключове слово, так і не з'ясувавши для себе точного значення цього слова. І на вищих

етапах вивчення мови навіть найдосвідченіші перекладачі звертаються до двомовного словника, хоча шукають там частіше не раніше невідоме їм іншомовне значення, а слово рідною мовою із наявного в двомовному словнику синонімічного ряду, яке підходить до даного контексту.

Робота з перекладними словниками в основному націлює на пошук значення слів. Але словники такого типу не в змозі показати, як слова використовуються в мові, адже переклад дає лише просту відповідь на те, що є набагато складнішим. Іноді, наприклад, слово з однієї мови може мати шість або сім еквівалентів в іншій мові; якщо ці еквіваленти тільки пропонуються як перелік слів, вони не надають нам жодної інформації про те, яке саме слово вибрати. Іноді є обмеження на використання слова в першій мові, такого обмеження може не бути у випадку з цим самим словом у другій мові. Поки двомовний словник не зробить цього, інформація про слово буде неповною. Багато двомовних словників також не в змозі надати достатньо інформації про граматичний контекст, відповідність і додаткове значення слова.

Серед одномовних словників найважливішим типом є словники тлумачні, які обґрунтовано вважають найвищими досягненнями лексикографічного мистецтва, що набувають статусу національного надбання [35, 23; 170, 11]. В. Широков звертає увагу на те, що саме в тлумачних словниках, які є джерелом величезного інформаційного і культурного ресурсу, представлена максимальна кількість лінгвістичних параметрів [171, 93–94].

Отже, вибір словника буде залежати від мети, яку ставить перед собою користувач. Наприклад, для тих, хто навчає, і тих, хто вивчає англійську мову, добрим вибором буде Oxford Wordpower Dictionary [197] чи Longman Dictionary of Contemporary English [192]. Ці одномовні словники подають інформацію зрозумілим способом для тих, хто має закладені основи іноземної мови і може зрозуміти значення слова за допомогою поданих дефініцій або ілюстрацій.

Вибираючи словник, потрібно перевірити, чи вміщає він похідні від ключового слова вирази, чи передбачає всі значення потрібного

нам слова, чи подає вирази, які нещодавно з'явилися в обох мовах, наприклад, в галузі Інтернет-технологій або засобів масової інформації. Якщо нам потрібен словник універсальний, варто перевірити, чи володіє він багатим лексичним запасом з різних галузей знань.

Важливим моментом під час пошуку потрібного словника є його вартість, адже часто через ціну словники недоступні тим, кому потрібно з ними працювати. Тому вибір падає на словники, які набагато дешевші. «Кожен словник має бути передусім якісним, а потім уже будь-яким іншим. Типовий словник для масового користувача в Європі розрахований на 30–40 тисяч слів – саме стільки становить словниковий запас людини з вищою освітою» [140].

Незважаючи на існуючу різноманітність словників, багато людей все ще знаходяться у пошуку потрібного їм словника. Вибір доброго словника не є легкою справою, оскільки книжковий ринок пропонує величезну кількість словників різних типів. Важливо не просто придбати який-небудь словник, а відкрити саме такий, який найбільше б відповідав потребам користувача і став його улюбленим. Рекомендований тип словника для студентів відповідно до їх рівня володіння мовою ми подаємо у Додатку А.

Словник як навчальний засіб виконує такі функції, що спрямовані передусім на формування та розвиток компетентностей, провідних у підготовці майбутніх фахівців: *пошуково-інформаційної компетентності* (здатність здійснювати інформаційно-пошукову діяльність з використанням новітніх прогресивних технологій на професійному рівні через опанування практичних навичок роботи зі словниково-довідниковою літературою, аналізу отриманої інформації, та її використання) [86, 61]; *комунікативної компетентності* (здатність здійснювати мовленнєву діяльність через реалізацію комунікативної, мовленнєвої поведінки відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування) [160, 63]; *професійно-мовної компетентності* (професійно значима якість фахівця, яка характеризується комплексом знань, умінь і навичок, що забезпечують можливість сприймати, розуміти і породжувати

повідомлення (тексти), що містять виражену специфічними засобами природної мови (підмови професії) інформацію, що відноситься до об'єкту його професії, зберігати таку інформацію в пам'яті й обробляти її в ході розумових процесів) [24, 52]. *Іншомовну комунікативну компетентність* для майбутнього фахівця Н. Микитенко визначає як складне утворення, інтегральну характеристику професійно-ділових і особистісних якостей, здатність демонструвати високоефективну комунікативну спроможність у процесі іншомовного фахово зорієнтованого спілкування [106, 17].

На основі дослідження можливостей словників як засобів навчання С. Кривець зазначає їх функції, що здатні активізувати навчально-пізнавальну діяльність: *інформаційно-пізнавальну* (є джерелом отримання нової інформації); *дослідницьку/пошукову* (заохочує майбутніх фахівців самостійно розв'язувати проблеми через поступове введення їх у самостійне дослідження при роботі зі словником); *практичну* (допомагає використовувати на практиці отримані знання); *самоосвітню* (сприяє розширенню знань) [86, 50].

Дослідниця М. Лаптева виділяє такі дидактичні функції навчального тлумачного словника: *інформаційна* (одне з джерел для засвоєння інформації); *систематизуюча* (забезпечення взаємозв'язку між родинними термінами, наукова систематизація термінів, упорядкування та стандартизація понятійно-термінологічного апарату); *трансформаційна* (дидактична переробка вихідного матеріалу в навчальний); *закріплення і самоконтролю* (надання допомоги у формуванні передбачених видів діяльності, у самостійному засвоєнні матеріалу); *координуюча* (цілеспрямоване використання інших засобів навчання, інших джерел інформації); *самоосвіти* (сприяння активному формуванню гармонійно розвиненої особистості) [90, 55].

До поданих вище функцій словника ми пропонуємо додати ще такі: організаційна, стимулююча та розвивальна. *Організаційна* функція словника полягає в тому, що, будучи інструментом автономного навчання, словник забезпечує готовність студентів ставити перед собою мету і добирати засоби її досягнення, а також сприяє організації самостійної роботи. Забезпечення *стимулюючої* функції словника

можливе завдяки передачі і прийому нової інформації засобами мови. Вона спрямована на пробудження пізнавального інтересу і розвиток емоційно-почуттєвої сфери, результатом яких є виникнення позитивних мотивів учіння, що спонукають студента до виконання певних дій. *Розвивальна* функція словника проявляється в удосконаленні психічних процесів (сприймання, увага, пам'ять, мислення), розвитку інтелектуальних умінь (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація), формуванні самостійності та критичності мислення студентів.

1.3. Стан реалізації проблеми в освітньому просторі вищої школи

З метою вивчення стану реалізації проблеми у практиці роботи ЗВО ми провели констатувальний експеримент (К), мета якого полягала в тому, щоб: по-перше, проаналізувати стан практики проведення роботи зі словником на заняттях і під час самостійної роботи студентів; по-друге, з'ясувати рівень підготовки студентів до роботи зі словниками різних типів; і, по-третє, визначити напрями підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання К:

1. Вивчити досвід використання словників викладачами різних освітніх компонентів у ЗВО та виявити, на яких етапах навчання, як часто і з якою метою проводиться робота зі словником.

2. Визначити стан методичної забезпеченості словниками.

3. Встановити, з якими труднощами стикаються студенти, працюючи зі словником взагалі і з певними видами словників зокрема.

4. Визначити основні проблеми, що заважають викладачам ефективно планувати і проводити роботу зі словниками та окреслити напрями підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками.

Серед невирішених проблем навчання у сучасній вищій школі є недосконалість навчальних планів, недостатність використання сучасних технологій навчання, недостатність навчальної та

довідкової літератури [4, 24]. Аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів з різних спеціальностей (6.070500 «Географія», 6.070500 «Економічна і соціальна географія», 6.080100 «Математика», 6.080201 «Інформатика», 6.070300 «Хімія», 6.050400 «Туризм та готельне господарство») дав змогу з'ясувати, що, відповідно до чинного державного стандарту підготовки бакалавра, в ньому не передбачено навчальної дисципліни, до завдань якої входило б спеціальне формування умінь і навичок роботи зі словниками.

Результати аналізу програм, підручників, методично-навчальних посібників, що використовуються у навчанні студентів ЗВО, дозволяють говорити про недостатню орієнтацію викладачів на використання словників у проведенні роботи з активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. По-різному описується аудиторна, самостійна та індивідуальна робота, яка не завжди проводиться з використанням словників. У силабусах освітніх компонентів не наводяться детальні вказівки щодо структури, змісту та організації роботи студентів зі словником, спрямованої на опанування нового матеріалу або на опрацювання окремої прогалини у знаннях. У жодному силабусі не знайшов висвітлення дидактичний аспект, пов'язаний з активізацією навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

У своєму нинішньому дослідженні ми опираємося на результати констатувального експерименту, який проводився впродовж 2008/2010 навчальних років серед студентів I та II курсів немовних спеціальностей Східноєвропейського національного університету (СНУ) імені Лесі Українки; Луцького національного технічного університету та Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне). Дослідженням було охоплено 644 студенти та 24 викладачі.

Дослідження проводилося за допомогою спеціально розробленої програми опитування та спостереження за діями студентів, аналізу результатів їх діяльності у процесі роботи зі словниками. Автором були складені анкети для викладачів і студентів (див. Додаток Б), при

підготовці яких використовувались основні рекомендації соціологів [124].

Результати аналізу відвіданих занять, бесід свідчать про те, що робота студентів зі словниками на заняттях має епізодичний, непослідовний характер. Із 29 відвіданих занять вона проводилась лише на трьох. Подібну картину в цьому плані дають результати аналізу проведеного серед викладачів і студентів анкетування щодо виявлення характеру використання словників студентами у навчальному процесі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Характер використання словників студентами
у процесі навчання**

№ п\п	<i>Респонденти</i>		
	<i>Характер використання словників</i>	<i>Викладачі (%)</i>	<i>Студенти (%)</i>
1.	Чи використовуються словники у навчальному процесі?	100	100
2.	Чи регулярно на заняттях проводиться робота зі словником?	22,7	13,9
3.	Чи регулярно використовуються словники під час самостійної роботи?	31,8	33,5
4.	Чи завжди студенти звертаються до словника, зустрівши невідоме слово при читанні тексту або почувши його на занятті?	13,6	28,8

Аналіз результатів свідчить, що студенти, безумовно, стовідсотково користуються словниками. Хоча на регулярну роботу зі словником на заняттях вказало лише 13,9% студентів і 22,7% викладачів, а під час самостійної роботи – 31,8% викладачів і 33,5% студентів. Навчально-пізнавальна діяльність носить при цьому переважно репродуктивний характер, так як спрямована, в основному, на вивчення, а потім – на відтворення навчального матеріалу.

У відповіді на питання «Чи завжди звертаються студенти до словника, зустрівши невідоме слово при читанні тексту або почувши його на занятті?» суперечність полягає в тому, що студенти зважають

на докладені зусилля під час пошуку незнайомого слова (13,6%), а викладачі (28,8%) більшу увагу звертають на те, що, шукаючи значення нового слова, студенти ігнорують інші відомості про слово (як, наприклад, вимова, написання чи вживання) і, таким чином, недооцінюють роботу з пошуку невідомих слів у словнику.

На питання «Чи багато студентів приносять на заняття власні словники?» 89,9% викладачів зазначають, що мало хто із студентів приносить на заняття власні словники для користування. Водночас жоден з викладачів не може сказати, що ніхто цього не робить, і лише 10,1% викладачів відзначають, що студенти приносять власні словники на заняття, уточнюючи, що дехто користується електронним словником з мобільного телефону.

Аналіз результатів таблиці 1.2 дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на стовідсоткове використання словників у навчальному процесі, спрямованість студентів на пошук і опанування новими знаннями у процесі роботи зі словником є незначною. Отримані результати свідчать, з одного боку, про наявність певного позитивного досвіду щодо використання словників у навчальному процесі ЗВО, з іншого – про відсутність систематичної, цілеспрямованої роботи викладачів і студентів у цьому напрямі.

На запитання відкритого типу до викладачів «З якими труднощами Ви зустрічаєтеся при проведенні роботи зі словником на заняттях? У чому, на Вашу думку, їх причини?» 81,8% респондентів констатують відсутність у студентів бажання приносити словники на заняття, 68,2% – недостатню забезпеченість студентів словниками, 36,4% – низький рівень володіння словником для реалізації наміру роботи з ним. Головними причинами виникнення цих труднощів викладачі назвали: неможливість придбати хороші словники через високі ціни (78,2%), недостатньо відповідальне ставлення студентів до занять (31,8%), низька самосвідомість студентів (18,2%), низька мотивація до роботи зі словником (9%), байдужість до використання додаткових засобів навчання (4,5%).

Спостереження за поведінкою студентів під час роботи зі словником показали, що наявність словника не може забезпечити

активної участі кожного студента у процесі виконання завдань з використанням словника, а тому ефективність навчально-пізнавальної діяльності з точки зору забезпечення словником як засобом навчання є досить низькою. Дослідженням доведено, що найбільшу ефективність набуває така організація словникової роботи, за якої кожен студент працює на повну силу своїх можливостей та вмінь. Отже, об'єктивно підтверджується необхідність роботи щодо підвищення зацікавленості студентів немовних спеціальностей у використанні словників.

Оскільки у реальному навчальному процесі словник реалізує свої функції через складові структурні компоненти, то наступне питання стосувалось його структури. Результати опитування подані у таблиці 1.3:

Таблиця 1.3

Знання структури словника студентами

№ п/п	Зміст запитання	К-сть студентів різних факультетів (%)							С*	В*
		Г*	М*	Х*	Б*	Ф*	П*	Е*		
1.	Чи знають студенти, як побудований словник, з чого він починається, які рубрики у ньому є, що таке словникова стаття?	57,2	55,5	70,8	45,8	46,6	78,5	50	57,1	45,4
2.	Шукаючи слово у словнику, студенти кожний раз зазирають до алфавіту?	11,5	3,7	16,6	0	0	7,14	5,5	5,5	4,5

Г* – географічний; М* – математичний; Х* – хімічний; Б* – біологічний; Ф* – фізичний; П* – психологічний; Е* – економічний; С* – середній показник; В* – викладачі

Відповіді студентів на питання анкети, представлені у таблиці 1.3, свідчать про те, що лише половина студентів (57,1%) обізнані зі структурою словника, що, безумовно, має вирішальний вплив на ефективність його використання. Незнання студентами словника позбавляє їх можливості отримати більш глибокі і повні знання і, як наслідок, уповільнює процес навчально-пізнавальної діяльності. А добре знання студентами алфавіту, на що вказало 94,5% студентів і 95,5% викладачів, є основою для початку роботи зі словником, що забезпечить подальше успішне вивчення структури і основних рубрик словника.

Здійснюючи констатувальний експеримент, ми досліджували, як студенти I і II курсів немовних спеціальностей розуміють можливості словників різних типів, особливо галузевих, у формуванні професійних знань. Адже діяльність студента у процесі роботи зі словником включає в себе риси не лише навчальної, але й майбутньої професійної діяльності. Результати використання типів словників студентами у процесі навчання подані у таблиці 1.4:

Таблиця 1.4

Використання типів словників студентами у процесі навчання

№ п/п	Типи словників	К-сть студентів різних факультетів (%)							Курси		С*	В*
		Г*	М*	Х*	Б*	Ф*	П*	Е*	I	II		
1.	Перекладні	93,9	88,8	100	100	100	100	83,3	91,6	90,1	91,3	95,5
2.	Тлумачні	12,2	20,4	0	0	0	0	20,3	9,2	14,9	13,1	17,6
3.	Галузеві	3,3	3,7	4,1	0	0	0	3,7	1,5	5,5	3,1	7,6

С* – середній показник; В* – викладачі

На запитання анкети «Які типи словники використовуються в найбільшій мірі у процесі навчання?» студенти відповіли, що найбільше використовують під час навчання перекладні словники (91,3%), досить малий відсоток користується тлумачними (13,1%) і галузевими (3,1%) словниками. А це означає, що недостатньо

реалізуються можливості тлумачних і галузевих словників як засобу навчання, за допомогою якого можна розширити обсяг знань студентів немовних спеціальностей.

Істотно відрізняється оцінка викладачів і студентів щодо користування галузевими словниками (відповідно 7,6% та 3,1%). Цілком очевидно, що викладачі намагаються використовувати галузеві словники в навчальному процесі, адже саме такого типу словники допомагають розширити запас фахової лексики, а студенти, у зв'язку з відсутністю навичок роботи або недостатньою кількістю такого типу словників, не мають змоги ними користуватися. Цю суперечність слід вирішувати, перш за все, роз'яснюючи студентам нагальну необхідність застосування галузевих словників протягом усього курсу навчання у ЗВО і розвиваючи їх уміння і потребу користування словниками такого типу, що дасть змогу в майбутньому повністю сформувати основи інформаційної культури зі свого фаху.

Для конкретизації даних таблиці 1.4 ми провели більш детальний аналіз питання, як студенти немовних спеціальностей різних факультетів і курсів розуміють можливості словників різних типів у формуванні професійних знань.

Так, студенти I курсу виявили набагато нижчий рівень користування галузевими (1,5%) і тлумачними словниками (9,2%), ніж студенти II курсу (відповідно – 5,5% і 14,9%). Це свідчить про несформованість інтересу до словників різних типів у початківців, а, отже, і низьку готовність до використання словників у професійній діяльності. Студенти ж II курсу вже мають певний запас знань, умінь та навичок роботи зі словниками, і тому з більшою зацікавленістю використовують їх у навчанні.

Отримані дані про використання певних типів словників студентами немовних факультетів засвідчують, що студенти біологічного, фізичного і психологічного факультетів взагалі не використовують тлумачні і галузеві словники у процесі навчання, їх користування обмежується лише словниками перекладного типу. Незначний відсоток студентів географічного (3,3%), математичного (3,7%), хімічного (4,1%) та економічного (3,7%) факультетів

використовують галузеві словники для отримання фахової інформації.

На основі цих даних можна зробити висновок, що переважна більшість студентів різних факультетів немовних спеціальностей ЗВО надають перевагу перекладним словникам і проявляють байдужість до використання тлумачних і, передусім, галузевих словників, не усвідомлюючи можливостей і перспектив, що відкриваються з впровадженням у навчальний процес цих словників.

Отже, ефективність використання галузевих словників є досить низькою. Для того, щоб істотно підвищити ефективність використання словників цього типу, уже з самого початку перебування студентів у ЗВО потрібно розвивати зацікавленість обраною спеціальністю засобами професійно орієнтованої мови, яка найширше представлена у галузевих словниках.

Дані про систематичність роботи студентів зі словниками відображені у таблиці 1.5:

Таблиця 1.5

Періодичність роботи студентів зі словником

№ п/п	Періодичність	На заняттях		Під час самостійної роботи	
		Викладачі (%)	Студенти (%)	Викладачі (%)	Студенти (%)
1.	Регулярно	31,8	30,7	29,7	36,4
2.	Періодично	54,5	55,9	53,6	51,6
3.	Дуже рідко	13,7	13,4	16,7	12

Результати опитування викладачів і студентів з таблиці 1.5 засвідчують, що регулярно на заняттях зі словником працює лише 30,7% студентів, а на думку викладачів – 31,8%. Причому, результати спостереження показали, що саме ці студенти демонструють енергійність і працьовитість під час цього виду роботи. На регулярність роботи студентів зі словником під час самостійної роботи вказало 29,7% викладачів і 36,4% студентів, а відомо, що самостійність виконання будь-яких завдань є показником творчого рівня пізнавальної активності. Для більшості студентів (55,9% на

заняттях і 51,6% під час самостійної роботи) характерною є періодичність використання словників у навчальному процесі, що можна пояснити недостатньо розвиненими вміннями та навичками роботи зі словником. Приблизно такі самі дані наведені викладачами (відповідно – 54,5% і 53,6%). Отримані дані переконують, що студенти недооцінюють роль і можливості словників у процесі аудиторного і самостійного навчання.

З метою виявлення виконання студентами різних видів роботи зі словником на заняттях і під час самостійної роботи було проведено анкетування, результати якого представлені у таблиці 1.6 :

Таблиця 1.6

Виконання студентами видів роботи зі словником

№ п/п	Види роботи зі словником	К-сть студентів різних факультетів (%)							С*	В*
		Г*	М*	Х*	Б*	Ф*	П*	Е*		
На заняттях										
1.	Шукаю значення слова рідною або іноземною мовою	88,5	88,8	91,6	100	80	71,4	87,1	86,7	100
2.	Шукаю правильне написання слова	39,2	37,1	16,6	23,1	40	28,6	37,1	31,6	54,5
3.	Шукаю правильну вимову слова	35,8	27,1	16,6	7,7	20	7,1	16,6	18,7	50
Під час самостійної роботи										
4.	Опрацювання нового навчального матеріалу за вказаним джерелом інформації	22,9	12,9	8,3	15,4	0	28,5	29,6	16,8	40,9
5.	Виконання завдань з теми	74,3	68,5	75	69,2	73,3	71,4	59,2	70,1	77,2
6.	Підготовка доповіді, наукових повідомлень, рефератів	18,9	9,2	0	23,1	20	0	9,2	11,5	18,2
7.	Переклад спеціальної літератури	44,5	42,6	45,8	45,8	40	28,5	5,5	36,1	100

Г* – географічний; М* – математичний; Х* – хімічний; Б* – біологічний; Ф* – фізичний; П* – психологічний; Е* – економічний; С* – середній показник; В* – викладачі

Подані у таблиці 1.6 результати відповіді на питання анкети «Які види робіт зі словником Ви виконуєте?», підкріплені даними спостережень та бесід, свідчать про те, що в повсякденній практиці навчання студенти виконують обмежену кількість видів роботи зі словником. Частіше виконуються такі види роботи на заняттях, як пошук значення слова рідною або іноземною мовою (86,7%), а під час самостійної роботи – виконання завдань з теми (70,1%). Рідше використовується на заняттях словник для пошуку правильного написання (31,6%) і правильної вимови слова (18,7%), а також під час самостійної роботи для опрацювання нового навчального матеріалу за вказаним джерелом інформації (16,8%) та підготовки доповіді, наукових повідомлень, рефератів (11,5%). Ще рідше займаються студенти перекладом спеціальної фахової літератури із застосуванням словників (36,1%).

Отже, слід констатувати висновок про фрагментарний характер таких видів роботи зі словником. Кількість видів роботи зі словником, які регулярно виконуються, теж незначна, і носять вони переважно репродуктивний характер, що загалом відповідає меті використання словника на етапі вивчення і засвоєння нового матеріалу. Рідше виконуються види роботи зі словником, які вимагають продуктивного і творчого мислення. Це є результатом недостатнього використання словника з метою логічної обробки навчального матеріалу. Низький показник користування словником можна пояснити невмінням студентів звертати увагу на нову професійну інформацію, оскільки на I і II курсах вони ще не мають потреби у цій інформації.

На питання відкритого типу «Які види робіт зі словником Ви виконуєте, крім перерахованих вище?» студенти виокремили такі: шукаю слова при написанні діалогу, творчих робіт іноземною мовою (5,3%); користуюсь граматичною сторінкою: шукаю форми неправильних дієслів, вивчаю правопис неправильних дієслів, визначаю рід іменника (5,9%); перекладаю тексти пісень, тексти з журналу, невідомі слова з кінофільмів (3,9%); шукаю правильне вживання слова в контексті (3,7%); шукаю синоніми, сталі вирази,

значення абревіатур (3,6%); шукаю переклад слова, яке випадково почую (3,3%); шукаю значення слова під час усного спілкування (2,3%); шукаю слова, співзвучні з рідною мовою (2%); переглядаю фрази, у яких вживається слово (1,8%); шукаю тлумачення слова іноземною мовою (1,3%); просто вчу слова на вибір (1,5%); перекладаю художню літературу (1,3%).

На це питання розширену відповідь написали лише окремі студенти. В інших не спостерігається прагнення використати словник, який є джерелом додаткової інформації, для виконання інших видів роботи, окрім запропонованих викладачем. Можливо, це пояснюється відсутністю інтересу до навчання взагалі чи зацікавленості окремими темами з навчального предмету. Якщо така зацікавленість виникає, то студент обмежується додатковими запитаннями з теми до викладача.

На питання «Які інші види роботи зі словником, крім зазначених вище, Ви можете запропонувати?» викладачі назвали: пошук синонімів, антонімів, омонімів; вивчення похідних слів до ключового слова; робота із тематичними сторінками словника або тематичними словниками; створення тематичних глосаріїв до певних змістових модулів програми; вивчення етимології слів; визначення роду іменника у німецькій мові; залучення студентів до самостійного виписування нової лексики з теми; пошук дефініцій слів; поєднання роботи одномовних і двомовних словників.

Відповіді викладачів свідчать про те, що спектр видів роботи зі словником є дуже широким і може розширюватися відповідно до збільшення частоти використання словника у процесі навчання.

Оскільки у нашому дослідженні ми розглядаємо використання словників у процесі навчання, то завданням К було виявлення періодичності проведення різних видів роботи зі словником, результати якого подані в таблиці 1.7.

Так, за даними анкетування, що подані в таблиці 1.7, видно, що найрегулярніше виконується такі види роботи зі словником на заняттях, як пошук значення слова рідною та іноземною мовою (63,7% викладачів і 49,7% студентів), а під час самостійної роботи – виконання

завдань з теми (45,5% викладачів і 40,1% студентів). Найбільшу індіферентність виявляють студенти до таких видів роботи зі словником на заняттях, як пошук правильного написання слова (18,2% викладачів і 10,8% студентів), правильної вимови (22,7% викладачів і 11,5% студентів), а під час самостійної роботи – опрацювання нового навчального матеріалу за вказаним джерелом інформації (13,6% викладачів і 15,5% студентів) і підготовка доповіді, наукових повідомлень, рефератів (24,5% викладачів і 23,9% студентів).

Таблиця 1.7

Періодичність проведення студентами видів роботи зі словником

№ п/п	Види роботи зі словником	Регулярно		Періодично		Дуже рідко	
		В*	С*	В*	С*	В*	С*
На заняттях							
1.	Пошук значення слова рідною або іноземною мовою	63,7	49,7	31,8	39,4	4,5	10,9
2.	Пошук правильного написання слова	23,7	30,6	48,2	43,8	28,1	25,6
3.	Пошук правильної вимови слова	27,3	28,5	36,4	31,9	36,3	39,6
Під час самостійної роботи							
4.	Опрацювання нового навчального матеріалу за вказаним джерелом інформації	22,7	23,7	45,5	39,5	31,8	36,8
5.	Виконання завдань з теми	45,5	40,1	40,9	39,2	13,6	20,7
6.	Підготовка доповіді, наукових повідомлень, рефератів	24,5	23,9	22,7	27,9	52,8	48,2
7.	Переклад спеціальної літератури	22,8	20,7	54,5	53,5	22,7	36,8

В* – викладачі; С* – студенти

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про те, що у студентів несформовані мотиви до даних видів діяльності. Оскільки будь-яка діяльність породжується потребами і мотивами, то головним мотивом студентів немовних спеціальностей повинно бути одержання професійних знань у процесі роботи зі словниками різних типів, а на початку навчання у ЗВО більшість студентів не замислюється над своєю майбутньою діяльністю.

На питання відкритого типу «Якщо Ви назвали лише деякі види робіт, які Ви проводите зі словником, то що тоді Вам перешкоджає виконувати всі види робіт?» окремі студенти (2% від кількості опитаних) дали такі відповіді: намагаюсь зрозуміти значення з контексту; деякі види робіт можна виконати без словника; словник не є основним засобом навчання; велика завантаженість вивченням предметів зі спеціальності; відсутність або недостатня кількість потрібних словників; небажання, лінь, відсутність терпіння; достатній рівень знань; нецікаві за змістом навчальні тексти; обмежена кількість практичних занять; відсутність часу; слабка база знань; нерозуміння окремих завдань.

Ці відповіді також свідчать про недостатньо сформовані мотиви студентів до навчання взагалі і до використання словників у цьому процесі зокрема, а також про відсутність бажання активно, самостійно працювати зі словником і раціонально розподіляти свій час. Зазначена студентами причина невиконання такого виду роботи зі словником, як нецікаві за змістом навчальні тексти, повинна націлити викладачів на пошук нових, змістовних текстів, які викликали б у студентів інтерес до здобуття знань.

Наступним кроком нашого дослідження, яке дозволило виявити інтерес студентів у їх ставленні до кожного окремого виду роботи зі словником, було прохання зазначити в анкеті ті види роботи зі словником, які їм подобається виконувати.

Результати анкетування, які представлені у таблиці 1.8, дозволяють зробити узагальнення про те, що більшість студентів географічного, математичного, фізичного та економічного факультетів з інтересом ставляться до виконання усіх видів роботи зі словником. При цьому варто зауважити, що прослідковується певний спад зацікавленості до виконання окремих видів роботи зі словником у студентів хімічного, біологічного і психологічного факультетів. Це пояснюється наданням переваги студентами виконанню завдань переважно репродуктивного характеру, що загалом відповідає меті використання словника на етапі оновлення знань перед початком вивчення нового матеріалу. Рідше виконуються види роботи зі

словником, які вимагають продуктивної і творчої роботи мислення, а це є результатом недостатнього використання словника на етапі вивчення нової теми і засвоєння нових знань. Дослідження виявило незначні розбіжності у ставленні студентів різних факультетів до окремих видів роботи зі словником.

Таблиця 1.8

**Зацікавленість студентів конкретним видом роботи
зі словником**

№ п/п	Види роботи зі словником	К-сть студентів різних факультетів в %							С*
		Г*	М*	Х*	Б*	Ф*	П*	Е*	
1.	Шукаю значення слова рідною або іноземною мовою	63,5	68,5	54,1	76,9	60	71,4	64,8	65,7
2.	Шукаю правильне написання слова	17,5	22,2	25	15,4	26,6	28,6	20,6	42,1
3.	Шукаю правильну вимову слова	18,2	25,9	16,6	7,7	33,3	7,1	16,6	17,9
4.	Опрацювання нового навчального матеріалу за вказаним джерелом інформації	6,1	1,8	0	0	13,3	21,4	11,1	7,6
5.	Виконання завдань з теми	27,7	25,9	8,3	30,7	20	35,7	22,2	24,3
6.	Підготовка доповіді, наукових повідомлень, рефератів	9,4	16,6	0	0	13,3	0	16,6	7,9
7.	Переклад спеціальної літератури	24,3	31,5	16,6	30,7	13,3	21,4	16,6	22,1
Середній показник зацікавленості усіма видами роботи зі словником									26,8

Г* – географічний; М* – математичний; Х* – хімічний; Б* – біологічний; Ф* – фізичний; П* – психологічний; Е* – економічний; С* – середній показник

З метою визначення ступеня підготовленості студентів до користування словником ми розробили чотири рівні сформованості умінь і навичок роботи зі словником: професійний, кваліфікований, середній і низький.

Професійний рівень характеризується наявністю глибоких знань про структуру словників різних типів; особливими пошуковими здібностями студентів; умінням самостійно добувати та обробляти

різноманітну інформацію за короткий час; умінням знаходити професійно значущу інформацію, що забезпечує фахову підготовку.

Кваліфікований рівень характеризується наявністю необхідних знань про структуру словників різних типів; звичайними пошуковими здібностями студентів; умінням порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію в цілому самостійно та відносно за короткий час; умінням знаходити професійно значущу інформацію, що достатньо забезпечує фахову підготовку.

Середній рівень передбачає наявність елементарних знань про структуру словників різних типів; середніх пошукових здібностей студентів; володіння студентами умінням пошуку та обробки інформації самостійно та часто за допомогою викладача і за довший проміжок часу; умінням знаходити професійно значущу інформацію, що частково забезпечує фахову підготовку.

Низький рівень характеризується наявністю поверхових знань про структуру словників різних типів; наявністю умінь знайти необхідну інформацію, але відсутністю володіння необхідними навичками її обробки без додаткового контролю та допомоги викладача та із значними витратами часу; відсутністю умінь знаходити професійно значущу інформацію, що не забезпечує фахову підготовку.

Результати дослідження рівнів сформованості у студентів умінь і навичок роботи зі словником відображені у таблиці 1.9:

Таблиця 1.9

**Оцінка студентами свого рівня сформованості
умінь і навичок роботи зі словником**

<i>Рівень</i>	К-сть студентів різних факультетів (%)							С*
	Г*	М*	Х*	Б*	Ф*	П*	Е*	
Професійний	6,7	9,2	0	0	0	0	1,8	2,5
Кваліфікований	18,3	18,2	12,5	21,3	20,5	7,1	10,6	15,5
Середній	20,3	21,1	29,2	26,7	27,4	32,3	30,1	26,7
Низький	54,7	51,5	58,3	52	52,1	60,6	57,5	55,3

Г* – географічний; М* – математичний; Х* – хімічний; Б* – біологічний; Ф* – фізичний; П* – психологічний; Е* – економічний; С* – середній показник

Отримані дані засвідчують, що для більшості студентів характерний низький (55,3%) і середній (26,7%) рівні сформованості умінь і навичок, необхідних для активної роботи з матеріалом словників, 15,5% студентів мають кваліфікований рівень, а професійний – 2,5%. На основі цих відповідей можна зробити висновок, що більшість студентів немовних спеціальностей вважають себе недостатньо підготовленими до роботи зі словниками, багато з них потребують реальної допомоги з боку викладачів під час користування словниками. Причиною відсутності таких навичок є нерозуміння студентами важливості систематичної і цілеспрямованої роботи зі словником, що надає можливість отримання додаткової інформації до підручників.

Практика викладання також підтверджує те, що студенти почуваються невпевнено під час роботи зі словником, оскільки це вимагає добре розвинених умінь і навичок, які б забезпечували опановування значного обсягу матеріалу при мінімальних затратах часу. До того ж кожний студент по-різному організовує і планує свою навчальну діяльність з властивим йому темпом засвоєння матеріалу. Основні проблеми, що виникають при використанні словників: недостатність спілкування з викладачем, низька мотивація, пасивність студентів, недостатня розробленість дидактичного матеріалу щодо використання словників у процесі навчання.

Таким чином, характерний для більшості студентів низький і середній рівень сформованості умінь і навичок роботи зі словником дає змогу дійти висновку, що ефективність навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками є недостатньою.

Вивчення практики роботи ЗВО та досвід нашої роботи свідчать про те, що, перш за все, процес активізації навчально-пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично, охоплюючи усі можливі напрями роботи студента. По-друге, викладач повинен враховувати усі можливі чинники, від яких залежить процес активізації пізнавальної діяльності студентів, а саме: 1) визначення мети пізнавальної діяльності, що дає поштовх до вироблення у

студента бажання оволодівати новими знаннями, уміннями та навичками; 2) дотримання дидактичних принципів активізації пізнавальної діяльності, що стимулює надбання нових знань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів, уміннями і навичками їх творчого застосування; 3) комплексне використання методів, засобів та форм активізації навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечує високу результативність процесу навчання та сприяє формуванню активної, цілеспрямованої особистості; 4) врахування індивідуальних психолого-педагогічних особливостей студентів, що підвищує активність студентів та спонукає їх до творчої самостійності; 5) введення різних за рівнем форм контролю за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, що забезпечує ефективність формування знань, умінь та навичок їх практичного застосування, прагнення до самоосвіти тощо.

Узагальнення результатів К допомогло визначити причини недостатнього використання можливостей студентів під час аудиторної і самостійної роботи зі словниками, а також окреслити напрями підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками: стимулювання мотиваційної сфери студентів через формування стійких пізнавальних мотивів, інтересів і потреб використання словників у навчанні; розвиток умінь та навичок роботи зі словниками різних типів; вдосконалення критеріально-рівневого апарату сформованості навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, підвищення загальноосвітнього і професійного рівнів студентів, забезпечення їх глибокими знаннями й практичними уміннями у процесі вивчення освітніх компонентів повинні базуватися на застосуванні таких технологій навчання, які б неодмінно передбачали використання словників.

Розділ 2.

СЛОВНИКОВА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА МОДЕЛІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

2.1. Словникова технологія навчання у контексті технологічного підходу в освіті

Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів пов'язана з інноваційними процесами в організації навчання, які знайшли своє відображення в низці педагогічних технологій, що широко використовуються у навчальному процесі і визначаються як своєрідний алгоритм дій, правильне виконання яких у заданій послідовності повинно привести до запланованого кінцевого результату [99, 309]. Технологічний підхід в освіті включає систему дій учителя та учнів, спрямованих на досягнення чітко визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [143, 219].

Аналізуючи педагогічну літератури, ми звернули увагу на розмаїття понять із ключовим терміном «технологія»: «педагогічна технологія», «технологія навчання», «навчальна (дидактична) технологія» тощо.

Узагальнюючи трактування різних вчених, можна дати таке визначення поняттю «педагогічна технологія»: комплексна інтегративна система, що містить чимало упорядкованих операцій і дій, які забезпечують педагогічне цілевизначення, змістовні, інформаційно-предметні та процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння систематизованих знань, надбання професійних умінь особистісних якостей студентів, що задані цілями навчання [121, 127].

На думку Т. Туркот поняття «навчальна (дидактична) технологія» близьке, але не тотожне поняттю «педагогічна технологія». Навчальна технологія окреслює шляхи засвоєння конкретного навчального матеріалу в межах навчальної дисципліни,

теми, проблеми. Дидактична технологія потребує чіткого визначення цілей навчання, спеціального структурування навчального змісту, адекватних йому форм і методів навчання [158, 178].

Поняття «технологія навчання» слід розглядати як педагогічну діяльність, котра реалізує науково обгрунтований проект дидактичного процесу й має більш високий ступінь ефективності, надійності та гарантованості результатів, ніж це має місце при традиційних методиках навчання [158, 182]. Технологія навчання – системна категорія, орієнтована на дидактичне застосування наукового знання, наукові підходи до аналізу й організації навчального процесу з урахуванням емпіричних інновацій науково-педагогічного працівника і на досягнення високих результатів у професійній компетенції та розвитку особистості студентів [121, 128].

Сучасні технології навчання у ЗВО зорієнтовані на особистість студента, створення умов для його самовираження і саморозвитку. А прагнення викладача постійно оптимізувати навчальний процес з урахуванням особливостей інформаційного суспільства зумовлює потребу в нових технологіях навчання. Новітні технології навчання – це вимога сьогодення, що дозволяє створити суспільство, засноване на знаннях. В. Бондар визначає технології в педагогіці як «сукупність знань і способів оптимального відбору змісту, вибору засобів і методів певного виду діяльності, що забезпечують цілеспрямований рух від мети до результату» [11, 254].

Технологія навчання, за означенням ЮНЕСКО, це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти [22, 21] і включає в себе поняття «технологія викладання» і «технологія учіння» [117, 75]. Кожна технологія навчання – це система, а атрибутивною ознакою будь-якої системи є наявність структури. Структурними елементами технології як системи є цілі навчання, способи діяльності вчителя і способи діяльності учнів, нарешті, ступінь досягнення мети навчання [99, 310].

Основні ознаки сучасної технології навчання – це системне поєднання активної самостійної роботи студентів (індивідуальна діяльність учіння) і активних методів-способів навчання (кооперативно-групова діяльність учіння), що має працювати систематично протягом усього часу засвоєння навчального предмету (кожна тема, кожне заняття), який являє собою частку суспільного досвіду (людської культури) [79, 57].

Уміння викладача застосовувати різні технології навчання дає йому змогу творчо підходити до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, обираючи в конкретних умовах таку технологію навчання, яка найкраще забезпечує засвоєння знань, формування умінь і навичок за мінімальних затрат зусиль і часу. «В основі будь-яких технологій навчання знаходяться такі компоненти навчальної діяльності, як цілепокладання, цілездійснення і ціледосягнення. Їх ефективність залежить від того, в якій мірі ці компоненти взаємодіють, взаємопроникають, взаємозалежать у структурі функціонуючих технологій навчально-виховної роботи» [11, 3].

Аналіз педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дає змогу виділити низку найпоширеніших технологій у практиці діяльності сучасного ЗВО, які допомагають у вирішенні проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів: диференційоване навчання, проблемне навчання, інформаційні технології навчання, кредитно-модульна технологія навчання, розвивальне навчання, ігрові технології навчання, особистісно орієнтоване навчання, технологія інтенсифікації та індивідуалізації навчання, проектна технологія навчання, автономне навчання [163, 231; 166, 183]. Однак, зазначена проблема потребує нових технологій і їх творчого застосування з метою підвищення якості навчального процесу.

Глибокий аналіз основ технологічного підходу в освіті [11; 41; 115; 122; 130; 176; 177] дав змогу спроектувати технологію навчання з використанням словників (словникова технологія навчання), яку тлумачимо як алгоритм спільних дій викладачів і студентів, спрямованих на формування у майбутніх фахівців умінь і навичок

роботи зі словниками різних типів, засвоєння отриманої зі словників інформації та використання її у подальшій практичній діяльності. Вона є компонентом розробленої моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками (рис 2.1).

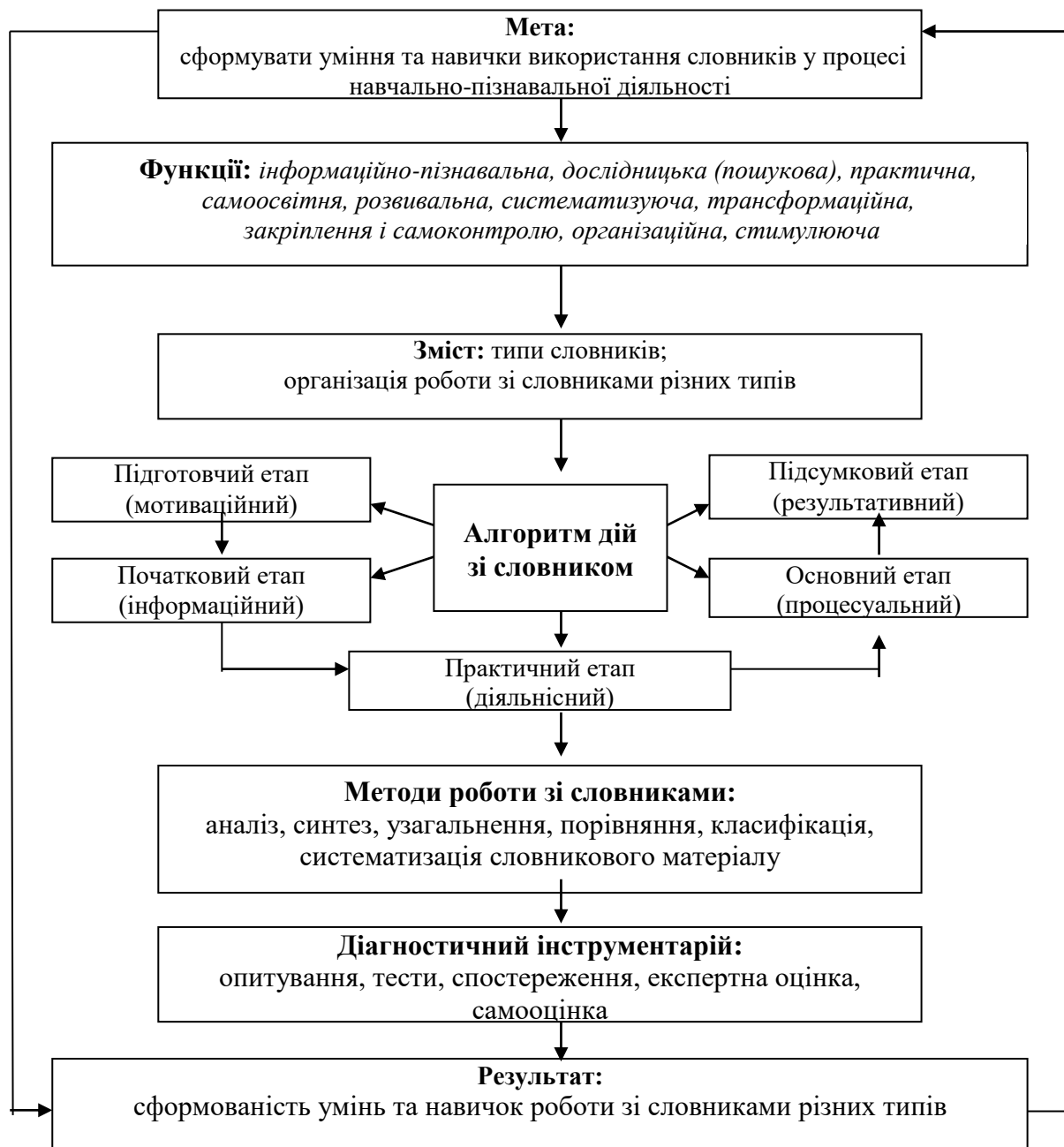

Рис. 2.1. Технологія навчання з використанням словників

На даній схемі (рис. 2.1) розкрито суть технології навчання з використанням словників різних типів на різних етапах навчання, що дозволяє наочно продемонструвати можливі шляхи активізації

навчально-пізнавальної діяльності студентів, а також отримати об'єктивну інформацію про глибину і систему знань, допомагає знайти причини недоліків у навчальній діяльності та розробити на цій основі власне педагогічне рішення активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

При розробці словникової технології навчання ми виходили з того, що робота зі словниками повинна мати системний характер, тобто: бути чітко спланована, методично осмислена; проходити через усі розділи програми навчальної дисципліни; поступово переходити від загального ознайомлення до розуміння структури словникової статті; виробити у студентів постійну потребу користуватися словниками та вміння орієнтуватися у різних словникових виданнях.

Технологія навчання з використання словників у навчальному процесі забезпечує сприятливі умови для ефективного навчання внаслідок розвитку мотивації та зацікавленості освітнім компонентом. Словник реально стає сьогодні незамінним помічником викладача та студента в опануванні необхідним обсягом інформації, сприяє розвитку мислення, формуванню самостійності та активності.

Вибір та застосування словникової технології повинні відбуватися відповідно до мети навчання та рівня підготовленості його суб'єктів. Особливо важливим є те, що технологія навчання з використанням словників у поєднанні з новітніми освітніми технологіями стає ефективним засобом розвитку пошуково-інформаційної, комунікативної та професійно-мовної компетентностей студентів. На нашу думку, словникова технологія навчання, яка включає у себе елементи мультимедійних і комп'ютерних технологій, повинна стати невід'ємною складовою процесу навчання у вищій школі.

У словниковій технології навчання взаємопов'язані: мета (сформувати вміння та навички використовувати словники у процесі навчально-пізнавальної діяльності); функції (інформаційно-пізнавальна, дослідницька (пошукова), практична, самоосвітня, розвивальна, систематизуюча, трансформаційна, закріплення і самоконтролю, організаційна, стимулююча); зміст технології (типи

словників; організація роботи зі словниками різних типів); алгоритм дій (підготовчий (мотиваційний), початковий (інформаційний), основний (процесуальний), практичний (діяльнісний), підсумковий (результативний) етапи); методи реалізації (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація, систематизація словникового матеріалу); діагностичний інструментарій (опитування, тести, спостереження, експертна оцінка, самооцінка) та результат (сформованість умінь та навичок роботи зі словниками різних типів).

Алгоритм дій забезпечує реалізацію технології навчання з використанням словників і складається з п'яти взаємопов'язаних етапів.

Підготовчий етап (мотиваційний) передбачає створення мотивації у студентів до використання словникових видань, ознайомлення зі словниками різних типів та структурою самого словника. Форми й методи роботи на цьому етапі: бесіди («Словники у моєму житті», «Типи словників»), диспути («Використання словникових видань: за і проти»), розробка проектів («Роль словникових видань у вивченні фахових дисциплін», «Історія створення словників») тощо.

На *початковому етапі (інформаційному)* здійснюється аналіз послідовності виконання завдання, що вимагає використання словника, ознайомлення зі структурою вміння та навички роботи зі словником. З цією метою використовуються: бесіди («Як користуватися словниковими виданнями», «Інформаційні технології у вивченні фахових дисциплін»), консультації («Як правильно скористатися онлайн словником»), екскурсії у бібліотеку у відділи довідкової літератури.

Для *основного (процесуального) етапу* характерним є виконання чітко поставлених викладачем завдань за допомогою запропонованих засобів його вирішення (словників різних типів). У процесі їх виконання формуються знання з освітніх компонентів та вміння студентів користуватися словниками різних типів. Використовуються такі методи роботи зі словниками як аналіз інформації, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація словникового матеріалу.

На *практичному (діяльнісному) етапі* реалізується завдання залучення усіх студентів до швидкого пошуку необхідної інформації у словниках не лише під час аудиторних занять, але й самостійної та індивідуальної роботи. У процесі роботи зі словниками у студентів зростає емоційність сприйняття інформації.

Основними завданнями *підсумкового (результативного) етапу* є: усвідомлення студентами навчальних дій, їх рефлексія і корекція, а також самооцінка та оцінка викладачами рівня розвитку умінь та навичок роботи зі словниками.

Враховуючи виділені науковцями головні якості уміння (цілеспрямованість, продуктивність, самостійність, динамічність, інтегрованість) та навички (автоматизованість, стійкість, гнучкість) [104, 44–61], охарактеризуємо ці якості у процесі формування умінь та навичок роботи зі словниками згідно запропонованої словникової технології навчання.

Цілеспрямованість уміння працювати зі словником забезпечує постійне співвіднесення мотивів і цілей навчання з передбачуваним результатом. *Продуктивність* роботи зі словником визначається кількістю засвоєної інформації про нові слова. *Самостійність* уміння свідчить про незалежність користувача словником від допомоги викладача, а також про самостійне планування своєї роботи і підбір відповідних словників для пошуку потрібної інформації. *Динамічність* уміння працювати зі словником співвідноситься з такою властивістю навички як гнучкість і забезпечує перенос уміння у нові ситуації. *Інтегрованість* уміння виникає на основі активного синтезу різних навичок, на яких воно базується, а також підключення усіх сфер особистості користувача словником: мотиви, інтереси, знання, життєвий досвід, тощо.

Автоматизованість навички передбачає швидкість виконання дій у процесі роботи зі словником, а також цілісність, плавність та послаблення напруженості під час словникової роботи. *Стійкість* формується тоді, коли окремо сформовані навички роботи зі словником готові до взаємодії, тобто, відпрацювавши зі студентами окремо певні дії зі словником, слід запропонувати таку роботу зі

словником, де будуть застосовуватися всі попередньо відпрацьовані дії, щоб відповідна навичка набула стійкості. *Гнучкість навички* формується паралельно із створенням автоматизованості та стійкості. Гнучкість розглядається як здатність включатися у новій ситуації та функціонувати на новому мовленнєвому матеріалі. Гнучкість навички роботи зі словником забезпечується завдяки різноманітності та варіативності інформації, що подається у словниках, дозволяючи навичці функціонувати у будь-яких пошукових ситуаціях та «переноситися» на будь-який мовленнєвий матеріал.

Словникова технологія навчання займає провідне місце у розробленій моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи з словниками.

2.2. Модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками

Метод моделювання відомий у педагогіці як ілюстративний і є одним з важливих елементів педагогічного дослідження, який допомагає більш глибоко проникнути в суть об'єкта дослідження. Головним завданням педагогічного моделювання є розробка такої моделі, яка, «спираючись на дані дидактики, конкретизує взаємодію того, хто навчає, і того, кого навчають, і відкриває способи оптимізації цієї взаємодії» [146, 19].

Розробляючи модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, ми керувалися чотирма аспектами системного підходу до аналізу й побудови педагогічних явищ і процесів (морфологічність, структурність, функціональність, генетичність) [11, 17–18], який дозволяє сприймати як єдине ціле систему в усій її складності, з усіма зв'язками і змінами.

Авторська модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками містить вихідні положення об'єкта дослідження (навчально-пізнавальна діяльність студентів) й охоплює єдність системного,

особистісного й діяльнісного підходів, що дає змогу розглядати модель як єдину, динамічну, гнучку систему організації навчально-пізнавальної діяльності викладача і студентів у процесі роботи зі словниками на основі їх постійної взаємодії, забезпечуючи оптимальне формування пошуково-інформаційної, комунікативної та професійно-мовної компетентностей.

При проектуванні експериментальної моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками ми, відповідно до завдань, що ставить суспільство перед системою вищої освіти, виходили з того, що навчальний процес у ЗВО повинен «здійснюватися з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтуватися на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системі управління та організації праці в умовах ринкової економіки» [17, 22].

У зв'язку з цим нами були виділені базові елементи, які складають цілісну структуру, можуть взаємодіяти у різних комбінаціях і на різних рівнях, забезпечуючи ефективність підготовки студентів немовних спеціальностей: мета, принципи, зміст, дидактичні умови, технологія, методи, форми, засоби, критерії, результат. Елементи моделі є рівноцінними між собою, мають гармонійне співвідношення, складають цілісну структуру і можуть взаємодіяти в різних комбінаціях, на різних рівнях, забезпечуючи ефективність навчання студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

Структура моделі залежить від мети та завдань дослідження і дає змогу прослідкувати компоненти навчально-пізнавальної діяльності студентів від постановки і прийняття цілей до їх реалізації у конкретних результатах. Оволодіння системою знань і умінь у процесі роботи зі словниками, а також навичками їх подальшого практичного застосування забезпечує підвищення якості знань, інтелектуальний та професійний розвиток особистості.

Авторська модель (рис. 2.2) передбачає діяльність студентів з урахуванням принципів: особистої цілеспрямованості; вибору

індивідуальної освітньої траєкторії; метапредметних основ освітнього процесу; продуктивності навчання; первинності освітньої продукції студента; ситуативності навчання; освітньої рефлексії; та включає чотири взаємопов'язаних компоненти навчально-пізнавальної діяльності: мотиваційно-цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний та оцінювально-результативний.

Мотиваційно-цільовий компонент передбачає чітку постановку мети та завдань щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, усвідомлення ними значущості роботи зі словниками для постійного отримання й оновлення інформації, розуміння важливості цілеспрямованої роботи зі словниками для оволодіння системою знань, умінь та навичок, необхідних майбутнім фахівцям для подальшої діяльності.

Змістовий компонент складають: теоретичні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності; зміст роботи зі словниковими виданнями (словник, енциклопедія, тлумачний словник, термінологічний словник, довідник) на кожному з етапів її здійснення, оволодіння студентами системою понять і відомостей про словники різних типів, а також знань, умінь та навичок із навчальної дисципліни, здобутих у процесі роботи зі словниками.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає використання словникової технології навчання, методів і прийомів роботи зі словниками під час аудиторних і позааудиторних занять, що значною мірою залежить від вдалого вибору та поєднання методів, засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів і форм взаємодії суб'єктів навчальної діяльності.

Оцінювально-результативний компонент забезпечує умови для оптимального виконання студентами поставлених завдань із використанням словників, контролю викладача за правильністю виконання навчальних операцій, а також формування у студентів якостей самостійності, самоорганізації, самоконтролю і саморегуляції. Цей компонент характеризує рівень сформованості умінь і навичок користування словниками та оперування отриманими за їх допомогою знаннями.

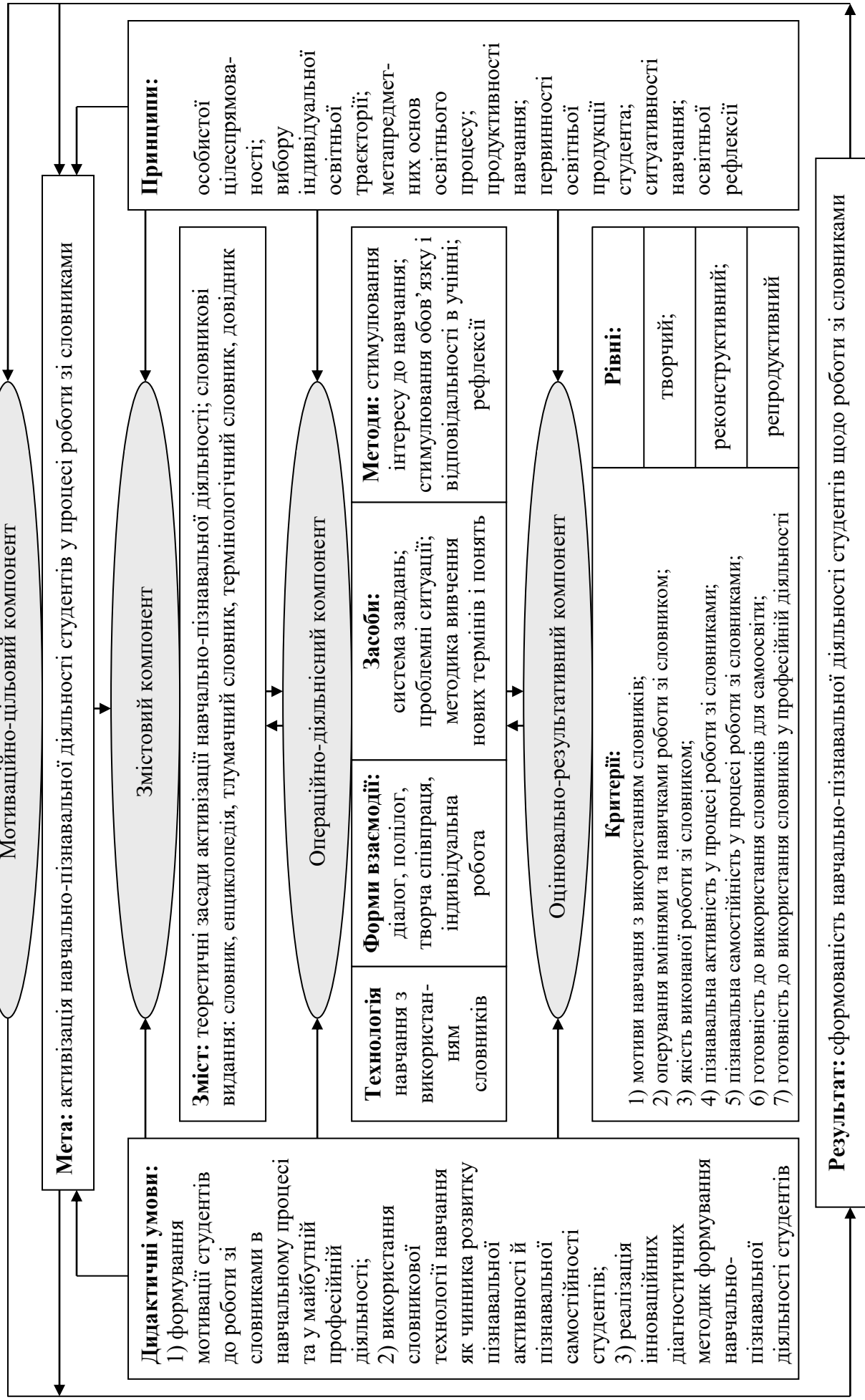

Рис. 2.2. Модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками

Побудову нашої моделі ми розпочали із визначення дидактичної *мети* навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками, яка була конкретизована на основі врахування провідної ідеї змісту навчання у вищій школі і стала мотиваційною основою навчально-пізнавальної діяльності студентів. Метою стала активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Зміст* моделі складають теоретичні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності; словникові видання: словник, енциклопедія, тлумачний словник, термінологічний словник, довідник.

Для послідовного засвоєння змісту навчального матеріалу за допомогою словників перед студентами ставляться конкретні *завдання*: 1) оволодіння системою знань про словники і способами виконання дій за допомогою словників; 2) формування умінь та навичок роботи зі словником; 3) збагачення словникового запасу; 4) використання словникової технології навчання у процесі підготовки, які забезпечують формування таких якостей особистості як активність, самостійність, творчість і сприяють засвоєнню змісту навчання; 5) розвиток пам'яті, мислення, творчих здібностей.

Методами навчання у нашій моделі стали способи педагогічних дій, за допомогою яких активізується навчально-пізнавальна діяльність студентів та досягається засвоєння знань, умінь і навичок у процесі роботи зі словниками: *стимулювання інтересу до навчання* (роз'яснення значущості учіння, створення ситуацій пізнавальної новизни, створення ситуацій зацікавленості); *стимулювання обов'язку і відповідальності в учінні* (переконавання у значущості навчання, вимоги, заохочення); *рефлексії* (проведення аналізу, узагальнення, аналогії, порівнянь і оцінок, виконання дій, вирішення проблем, обговорення).

Метод стимулювання інтересу до навчання спонукає до навчально-пізнавальної діяльності з використанням словників насамперед через її зміст і спрямований на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню студентів навчальною інформацією. Для підвищення

стимулювального впливу змісту навчання у процесі роботи зі словниками використовуються прийоми створення ситуації новизни, актуальності, наближення змісту до важливих наукових відкриттів, створення ситуації зацікавленості, тобто використання цікавих для студентів прикладів, парадоксальних фактів, цікаві аналогії, зокрема зіставлення наукових і життєвих тлумачень окремих явищ тощо. До основних методів формування пізнавального інтересу до використання словників належать: навчальна дискусія, пізнавальна гра, рольова гра, створення ситуації інтересу у процесі ознайомлення зі словниковим матеріалом, включення студентів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні, опора на здобутий досвід використання словників.

Метод стимулювання обов'язку і відповідальності в учінні передбачає пояснення студентам суспільної та особистої значущості навчання з використанням словників; висування вимог, дотримання яких означає виконання ними свого обов'язку (практичне привчання до виконання вимог); заохочення до сумлінного виконання обов'язків (позитивний приклад, створення сприятливих умов для спілкування, подяка, осуд, нагорода); оперативний контроль за виконанням вимог і в разі потреби вказівки на недоліки, зауваження. Почуття відповідальності формується завдяки надання кожному студенту можливості працювати на рівні своїх здібностей і урахуванню особистісних якостей для досягнення максимально ефективної роботи зі словником (наприклад, можна запропонувати студентам виконати навчальне завдання на тлумачення слова раціональнішим способом, ніж було зроблено до цього; повторити оригінальне обґрунтування терміну чи поняття тощо); закріпленням усталених способів діяльності (постійним ускладненням їх); повторним залученням студентів до аналізу складних завдань; підтриманням емоційно-творчої атмосфери на занятті; умінням викладача висувати вимоги і перевіряти їх виконання (повторно, в системі, засобами багаторазових відповідей на одне й те саме запитання, порівнянням).

Метод рефлексії забезпечує засвоєння навчального матеріалу у процесі роботи зі словниками шляхом продуктивного мислення,

виявлення й усвідомлення способів навчання, осмислення і розуміння схеми діяльності (розмірковування над способами вирішення практичних завдань). Без розуміння механізмів пізнання студенти не зможуть засвоїти ті знання, які вони отримують зі словників. Рефлексія допомагає студентам сформулювати отримані результати, накреслити шляхи подальшої діяльності, скоректувати свій освітній шлях. Особливо актуальна рефлексія для самостійної роботи студентів зі словниками, коли студент і викладач позбавлені можливості безпосереднього контакту.

Очевидно, що рефлексивний стиль мислення є властивістю та складовою практично усіх видів діяльності, в які включається студент, як у навчальному процесі, так і під час позаурочної діяльності: у процесі підготовки до занять, написання рефератів, доповідей, курсових і дипломних робіт, інших форм самостійної пошуково-інформаційної діяльності. Це обумовлено як завданнями навчального процесу ЗВО, так і метою та завданнями фахової освіти, орієнтованої перш за все на підготовку фахівця, здатного успішно реалізуватися у майбутній діяльності [86, 18].

Названі методи активізації навчання у процесі роботи зі словниками ефективно поєднуються з іншими дидактичними методами: словесними (лекція, розповідь, бесіда, пояснення, інструктаж), наочними (ілюстрування, демонстрування), практичними (навчальні вправи, самостійна робота, індивідуальна робота, контрольна робота, проект), доповнюють та урізноманітнюють їх, органічно вписуючись у педагогічний процес і відповідаючи умовам освітнього середовища ЗВО. Важливими *прийомами* раціональної роботи зі словником є: установка на запам'ятовування нових слів і словосполучень; мисленнєве відтворення нових слів і їх систематична фіксація у власному словнику для створення банку нових слів.

Виконання дидактичних завдань відбувається за допомогою *засобів* активізації навчання, які передбачають використання науково-педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності

студентів: *система завдань, проблемні ситуації, методика вивчення нових термінів і понять.*

З метою конструювання системи завдань для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками розглянемо насамперед визначення відповідних понять.

Проведений нами аналіз наукової літератури [11; 99; 162] засвідчив, що навчальне завдання – явище багатопланове. Воно може розглядатись з кількох точок зору: змісту освіти, діяльності навчання – процесу взаємодії викладача та студентів (викладання та учіння). У такому розумінні завдання є засобом організації діяльності студентів і контролю за її проходженням з боку викладача та одночасно орієнтиром діяльності.

В. Онищук розглядає вправи, завдання та запитання з точки зору засвоєння умінь і навичок та їх застосування з метою здійснення контролю за рівнем засвоєння знань, виділяючи репродуктивні, проблемні та творчі завдання, а також пропонує їх послідовність у процесі засвоєння знань, умінь та навичок: підготовчі (пізнавальні, мотиваційні), пробні, тренувальні (за зразком, інструкцією, завданням), творчі та контрольні завдання. Метод вправ визначається як цілеспрямоване повторення коротких, сфокусованих дій, окремих операцій, ефективних для розвитку мислення: аналізу-синтезу, порівняння, узагальнення, класифікацій, абстрагування, конкретизації, логічних висновків [162, 140].

Під системою завдань, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками у нашому дослідженні розуміється послідовний і прийнятний ряд дидактично обґрунтованих завдань, взаємопов'язаних в єдине ціле спільною метою та змістом, що є системоутвірними чинниками.

Ми розробили *систему завдань*, яка включає три типи завдань, кожне з яких передбачає завдання на залучення студентів до рефлексивної діяльності (аналіз власної діяльності, співставлення результатів діяльності з еталоном):

I тип – завдання на організацію роботи зі словниковою статтею (ознайомлення з реєстровою частиною, семантико-стилістичними й граматико-функціональними особливостями слова, прикладом використання слова в мові);

II тип – завдання на організацію роботи з позатекстовими компонентами (ілюстрації, картографічні матеріали, статистичні, хронологічні таблиці, список географічних і власних назв тощо);

III тип – завдання на організацію роботи з апаратом орієнтування (список скорочень, аббревіатур, ключі до системи транскрипції, індекси тощо).

Кожен тип об'єднує види завдань на використання прийомів розумової діяльності (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація). Наприклад: «Ознайомтесь із словниковою статтею, взятою з тлумачного словника, і вкажіть, як позначено значення слова, вимова, наголос, частина мови, вживання» (завдання на аналіз); «Випишіть зі словника 10 термінів з міжнародними терміноелементами (*авто-, аеро-, гідро- біо-, гео-, відео-*), приміром, *аеродинаміка*» (завдання на синтез); «Користуючись словником, розкрийте значення термінів, які в різних галузях науки набувають інших значень: реконструкція, агент, адаптація, акт» (завдання на порівняння); «Знайдіть у словнику слова, які відносяться до поданої групи слів, і запишіть у відповідну категорію групи» (завдання на класифікацію); «Підберіть потрібне слово або словосполучення із запропонованих варіантів, щоб заповнити пропуски в реченнях, використавши словник для пошуку потрібного значення слова» (завдання на систематизацію).

Розвиток самостійної розумової діяльності вимагає проблемного методу навчання, який змінює характер розумових дій, що виконуються студентами у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Вони усвідомлюють зміст знань і дій не в готовому інформаційному вигляді, а здобувають їх самостійно, оперуючи поняттями. Створення *проблемної ситуації* неодмінно спонукає мислення і викликає пізнавальну потребу, тим самим активізуючи розумову діяльність, розвиваючи навички діалогічного і

монологічного мовлення, створюючи умови для повторення і закріплення нового матеріалу. Наприклад, «Користуючись словником, з'ясуйте значення виділених слів у тексті, а потім використайте їх під час складання інтерв'ю про майбутнє космічного туризму з представником космічної галузі».

Методика вивчення нових термінів і понять починається з повідомлення про поняття; виділення ознак на підставі цілісного уявлення із введенням терміну; опис поняття; перерахування явищ, що охоплюються даним поняттям; підтвердження прикладу існування спеціального галузевого терміну (решту посідає загальнонаукова термінологія та загальновживані лексеми), які становлять понад 60% професійної лексики фахівця у певній галузі знань [78, 96]. Наприклад, «Користуючись словником, випишіть тлумачення слів *інформація* і *повідомлення*, поясніть спільність і відмінність між цими поняттями, розкрийте їх види і властивості, знайдіть у словнику приклади вживання цих двох слів у мові».

Для формування нових термінів і понять ми рекомендуємо студентам працювати за такою схемою: 1) підберіть відповідний термінологічний словник; 2) випишіть потрібний термін у власний словничок; 3) записуйте нові терміни за категоріями, що допоможе краще їх запам'ятати; 4) виписуючи новий термін, перевірте його правопис; 5) для кращого запам'ятовування терміну випишіть його дефініцію; 6) постійно повторюйте нові терміни аж до їх повного запам'ятовування [179, 21].

В умовах аудиторного заняття та в позааудиторний час для забезпечення сприятливих умов навчання використовуються різні методи навчання у поєднанні з *формами взаємодії* викладача і студентів у процесі роботи зі словниками в залежності від етапу дидактичного циклу та змісту навчальної інформації, яка має різну складність та новизну: *діалог, полілог, творча співпраця, індивідуальна робота* під час колективної (фронтальної), групової, парної та індивідуальної форми організації навчання [11, 128].

Діалог (двостороння взаємодія), полілог (багатостороння взаємодія), творча співпраця (взаємодія викладач-студент, студент-

студент), індивідуальна робота (самостійна пізнавальна діяльність, спрямована на виконання індивідуального завдання, зміст якого враховує індивідуальні особливості студента, його інтереси, прагнення, потреби) розраховані на: оволодіння способами здобуття знань та інтелектуальної праці; цілеспрямовання пізнавальної діяльності; планування відповіді; вироблення умовиводів, формулювання висновків, записування опрацьованої інформації під час роботи з матеріалом словника; застосування прийомів логічного мислення для перенесення знань у реальне життя. Полілог і діалог, формуючи вміння доводити власні гіпотези, думки, вести полеміку, сприяють переходу індивідуальної роботи студентів у роботу спільну, об'єднану єдиною метою. Використання діалогу й полілогу, окрім формування рефлексивного мислення партнерів і навчання культури дискусії, забезпечує творчу співпрацю в колективі, оскільки навчально-пізнавальна діяльність відбувається шляхом взаємодії тих, хто навчається і навчає.

Отримання складної, нової для студентів інформації зі словника на початкових етапах засвоєння знань завжди вимагає колективної роботи й інколи може доповнюватися роботою в групах. Якщо інформація, яку потрібно видобути зі словника не є складною, то під час роботи зі словником можна використовувати індивідуальну або парну роботу у поєднанні з фронтальною. Наприклад: «Зробіть літературний переклад діалогу, попередньо з'ясувавши за допомогою словника значення слів, виділених жирним шрифтом. Прослухайте розіграні переклади діалогів студентів групи, виберіть найкращий переклад і поясніть чому» (форми взаємодії: діалог, полілог, творча співпраця).

Слід зазначити, що навчальні підручники і посібники для студентів немовних спеціальностей розраховані здебільшого на виконання аудиторної роботи, що передбачає виконання всією групою студентів однакового завдання (здебільшого без використання словників) в аудиторії і не містять вправ для індивідуальної роботи, які можна було б використовувати протягом заняття або під час самостійної роботи. Тому особливо важливим є

розроблення різноманітних індивідуальних завдань (виконання яких обов'язково передбачає використання словників) відповідно до здібностей і рівня знань кожного студента. Такий підхід сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, формуванню професійно значущих знань і умінь.

На етапі представлення нового навчального матеріалу на практичному занятті необхідне поєднання колективної форми з роботою в групах. При осмисленні, систематизації та закріпленні знань за допомогою словників можна використовувати таку форму взаємодії як творча співпраця, коли у процесі навчально-пізнавальної діяльності студенти допомагають один одному, виконуючи роботу парами. На етапі повторення, систематизації і застосування нового матеріалу для виконання різних типів завдань під час самостійної роботи віддається перевага індивідуальній формі роботи. Наприклад: «Прочитайте текст, підкресліть прийменники і слова, до яких вони відносяться. Перевірте правильність словосполучень у словнику і поясніть їх значення» (форма взаємодії: індивідуальна робота).

Дидактична мета спрямовує діяльність на свідомо визначений напрям руху до *результату*, який був передбачений до початку діяльності і знайшов свій прояв у меті, щоб надати діяльності цілеспрямованого перебігу. Навчальна діяльність у кінцевому результаті повинна не просто дати студентові певну суму знань про словник, але й сформувати комплекс компетентностей (пошуково-інформаційна, комунікативна, професійно-мовна), що пов'язані з потребою здобувати, аналізувати та застосовувати інформацію, володіти словниковою технологією, постійно навчатися, як у професійному, так і в особистому та суспільному планах. Наперед визначений кінцевий результат полягає у сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів, безперервному саморозвитку та самоосвіті студентів у процесі роботи зі словниками.

Взаємозв'язок організації роботи зі словниками з результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей під час навчання відображений у системі *критеріїв* сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі

роботи зі словниками, серед яких ми виділяємо: 1) мотиви навчання з використанням словників; 2) оперування умінями та навичками роботи зі словником; 3) якість виконаної роботи зі словником; 4) пізнавальна активність у процесі роботи зі словником; 5) пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словником; 6) готовність до використання словників для самоосвіти; 7) готовність до використання словників у професійній діяльності. Більш детально критеріально-рівнева характеристика сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками подана в п. 2.3.

Побудова моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками відбувалася згідно з основними дидактичними принципами, які цілісно охоплюють компоненти навчання у процесі роботи зі словником.

1. Принцип особистісної цілеспрямованості студента: *активізація навчально-пізнавальної діяльності кожного студента здійснюється на основі і з врахуванням його особистих навчальних цілей.*

Цей принцип базується на глибинних якостях людини – здатності постановки цілей своєї діяльності. Самовизначення студента стосовно конкретного навчального питання дозволяє йому поставити для себе конкретні цілі та завдання, на основі яких потім здійснювати індивідуальну освітню траєкторію: приймати участь у виборі форм і методів навчання у процесі роботи зі словниками, визначенні змісту та темпу вирішення навчальних задач. Студент окреслює проблеми, які його цікавлять, консультується з викладачем, узгоджує індивідуальну програму занять із загальною освітньою програмою.

2. Принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії: *студент має право на усвідомлений та узгоджений з педагогом вибір основних компонентів своєї освіти – сенсу, цілей, завдань, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю та оцінки результатів.*

Особистісна самореалізація студента при організації навчально-пізнавальної діяльності можлива лише за умови свободи вибору

елементів освітньої діяльності. Для цього викладачу необхідно забезпечити студента правом вибору цілей заняття, способів їх досягнення, теми творчої роботи, форм її виконання та захисту, заохочення особистого погляду студента на проблему, аргументованих висновків та самооцінки. Цей принцип встановлює рівнозначність створеного студентами особистісного змісту освіти та заданим йому ззовні змістом, який має характер освітніх стандартів. Однак свобода творчого самовираження студента передбачає організаційно-технологічну заданість методології його діяльності. Студент у процесі роботи зі словниками створює освітній продукт і отримує знання тоді, коли володіє основами креативної, когнітивної і організаційної діяльності. Тому викладач не лише надає студентам свободу вибору, але і вчить його діяти усвідомлено в ситуації вибору, озброює необхідним діяльнісним інструментарієм.

Для реалізації цього принципу викладач повинен уміти, з одного боку, розуміти і окреслювати власний сенс освіти, а з іншого – допускати і підтримувати інші сенси освіти, які можуть бути у студентів. Обговорення на заняттях різних точок зору і позицій, захист альтернативних творчих робіт на одну і ту ж тему вчать толерантного ставлення студента до інших позицій і результатів, допомагає їм зрозуміти закони різноманітності шляхів досягнення істини. Крім того, одночасна презентація студентами різних робіт з одного і того ж питання створює особливу освітню напругу, яка стимулює присутніх до особистісного саморуху та евристичного пошуку рішень.

3. Принцип метапредметних основ освітнього процесу: *основу змісту освітнього процесу складають метапредметні об'єкти, які забезпечують можливість суб'єктивного особистісного пізнання їх студентами.*

Пізнання реальних освітніх об'єктів спонукає студентів до виходу за межі освітнього компоненту та переходу на міжпредметний рівень пізнання. На цьому рівні різноманітність понять і проблем зводиться до відносно невеликої кількості фундаментальних освітніх об'єктів – категорій, понять, принципів, законів, теорій, які

відображають певну галузь реальності. Знання про різні типи словників виходять за межі освітніх компонентів і виявляються вже метапредметними. Вони надають можливість суб'єктивного різноспрямованого підходу до вивчення освітніх систем, відкривають вихід студентам на інші навчальні дисципліни. Такий підхід передбачає отримання продуктів пізнання, які мають індивідуальні смислові та чуттєві наголоси. Єдина для всіх студентів логічна схема, як результат навчання, в даному випадку не використовується, оскільки звужує межі прояву їх творчої індивідуальності.

4. Принцип продуктивності навчання: *головним орієнтиром навчання є особистісне освітнє зростання студента, яке складається з його внутрішніх та зовнішніх освітніх продуктів навчальної діяльності.*

Продуктивне навчання орієнтовано не стільки на вивчення відомого, скільки на приріст до нього нового, на творення студентами освітніх продуктів. У процесі створення зовнішніх освітніх продуктів під час роботи з різними типами словників у студента проходить розвиток внутрішніх навичок та здібностей, які притаманні майбутнім фахівцям. Зовнішній освітній приріст відбувається одночасно з розвитком особистісних якостей студента, які відповідають прообразу його майбутньої діяльності.

5. Принцип первинності освітньої продукції студента: *створений студентами особистісний зміст освіти випереджає вивчення освітніх стандартів і загально визнаних досягнень з навчальних дисциплін.* Цей принцип конкретизує особистісну орієнтацію і природодоцільність навчання, пріоритет внутрішнього розвитку студента перед засвоєнням заданого ззовні. Студент, якому надана можливість розкрити свої потенційні можливості, оволодіває технологією творчої діяльності, створює освітній продукт іноді більш оригінальний, ніж загально визнане вирішення цього питання. Традиційна діяльність із «вивчення знань» замінюється діяльністю із «здобування знань».

6. Принцип ситуативності навчання: *освітній процес базується на ситуаціях, що передбачають самовизначення студентів і пошук*

їхніх рішень. Викладач супроводжує студента в його освітньому поступі.

Для того, щоб організувати творчу діяльність студента, викладач створює або використовує освітню ситуацію, яка вже виникла. Її мета – створити мотивацію і забезпечити діяльність студента в напрямку пізнання освітнього об'єкта і вирішення проблем, які з цим пов'язані. Викладач у вирішенні проблеми відіграє організаційно-супроводжуючу роль, оскільки він забезпечує особисте вирішення студентами навчально-пізнавальних проблем, які виникли.

Ефективною є освітня ситуація, при якій студенту в якості культурного аналога його продукту надається можливість знайомства не з одним, а з декількома аналогічними взірцями. При цьому студент входить у різноманітний культурний простір, що забезпечує динаміку його подальших дій, формування навичок самовизначення у поліваріантних ситуаціях.

7. Принцип освітньої рефлексії: *освітній процес супроводжується його рефлексивним усвідомленням суб'єктами освіти.* Рефлексія – це усвідомлення способів діяльності, виявлення її смислових особливостей. Студенти не лише усвідомлюють зроблене, а й усвідомлюють способи діяльності. Це необхідна умова того, щоб студенти бачили схему організації освітньої діяльності, конструювали її відповідно до своїх цілей і програм, усвідомлювали результати діяльності.

Розглянуті принципи характеризують способи проектування освітнього процесу щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками різних типів. Їх реалізація проходить із врахуванням конкретних дидактичних умов, що відносяться до змісту, технології, форм і методів організації освітньої діяльності студентів, а саме:

1) формування мотивації студентів до роботи зі словниками у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності;

2) використання словникової технології навчання як чинника розвитку пізнавальної активності й пізнавальної самостійності студентів;

3) реалізація інноваційних діагностичних методик формування навчально-пізнавальної діяльності студентів.

На думку багатьох вчених [15; 19; 47], які у своїх наукових працях зверталися до зазначеного поняття, дидактичні умови характеризують закономірні особливості навчально-пізнавальної діяльності студентів під час засвоєння ними навчального матеріалу, а розроблення та впровадження у практику дидактичних умов та засобів дозволяє здобути максимальний педагогічний ефект із мінімальними витратами зусиль та часу.

Ми погоджуємося із трактуванням дидактичних умов, що визначають успішність просування студентів у навчанні, котре наводить у своєму дослідженні Н. Голівер: «Під дидактичними умовами ми розуміємо обставини процесу навчання, які є результатом відбору, конструювання, застосування елементів змісту, форм, методів та засобів навчання, що сприяють ефективному вирішенню поставлених завдань» [22, 63]. Однак, зважаючи на специфіку навчально-пізнавальної діяльності, під дидактичними умовами ми розуміємо положення, що обумовлюють організацію та визначають суть процесу активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

На нашу думку, дидактичними умовами навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками можна вважати такі умови, які визначають їх підготовленість до свідомого та ефективного використання словників у навчальному процесі, тобто умови, за яких студенти зможуть виконувати роботу зі словником активно, з мінімальними витратами часу і мінімальним використанням допомоги викладача.

Рівень підготовленості студентів визначається в основному особистим досвідом. А досвід студентів у навчально-пізнавальній діяльності характеризується певними знаннями і вміннями, які потрібні для формування нових знань і умінь, щоб успішно оволодіти навичками користування словником, набуття яких потребує тривалої і систематичної роботи. Ці навички в подальшому вдосконалюються і стають пізнавальними, оскільки необхідні для засвоєння нових, більш

складних знань. Окрім того, створення ситуації розумової та емоційної напруги під час роботи зі словником (подолання труднощів, вирішення проблеми) дозволяє студентам отримувати задоволення від такої роботи, яке буде тим вище, чим складнішою буде вирішена проблема.

Специфіка дидактичних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей обумовлена особливостями навчання з використанням словникової технології.

По-перше, діяльність студента у процесі роботи зі словниками включає в себе риси не тільки навчальної, але й майбутньої професійної діяльності. Адже словник як засіб пізнання буде супроводжувати особистість впродовж усього життя. Прогалини у знаннях (наприклад, нерозуміння суті і структури словника, невміння знаходити потрібну і вичерпну інформацію, що вміщає словник) стають перешкодою на шляху успішного користування словником як засобом поповнення знань, зокрема й знань з фаху.

По-друге, користування словником дає уявлення про мову як про цілісну систему. Матеріал, що вивчається студентами у процесі роботи зі словником включає не лише механічне запам'ятовування слів і виразів та пошук їх значення рідною чи іноземною мовами, але й розуміння фонетичних та граматичних явищ мови, інформацію про які теж можна знайти у словниках. Спроби механічного заучування слів ведуть до накопичення у студента набору розрізнених фактів про мову, що не складають цілісної системи і не можуть бути використаними у процесі здобуття нових знань.

По-третьє, робота зі словником на заняттях перш за все передбачає здобуття не так теоретичних знань, як практичних умінь та навичок застосування навчального матеріалу. Йдеться про оволодіння усіма видами діяльності, що можливе при комплексному вивченні мовного матеріалу. Ця особливість навчання вказує на необхідність формування у студентів готовності до активної роботи зі словниками різних типів.

Перша умова – *формування мотивації студентів до роботи зі словниками в навчальному процесі та майбутній професійній*

діяльності – забезпечується наявністю стійких пізнавальних мотивів, інтересів і потреб використання словникових видань у процесі навчання. Мотив і мета взаємозалежні й взаємообумовлені, вони визначають результативність дій студентів і їх ставлення до навчально-пізнавальної діяльності з оволодіння новою інформацією. Від усвідомлення мети використання словника залежить кінцевий результат навчально-пізнавальної діяльності студентів, що полягає в успішному засвоєнні навчального матеріалу. Формування мотивації студентів до роботи зі словниками розпочинається з ознайомлення зі словниками різних типів та структурою самого словника, а ступінь адекватності і точності розуміння словника прямо залежить від загального рівня знань студентів.

Проблема мотивації в навчанні важлива для кожного навчального предмета, адже від переконання необхідності засвоєння навчального матеріалу залежить і кінцевий результат. Високий рівень мотивації студентів у процесі роботи зі словниками забезпечується: 1) активним характером взаємодії студента зі словником; 2) змістовністю, доцільністю діяльності при виконанні навчальних завдань зі словником; 3) інформативністю, різноманітністю навчальної інформації, що подає словник; 4) у випадку роботи з електронним словником – можливістю отримання від словника зворотного зв'язку.

Практика викладацької діяльності показує, що здійсненню мотивації студентів до роботи зі словниками на етапі вивчення нової теми сприяє якісна актуалізація опорних знань і досвіду. Для роботи з новим словниковим матеріалом студенти застосовують знання, навички й уміння, засвоєні раніше, що забезпечує досить високу активність користувачів словниками. Після цього викладач створює проблемну ситуацію: пропонується завдання з використанням словника, для виконання якого недостатньо наявних у студентів знань, умінь та навичок, оскільки потрібні нові, які потім будуть засвоєні. Створена проблема сприяє виникненню позитивного емоційного ставлення до словникового матеріалу і викликає потребу в його вивченні. Після цього викладач звертається до логічного

обґрунтування наступної теми і значення її змісту. Подібна комплексна мотивація сприяє породженню інтересу студентів до навчально-пізнавальної діяльності з використанням словників і розуміння необхідності глибокого засвоєння вивченого матеріалу як умови подальшого просування по шляху пізнання.

Потужним мотиваційним фактором навчально-пізнавальної діяльності виступає професійна спрямованість навчання, що передбачає обов'язкове використання галузевих словників для розширення лексичного запасу в сфері обраної професії. Студенти немовних спеціальностей ЗВО рідко звертаються до мовних словників, проте вивчення фахових дисциплін спонукає їх до пошуку невідомих понять із професійно орієнтованих освітніх компонентів в основному в енциклопедичних словниках, забуваючи, а часом і взагалі не знаючи про існування галузевих словників.

Формування і розвиток рис особистості, які зумовлюють мотивацію пізнавальних потреб й інтересів, відчуття професійного обов'язку і відповідальності, усвідомлення необхідності самоосвіти та самовдосконалення, виявляються через позитивне ставлення студентів до своєї майбутньої спеціальності, до передового досвіду і навчання в цілому, саме до тих його видів, які націлені на підготовку особистості до професійного самовдосконалення. Мотивація професійного розвитку зумовлюється насамперед наявністю фахових інтересів як стійких рис особистості студента, що характеризуються націленістю на оволодіння всією сукупністю фахових знань, захопленням своєю майбутньою професією, потребою в постійному поглибленні знань і творчому їх застосуванні на практиці. Цьому сприяє емоційне задоволення від успішного виконання завдань професійного змісту.

В основі мотивації студентів до роботи зі словниками лежить пізнавальна потреба в оволодінні провідними знаннями і способами професійної діяльності. Відтак зміст навчального матеріалу повинен мати значущість для студента, щоб у нього було бажання засвоювати знання, які забезпечують виконання системи дій. Мотивація навчання є ключовою у процесі навчально-пізнавальної діяльності, адже без

наявного мотиву навчально-пізнавальна діяльність студентів переважно не здійснюється (немотивованих дій не буває). Ця умова реалізується через зміст і структуру освітніх компонентів, які мають визначену мету та забезпечують внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки; професійну спрямованість освітніх компонентів; розвиток пізнавального інтересу, активності, самостійності студентів; достатнє матеріально-технічне забезпечення (використання сучасних технічних засобів навчання, забезпечення студентів навчально-методичною літературою та довідниковою літературою).

Реалізація другої умови – *використання словникової технології навчання як чинника розвитку пізнавальної активності й пізнавальної самостійності студентів* – відбувається у процесі вивчення навчальних предметів завдяки конструктивній роботі зі словником, що містить елементи пізнання нового і націлена на набуття студентами практичних умінь і навичок користування словниками різних типів. Використання словникової технології навчання у процесі формування навчально-пізнавальної діяльності безпосередньо пов'язане з розвитком пізнавальної активності й самостійності студентів.

Розроблена нами словникова технологія навчання забезпечує активне глибоке сприймання студентами знань, удосконалює процес формування практичних умінь і навичок, забезпечує прямий і зворотний зв'язок викладача зі студентами, ефективний контроль та самоконтроль засвоєння, збереження, обробку інформації і багаторазове її використання. Варто відзначити, що жодну проблему в навчально-пізнавальній діяльності неможливо успішно вирішити без опори на пізнавальну активність, яку необхідно підтримувати, підкріплювати, розвивати.

Формування пізнавальної активності дає значні позитивні результати за умов використання завдань для самостійного виконання з поступовим зростанням рівня складності, що передбачають різні навчально-пізнавальні дії зі словниками різних типів. Серед причин низької активності студентів у навчанні найвагомішими є

невиправдане спрощення змісту навчального матеріалу, повільний темп його вивчення, багаторазові повтори.

Пізнавальна самостійність студентів у навчально-пізнавальній діяльності тісно пов'язана з наявністю у них таких загальних навчальних умінь, як уміння планувати свою початкову роботу, раціонально організувати її виконання, здійснювати самоконтроль і працювати у заданому темпі. Істотними ознаками пізнавальної самостійності є позитивне ставлення студентів до процесу навчально-пізнавальної діяльності і виконання ними низки послідовних пізнавальних дій зі словником, спрямованих на досягнення визначеного навчального результату.

Засвоєння здобутої зі словників інформації забезпечується завдяки теоретичній підготовленості до роботи зі словником (знання структури словника і правил користування ним). Для засвоєння навчальної інформації студент зобов'язаний її сприйняти з інформаційного джерела, зрозуміти, запам'ятати хоча б на короткий час, а потім спробувати застосувати.

Розвиток названих умінь і навичок є можливим тільки за умов знання типів словників і організації роботи зі словниками різних типів, що є змістом словникової технології навчання, застосування якої сприяє розширенню словникового запасу студентів, розвитку їх мови та мислення й на цій основі формуванню активної, компетентної, творчої особистості.

На відміну від студентів мовних спеціальностей, навчання користуванню словником яких передбачено вивченням курсу мовознавства, студенти немовних спеціальностей не мають відповідного досвіду роботи зі словниками різних типів, що, в свою чергу, спричиняє невисокий рівень сформованості умінь і навичок, пов'язаних з орієнтацією в словнику, в структурі словникової статті, з пошуком потрібної інформації. Тому застосування розробленої словникової технології навчання спрямоване на виконання чітко поставлених викладачем завдань (сприйняття, осмислення і засвоєння інформації, отриманої зі словників), які забезпечують розвиток пізнавальної активності й пізнавальної самостійності студентів та

формування знань з освітніх компонентів.

Дотримання концепції індивідуалізації навчання [113] у процесі роботи зі словниками студентів немовних спеціальностей дозволяє забезпечувати самостійне виконання завдань за допомогою словника в аудиторії; кожному студенту під час роботи зі словником працювати на рівні своїх можливостей; урахувувати особистісні якості студента для досягнення максимально ефективної роботи зі словником; активізувати пізнавальні дії студентів і забезпечити саморозкриття особистості без обмежень щодо ініціативи, активності, самостійності та творчості.

Для забезпечення ефективності застосування словникової технології навчання необхідно здійснювати контроль перевірки виконання кожного завдання з використанням словників. Адже рідко хто зі студентів одразу після сприйняття словникового матеріалу, особливо складного, може безпомилково використати його для виконання подальших практичних завдань без закріплення за допомогою вправ, правильність виконання яких перевіряється поточним контролем.

Важливою є послідовність і завершеність роботи зі словником, тобто планування за часом кожного етапу роботи; що допомагає забезпечити міцність засвоєних знань і набуття умінь та навичок роботи зі словником. Саме завдяки контролю можна встановити ступінь міцності засвоєних знань за допомогою словника і набуття умінь та навичок роботи зі словником. В умовах навчання із застосуванням електронних словників результати контролю афішуються негайно, що забезпечує оперативний і фронтальний самоконтроль з можливістю охоплення великого обсягу вивченого матеріалу.

Ефективна організація контролю за виконанням завдань з використанням словникової технології навчання формує у кожного студента звичку до самооцінки, планування та раціонального розподілу часу у навчальному процесі. Це допомагає встановити тісний взаємозв'язок між удосконаленням діяльності та формуванням особистості студента, адже особистість може формуватись лише за

умов включення студента в самостійну, активну навчально-пізнавальну діяльність.

Усвідомлення студентами навчальних дій, їх рефлексія і корекція, а також самооцінка та оцінка викладачами рівня розвитку вмінь та навичок роботи зі словниками пов'язана із управлінням роботою студентів зі словником з боку викладача і розвитком у студентів уміння здійснювати самоконтроль, що забезпечує розвиток пізнавальної активності і пізнавальної самостійності студентів через використання словників у процесі навчання та формування особистості майбутнього фахівця.

Третя умова – *реалізація інноваційних діагностичних методик формування навчально-пізнавальної діяльності студентів* – уможливорює здійснення аналізу навчального процесу, ефективне управління процесом формування навчально-пізнавальної діяльності студентів, досягнення оптимальних для наявних умов результатів. Методами діагностування сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів стали способи перевірки й оцінювання результативності навчально-пізнавальної діяльності студентів, за допомогою яких отримується систематична, повна, оперативна й об'єктивна інформація про навчальний процес та його результативність, що дозволяє здійснювати зворотний зв'язок у процесі навчання.

Метою діагностування є своєчасне виявлення умов перебігу дидактичного процесу, оцінювання і аналіз його результатів у зв'язку з його продуктивністю. На відміну від традиційної перевірки знань і вмінь студентів, яка лише констатує результати, не пояснюючи їх походження, діагностування розглядає результати у зв'язку з визначенням шляхів і способів їх досягнення, виявляє тенденції, динаміку формування продуктів навчання.

Перевірка ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками відбувалась за допомогою критеріїв (мотиви використання словників у процесі навчання, оперування вміннями та навичками роботи зі словником, якість виконаної зі словником роботи, пізнавальна

активність та пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками, готовність до використання словників для самоосвіти та професійної діяльності), їх показників та рівнів (творчий, реконструктивний, репродуктивний) сформованості.

Для аналізу змісту розробленого критеріально-рівневого апарату перевірки сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками за певними рівнями була визначена комплексна методика дослідження, до якої входили експертна оцінка, діагностичні контрольні роботи, які можна розглядати як діагностичний інструментарій для отримання і осмислення інформації про характер навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Найбільш правильним способом проведення діагностики є метод експертних оцінок, який включає в себе низку інших дослідницьких методів: спостереження, анкетування, бесіда, аналіз отриманих результатів.

Метод спостереження є спеціально організованим систематичним цілеспрямованим і планомірним сприйманням об'єктів і явищ навколишньої дійсності з метою виявлення їх суттєвих ознак. Як метод пізнання, спостереження дає можливість одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних даних. Проведення спостереження за ходом заняття, за студентами на занятті розпочалося з постановки мети (з'ясування, яке педагогічне явище вивчається – навчально-пізнавальна діяльність студентів у процесі роботи зі словниками), вибору об'єкту (студенти немовних спеціальностей закладів вищої освіти), вибору ситуацій, в яких здійснювалось спостереження (використання словників у процесі вивчення навчальних предметів). Викладачі спостерігали за студентами, обробляли дані спостережень та повідомляли про отримані результати з метою визначення стану і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів та визначення шляхів її активізації у подальшому навчанні. Метод спостереження доповнювався методом аналізу нормативної літератури (навчальних планів, програм, фонду словниково-довідникової літератури).

Метод анкетування допоміг зібрати орієнтовний матеріал про використання словників у процесі навчання, який після статистичної обробки використовувався для вирішення певних педагогічних завдань. Надійність даних анкетування підтвердилося повторним опитуванням тих самих респондентів за попередньою процедурою (дало змогу оцінити достовірність інформації), а також перевіркою даних анкетного опитування іншими методами (спостереженням, аналізом навчальної документації). Здобуту у процесі анкетування інформацію доповнено даними інших методів.

Метод бесіди викладача зі студентами в аудиторії і поза нею допоміг отримати більш повну інформацію про студентів як користувачів словниками, виявити їх інтерес до використання словників з метою удосконалення процесу навчання. Під час бесіди викладач з'ясував: що студенти вже знають про словники; що вони хотіли б довідатися у словниках; які способи користування словником вони б запропонували; чи знаходять свого користувача всілякі тести, кросворди, ігри в електронному варіанті тощо, які займають визначену площу будь-якого сучасного словника; чи словник сприяє розвитку особистості, вчить міркувати, збагачує знаннями, підвищує освіченість, загальний рівень культури і ерудиції, розширює кругозір; чи впливає словник на формування у студентів пізнавального інтересу і потреби до самонавчання; чи користування словниками надає матеріал для спілкування зі співрозмовниками будь-якого віку і рівня освіти; чи сприяє словник підвищенню професійної компетентності.

Метод діагностичних контрольних робіт забезпечив вивчення рівня сформованості глибини, системності, усвідомленості знань та рівня їх засвоєння за допомогою діагностичних письмових робіт. Для виконання контрольної роботи тривалістю в одну академічну годину кожен студент отримав картку з текстом із виділеними новими словами для опрацювання. За правильне виконання кожного завдання студент отримав два бали. Якщо всі завдання було виконано правильно, то студент набрав вісім балів, що становило 100%. Швидкість виконання визначалася співвідношенням кількості завдань

і тривалості їх виконання, яку фіксують самі студенти. Вправи, підібрані для контрольної роботи були однакової середньої складності та однаковими за розміром. Для студентів, темп роботи яких був вищий від рекомендованого викладачем, запропоновано, окрім обов'язкового набору вправ, виконати вправи підвищеної складності.

Розроблений критеріально-рівневий апарат перевірки сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками відбиває взаємозв'язок і взаємозумовленість організації роботи зі словниками з результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей.

Інноваційні діагностичні методики формування навчально-пізнавальної діяльності студентів покликані оптимізувати процес навчання, забезпечити правильне визначення результатів навчання і, керуючись виробленими критеріями, звести до мінімуму недоліки, виявлені під час проведення роботи зі словниками [32].

Реалізація діагностичних методик створює основу для вивчення труднощів у роботі, сприяє усвідомленню та пошуку оптимальних шляхів їх подолання. Разом з тим, вона дозволяє визначити і сильні сторони навчально-пізнавальної діяльності, спланувати шляхи і конкретні способи її активізації.

Методи діагностики дозволяють не лише отримати інформацію для роздумів і подальшого аналізу, але й визначити напрями забезпечення індивідуального та професійного розвитку особистості в умовах ЗВО.

Ефективність впровадження дидактичних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками досягається завдяки певним вимогам: 1) визнання студента активно діючим суб'єктом процесу навчання; 2) сприяння розвитку самостійності, ініціативності, творчості студента; 3) забезпечення формування умінь та навичок роботи зі словником через свідому й емоційно забезпечену практичну діяльність.

Реалізація визначених дидактичних умов має на меті забезпечення організаційно-педагогічного супроводу підготовки

студентів немовних спеціальностей до роботи зі словниками, вдосконалення системи навчання студентів немовних спеціальностей, визначення форм і методів дидактичної підтримки процесу активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками в реальних умовах закладу вищої освіти.

Усі розглянуті дидактичні умови повинні реалізовуватися лише в комплексі. Тільки належні умови сприймання й осмислення здобутої зі словників навчальної інформації позитивно вплинуть на підвищення рівня ефективності навчального процесу і забезпечать активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками.

Реалізація моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками здійснюється впродовж чотирьох послідовних взаємопов'язаних етапів: підготовчо-мотиваційного, репродуктивно-пізнавального, продуктивно-творчого, результативно-корекційного. Кожний етап планується за часом, що має безпосередній вплив на послідовність і завершеність роботи зі словником.

На першому (*підготовчо-мотиваційному*) етапі відбувається осмислення мети, завдань і змісту роботи зі словником; відпрацьовуються вихідні, початкові дії зі знайомства з особливостями матеріалу словника, на основі якого відбувається формування умінь і навичок роботи зі словником. Вивчення самого словника полягає в розумінні його суті, принципів побудови і характеристики властивих йому ознак, а також у знанні правил швидкого пошуку слів. Студентам надається інформація, пов'язана з призначенням словника, способом подачі слів (алфавітний, гніздовий, алфавітно-гніздовий), структурою словника, лексикографічними помітками, а на завершення студенти знайомляться із організацією матеріалу всередині словникової статті. На цьому етапі уміння працювати зі словником не систематизовані, частина студентів не використовує їх взагалі.

На другому (*репродуктивно-пізнавальному*) етапі необхідні вміння і навички користування словником формуються під керівництвом викладача. Далі студенти виконують дії самостійно на аналогічному матеріалі, хоча викладачі змушені стимулювати їх пізнавальну активність. Це – основний етап у структурі спроектованої моделі, адже від нього залежить створення бази, на якій будуть розвиватися і вдосконалюватися пошуково-інформаційна, іншомовно-комунікативна та професійно-мовна компетентності студентів. На цьому етапі студенти не вміють самостійно організувати свою самоосвіту, а можуть лише певним чином виконувати вказівки та рекомендації викладачів.

На третьому (*продуктивно-творчому*) етапі робота студентів зі словником вимагає прояву найвищого рівня пізнавальної активності у підході до вирішення поставлених завдань. Ці завдання пов'язані із написанням творів, статей, доповідей, рефератів, реферуванням та виконанням літературного перекладу тексту. Зміст навчальних завдань вимагає застосування сформованих на попередньому етапі вмінь і навичок роботи зі словником, що, в свою чергу, вимагає творчого пошуку способу їх вирішення. На цьому етапі студенти вміють працювати зі словниками, але не завжди можуть раціонально застосовувати їх у самоосвітній діяльності.

На четвертому (*результативно-корекційному*) етапі студенти відпрацьовують усі види навчальних дій зі словником, щоб на високому рівні оволодіти ними. При вивченні навчального матеріалу викладачами здійснюється систематична перевірка виконання студентами навчальних дій з використанням словника, їх корегування через виявлення рівня знань. Це означає, що викладачі не тільки фіксують недоліки в оволодінні конкретним матеріалом, але й допомагають студентам сформувати навчальні вміння роботи зі словником, які є основою успішного засвоєння матеріалу з навчального предмету. На цьому етапі студенти вміють раціонально використовувати словники у своїй діяльності, на науковій основі керувати процесом самоосвіти від планування до здійснення задумів і самоконтролю отриманих результатів.

Розроблена модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками дає можливість прослідкувати взаємозв'язок елементів процесу навчання. Студенти, діючи в рамках моделі, розвивають свої пізнавальні здібності, поступово здійснюючи перехід на більш високий рівень знань. Функціонування розробленої моделі відбувається завдяки створеним дидактичним умовам у відповідності до обраних дидактичних принципів, відповідними методами, формами, засобами та технологією навчання в залежності від рівня сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів, забезпечуючи досягнення поставленої мети у конкретному навчальному результаті.

Таким чином, розглянувши змістово-структурне наповнення моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками, подальший напрям нашого дослідження ми вбачаємо в реалізації розробленої моделі як засобу навчання студентів та експериментальній перевірці її ефективності, що передбачає розробку критеріально-рівневого апарату сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками.

2.3. Критеріально-рівнева характеристика сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками

Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками, як будь-яке складне педагогічне явище, краще усвідомлюється при розгляді як цілісного феномена, так і його складових. Тому доцільною є характеристика означеного поняття у співвідношенні цілого і його частин.

Для кількісної оцінки складних педагогічних характеристик студентів доцільно використати відповідні критерії й показники сформованості навчально-пізнавальної діяльності, за допомогою яких

здійснюється вибір ознак, які ми досліджуємо, і потім їхній вимір, що дозволяє визначити педагогічну величину в кількісних показниках.

Розробка критеріально-рівневого апарату перевірки ефективності розробленої моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками набуває особливої актуальності, адже комплекс критеріїв, показників та рівнів їх сформованості у своїй єдності відбивають взаємозв'язок і взаємозумовленість організації роботи зі словниками з результатами навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Задля визначення критеріїв та показників сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками необхідно встановити чітке розмежування цих понять.

Критерій – міра оцінки, показник, на основі якого визначається рівень оволодіння знаннями, вміннями та навичками [166, 178]. Кожний критерій розвивається через систему показників, що розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості. Показник визначається як доказ, ознака, свідчення чогось або дані про результати роботи, діяльності [152, 566]. Отже, будучи складовою критерію, показник виступає як виявлення його суттєвих ознак, за якими можна робити висновок про рівень сформованості критерію.

Ефективність навчально-пізнавальної діяльності визначають за внутрішніми і зовнішніми критеріями. Внутрішні критерії враховують успішність навчання й академічну успішність, а також якість знань і рівень сформованості навичок і вмінь, рівень розвитку студента, рівень навченості. Зовнішніми критеріями ефективності процесу навчання вважають: ступінь адаптації до соціального життя і професійної діяльності; темпи зростання процесу самоосвіти як пролонгований ефект навчання; рівень освіченості чи професійної майстерності; готовність підвищувати рівень освіти [127].

Проблема визначення критеріїв є дуже важливою для науково обґрунтованого підходу до такого складного явища, як активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. У нашому дослідженні ми дотримувались концепції В. Лозової, яка вважає, що оскільки в діяльності перетворюється не

тільки об'єкт, а й суб'єкт діяльності, то для визначення критеріїв активності необхідно врахувати: 1) види діяльності, які визначають специфіку виявлення активності; 2) вольові зусилля особистості в досягненні мети, що дає змогу говорити про активність; 3) характер діяльності суб'єкта, тобто, чому він віддає перевагу – ініціативі, самостійності, творчості чи відтворенню, копіюванню; 4) стійкість, всебічність, тривалість, динаміку вияву активності [96, 35].

В. Лозова на основі проведеного дослідження деталізує критерії пізнавальної активності школярів: питання учнів до вчителя; схильність до аналізу помилок, критичність; здатність до перенесення знань в іншу ситуацію; оперування знаннями й уміннями; ступінь участі в колективній роботі класу; прагнення учнів за власною ініціативою брати участь у діяльності, в обговоренні окремих питань, доповненні; бажання висловити свою точку зору; заняття з окремих предметів у вільний час [97, 27].

Цікавий підхід В. Лозова запропонувала і до визначення показників активізації навчально-пізнавальної діяльності. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, серед 50 показників активності учнів, виділених авторами, дослідниця визначає найчастіше названі: позитивне ставлення до процесу пізнання, ініціативність; характеристика діяльності: енергійність, інтенсивність, широта, розмах, масштаб результатів; позитивне ставлення до діяльності: сумлінність, інтерес, допитливість; самостійність, самодіяльність, саморегуляція; усвідомлення сутності діяльності; воля особистості, наполегливість у досягненні мети, доведення справи до завершення; цілеспрямованість діяльності: потреба, інтерес, мета, активність; творчість, уміння бачити сутність питання, потреба в самоосвіті [97, 26–27].

Враховуючи структуру навчально-пізнавальної діяльності, взаємозв'язки між її складовими, В. Паламарчук називає такі показники якості знань, як правильність, повнота, усвідомленість, дієвість, системність, міцність. Правильність знань – ступінь відповідності еталону. Повнота знань – це їх обсяг, що вимірюється також відповідністю еталону (кількістю елементів знань, об'єктивних

якостей та ін.). Усвідомленість знань означає розуміння значущості знань, внутрішніх зв'язків, уміння аналізувати і порівнювати, доводити і узагальнювати, оцінювати і пояснювати виконувані дії. Дієвість виражається в умінні застосовувати знання, систему дій у різних ситуаціях. Системність передбачає встановлення ієрархії знань, розуміння їх місця в структурі наукової теорії. Міцність знань – наявність і стійкість усіх названих вище якостей, тобто вона є інтегральною похідною якості [123].

Наведені погляди свідчать про різноманітність критеріїв і показників, а також про їх універсальний характер. Необхідно зазначити, що подані вище критерії і показники ефективності навчально-пізнавальної діяльності учнів загальноосвітніх шкіл правомірно, за умов певної модифікації, застосовувати і для виміру ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів ЗВО.

Розробляючи критеріально-рівневий апарат, ми проаналізували вимоги до визначення комплексу критеріїв і показників, запропоновані С. Меліковою [102, 95], В. Мичковською [109, 248], О. Олексюк [116, 76], та виділили ті вимоги, яким відповідало наше визначення комплексу критеріїв та показників :

- бути адекватними: в них повинна чітко відобразитися природа вимірюваного явища і динаміка змін;
- бути об'єктивними: не залежати від власної позиції того, хто оцінює;
- узгоджуватись із загальними критеріями ефективності навчального процесу;
- стимулювати роботу студентів зі словниками;
- бути комплексними: оцінюючи складні об'єкти чи процеси, необхідно застосовувати кілька взаємопов'язаних між собою показників;
- бути спрямованими на управління діяльністю студентів;
- відбивати відносну значущість властивостей явища, об'єкта, що оцінюється;
- бути простими і зручними для практичного використання.

Врахування думок згаданих вище авторів та особистий практичний досвід роботи дозволили визначити основні критерії та показники

сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Після врахування усіх міркувань та рекомендацій критерії було поділено на внутрішні та зовнішні і зведено у сім груп, для кожної з яких визначено показники їх прояву (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками

№ п/п	Критерії	Показники
	<i>Внутрішні</i>	
1.	Мотиви використання словників у процесі навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Інтерес до виконання різних видів роботи зі словником; • бажання отримати глибокі і міцні знання; • прагнення стати освіченим фахівцем.
2.	Оперування вміннями та навичками роботи зі словником	<ul style="list-style-type: none"> • Знання алфавіту, структури словника; • послідовність виконання словникових операцій; • інтенсивність пошуку і відбору інформації про нове слово у свій словник; • кількість виписаних і засвоєних нових слів з теми.
3.	Якість виконаної зі словником роботи	<ul style="list-style-type: none"> • Правильність (точність, повнота, глибина, усвідомленість, об'ємність) виконання завдань; • темп виконаної роботи зі словником.
4.	Пізнавальна активність у процесі роботи зі словниками	<ul style="list-style-type: none"> • Систематичність роботи зі словником; • користування електронними словниками; • прагнення отримати додаткову інформацію.
5.	Пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками	<ul style="list-style-type: none"> • Самодіяльність при проведенні різних видів роботи зі словником; • інтерес до використання словника під час читання текстів фахової спрямованості.
	<i>Зовнішні</i>	
6.	Готовність до використання словників для самоосвіти	<ul style="list-style-type: none"> • Потреба і наполегливість у систематичному користуванні словником; • належний рівень володіння словником.
7.	Готовність до використання словників у професійній діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Достатність знання словника для використання у професійній діяльності; • усвідомлення необхідності використання галузевих словників.

Запропоновані критерії сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками тісно пов'язані між собою, прояв кожного критерію обумовлений наявністю іншого.

Спочатку розкриваються мотиви навчання з використанням словників, далі аналізується оперування вміннями та навичками роботи зі словником і як наслідок цього – якість виконаної роботи зі словником. Наступні критерії відображають пізнавальну активність та самостійність як якісне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності. Всі ці критерії відносяться до внутрішніх, оскільки впливають на ефективність навчального процесу, забезпечуючи високі результати навчання. Потім аналізуються зовнішні критерії, які характеризують готовність студента підвищувати свій рівень освіти і професійної майстерності поза рамками навчального процесу, забезпечуючи тим самим пролонгований ефект освіти.

На основі виділених критеріїв і показників сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками нами було визначено рівні їх сформованості. Поняття «рівень» відбиває діалектичний процес розвитку певної характеристики. Спираючись на наукові положення й враховуючи особистий досвід роботи, нами було виділено такі узагальнені рівні у кожному критерії: творчий, реконструктивний, репродуктивний.

Для визначення динаміки розвитку **мотивів навчання з використанням словників** ми виокремили такі рівні:

- *творчий рівень*: студент усвідомлює місце і роль словників у процесі навчання для поглиблення і підвищення якості знань, розвитку пам'яті, розумових і творчих здібностей; розуміє важливість використання словників для розширення кругозору і оволодіння майбутньою професією; проявляє інтерес і свідомо прагне до систематичного застосування словника для якісного виконання різних видів роботи зі словником;

- *реконструктивний рівень*: студент визнає вагоме місце і роль словників у навчанні для розширення кругозору, розвитку пам'яті, розумових і творчих здібностей, проте має сумніви щодо доцільності їх використання для поглиблення і підвищення якості знань у процесі

оволодіння майбутньою спеціальністю; періодично проявляє інтерес до виконання різних видів роботи зі словником;

- *репродуктивний рівень*: студент вважає словники другорядними засобами навчання, байдуже ставиться до використання словників у процесі навчання для поглиблення і підвищення якості знань, розвитку пам'яті, розумових і творчих здібностей; дуже рідко проявляє інтерес до виконання різних видів роботи зі словником.

Оперування вміннями та навичками роботи зі словником оцінюється за такими рівнями:

- *творчий рівень*: студент добре знає алфавіт і структуру словника; вміє швидко знаходити в ньому потрібну інформацію без додаткових зусиль і допомоги викладача, витрачаючи не більше 20 секунд на пошук нового слова; записує повну інформацію про нове слово у свій словничок (транскрипцію, переклад, дефініцію, потрібні граматичні характеристики); вміє вибрати потрібне значення слова і пояснити його; легко засвоює потрібний навчальний матеріал за допомогою словника; володіє словником і послідовно виконує словникові операції;

- *реконструктивний рівень*: студент знає алфавіт і непогано орієнтується у структурі словника, проте часто знаходить у ньому потрібну інформацію, витрачаючи більше часу, ніж 20 секунд, і з допомогою викладача; записує неповну інформацію про нове слово у свій словничок (транскрипцію, переклад, дефініцію, потрібні граматичні характеристики); не завжди вміє вибрати потрібне значення слова і пояснити його; засвоює потрібний навчальний матеріал за допомогою словника, докладаючи певних зусиль;

- *репродуктивний рівень*: студент недосконало знає алфавіт і погано обізнаний зі структурою словника; при пошуку потрібної інформації часто звертається за допомогою до викладача, витрачаючи на це багато часу; не записує повну інформацію про нове слово у свій словничок (транскрипцію, переклад, дефініцію, потрібні граматичні характеристики); з певними труднощами вибирає потрібне значення

слова і не вміє пояснити його значення; на засвоєння потрібного навчального матеріалу витрачає багато часу.

Якість виконаної зі словником роботи діагностується за такими рівнями:

- *творчий рівень*: студент свідомо використовує словник для глибокого вивчення навчального матеріалу, що забезпечує повноту, правильність, дієвість, точність, міцність і об'ємність знань; студенту притаманне засвоєння системи дій зі словником, що забезпечує швидкий темп виконання завдань, збільшуючи таким чином масштаб виконаної роботи і зменшуючи витрати часу на її виконання; у відповідях студент використовує допоміжну інформацію, здобуту зі словників, а також зберігає здобуті знання у пам'яті;

- *реконструктивний рівень*: студент обмежено використовує словник при вивченні навчального матеріалу, не усвідомлюючи значення роботи зі словником для забезпечення повноти, правильності, дієвості, точності, міцності й об'ємності знань; студенту притаманне поверхове засвоєння системи дій зі словником, що не забезпечує швидкого темпу виконання завдань; зменшуючи таким чином масштаб виконаної роботи і збільшуючи витрати часу на її виконання; для здобуття допоміжної інформації студент періодично користується словниками;

- *репродуктивний рівень*: студент байдуже ставиться до проблеми якісного виконання завдань за допомогою словника, частково володіє навчальним матеріалом, уникає роботи зі словником, позбавляючи себе можливості здобути глибокі й повні знання з навчального предмету.

Ступінь пізнавальної активності студентів у процесі роботи зі словниками оцінюється за такими рівнями:

- *творчий рівень*: студенту притаманна потреба і глибокий пізнавальний інтерес до вивчення навчального матеріалу з навчального предмету, реалізуючи які студент у процесі роботи зі словником систематично виходить за межі навчальних програм, його захоплює сам процес пізнання. Студент постійно виконує додаткові завдання, працює без стимулюючого впливу з боку викладача,

проявляє ініціативність, допитливість, енергійність у пошуках нових підходів до виконання навчальних завдань, наполегливо і цілеспрямовано добивається реалізації мети пізнавальної діяльності; здатний самостійно контролювати та оцінювати результати власної діяльності;

- *реконструктивний рівень*: пізнавальна активність у процесі роботи зі словником характеризується нерівномірністю й знаходиться в прямій залежності від зовнішнього стимулювання з боку викладача. Студент наполегливо береться за виконання навчальних завдань з використанням словника, але з часом пізнавальний інтерес до вивчення навчального матеріалу знижується. Студент не цікавиться виконанням додаткових завдань, більше турбується про оцінку успішності, ніж про отримання глибоких знань з навчального предмету; рідко вдається до контролю та оцінки результатів власної пізнавальної діяльності;

- *репродуктивний рівень* сформованості пізнавальної активності характерний для студентів, які не вміють мобілізувати свої пізнавальні зусилля, навіть при належному зовнішньому стимулюванні з боку викладача, виявляють слабо усвідомлену потребу і досить низький інтерес до виконання навчальних завдань з використанням словника; їх навчальна діяльність характеризується несистематичністю і неспроможністю доводити розпочату роботу зі словником до логічного завершення, здійснювати самоконтроль і правильно оцінювати результати своєї праці, оскільки відсутня зацікавленість у здійсненні успішної навчально-пізнавальної діяльності.

Ступінь пізнавальної самостійності студентів у процесі роботи зі словниками визначається за такими рівнями:

- *творчий рівень*: студент охоче самостійно приступає до використання словника під час виконання різних видів самостійної роботи як під час аудиторних занять, так і в позааудиторний час; з цікавістю користується словником під час самостійного читання текстів фахової спрямованості; успішно контролює процес їх виконання і відповідно оцінює результати власної роботи, не

потребує постійного контролю з боку викладача; має сформовані уміння самостійного планування та здійснення пізнавальної діяльності у процесі роботи зі словником для збільшення об'єму засвоєної і пошуку допоміжної інформації; вміє самостійно застосовувати отримані знання та сформовані вміння у ході вирішення нових пізнавальних завдань. Труднощі, що виникають у ході роботи зі словником, вирішує самостійно, що свідчить про наявність незалежності і впевненості у навчанні;

- *реконструктивний рівень*: студент береться за виконання навчальних завдань з використанням словника як під час аудиторних занять, так і в позааудиторний час, але часто після нагадування викладача, потребує періодичного контролю з його боку; під час самостійного читання текстів фахової спрямованості користується словником через необхідність; до контролю та оцінки результатів власної пізнавальної діяльності вдається дуже рідко. Самостійне здобування знань у процесі роботи зі словником для збільшення обсягу засвоєної і пошуку допоміжної інформації не має систематичного характеру; студент не завжди вміє самостійно застосовувати отримані знання та сформовані вміння у ході вирішення нових пізнавальних завдань. Труднощі, що виникають у ході роботи зі словником, намагається вирішити самостійно, що сприяє зростанню незалежності і впевненості у навчанні;

- *репродуктивний рівень*: студент виконує навчальні завдання з використанням словника як під час аудиторних занять, так і в позааудиторний час, але за допомогою викладача та інших студентів, потребує постійного зовнішнього контролю; без цікавості користується словником під час самостійного читання текстів фахової спрямованості; студент неспроможний здійснювати самоконтроль та оцінювати результати власної пізнавальної діяльності. Самостійне здобування знань у процесі роботи зі словником для збільшення обсягу засвоєної і пошуку допоміжної інформації має епізодичний характер; під час самостійної роботи зі словником студент проявляє негативне ставлення до такого виду роботи. Під час виникнення труднощів у ході роботи зі словником звертається за допомогою до

викладачів та інших студентів, що свідчить про відсутність незалежності і впевненості у навчанні.

Ступінь готовності до використання словників для самоосвіти характеризується такими рівнями:

- *творчий рівень*: студент усвідомлює необхідність саморозвитку у процесі роботи зі словниками; наполегливо працює над самовдосконаленням, активно залучаючи для цього словники різних типів, і пропагує цей процес для інших; власним прикладом сприяє виробленню в інших студентів позитивного ставлення до процесу навчального пізнання з використанням словників, що забезпечує реалізацію інтелектуальних можливостей і краще сприймання та осмислення засвоюваної інформації з навчального предмета; проявляє творчий підхід до виконання завдань з використанням словника, демонструючи належний рівень користування ним;

- *реконструктивний рівень*: студент розуміє необхідність самовдосконалення у процесі роботи зі словниками, але самостійно займатися цим питанням не бажає; роботу по самовдосконаленню проводить періодично; рідко проявляє творчий підхід до виконання завдань з використанням словника; зазначає, що робота зі словником зумовлює досить вагомі часові витрати та вольові зусилля для вивчення навчального предмета, оскільки не володіє належним рівнем користування словником;

- *репродуктивний рівень*: студент не усвідомлює необхідності саморозвитку у процесі роботи зі словниками; проявляє незацікавленість щодо використання словників різних типів у процесі навчання; при організації навчально-пізнавальної діяльності на використання словника виділяє час за залишковим принципом, користуючись ним лише за наявності вагомих зовнішніх стимулів; не проявляє творчого підходу до виконання завдань з використанням словника, всі завдання виконує шаблонно; пізнавальною діяльністю із використанням словників різних типів у процесі самовдосконалення займається дуже рідко.

Ступінь готовності до використання словників для професійної діяльності оцінюється за такими рівнями:

- *творчий рівень*: студент відчуває глибоку відповідальність за свою професійну підготовку і систематично користується словниками як заради саморозвитку, так і заради професійного самовдосконалення; усвідомлює, що використання словників сприяє розширенню словникового запасу професійно орієнтованого спрямування і кращому розумінню фахової лексики; найчастіше користується галузевими словниками для пошуку професійно значущої інформації; уміє використовувати знайдену у словниках інформацію для подальшого професійного росту;

- *реконструктивний рівень*: студент не завжди відчуває відповідальність за свою професійну підготовку, несистематично користується словниками, що негативно відображається на саморозвитку і професійному самовдосконаленні; часто не усвідомлює, що використання словників сприяє розширенню словникового запасу професійно орієнтованого спрямування і кращому розумінню фахової лексики; найчастіше користується тлумачними словниками, недооцінюючи роль галузевих словників у пошуку професійно значущої інформації; не завжди вміє використовувати знайдену у словниках інформацію для подальшого професійного росту;

- *репродуктивний рівень*: студент не відчуває відповідальності за свою професійну підготовку і рідко користується словниками з метою саморозвитку і професійного самовдосконалення; не усвідомлює, що використання галузевих словників сприяє розширенню словникового запасу професійно орієнтованого спрямування і кращому розумінню фахової лексики; найчастіше користується перекладними словниками, які не забезпечують повного пошуку професійно значущої інформації; не працює над виробленням умінь використовувати знайдену у словниках інформацію для подальшого професійного росту.

Для визначення рівнів виконання студентами немовних спеціальностей різних видів робіт зі словниками ми розробили

стобальну шкалу, згідно якої в діапазон показника буде входити кількість студентів, які виконують певний вид роботи зі словником (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Шкала визначення рівнів виконання студентами немовних спеціальностей різних видів робіт зі словником

Рівень	Діапазон показника, %
творчий	76 – 100
реконструктивний	50 – 75
репродуктивний	нижче 50

Таким чином, запропоновані критерії, показники і рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності у процесі роботи зі словниками охоплюють різні аспекти залучення студентів немовних спеціальностей як безпосередньо у процес навчання, так і в процес професійної підготовки в цілому.

Для аналізу змісту визначених критеріїв і показників за певними рівнями була розроблена комплексна методика дослідження, до якої входили методи опитування, бесіди, спостереження, виконання контрольних робіт, аналізу та узагальнення навчальної документації та самоаналізу. Її використання дозволило комплексно оцінити ефективність запропонованої моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

Розділ 3.

ЕФЕКТИВНІСТЬ МОДЕЛІ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ СЛОВНИКОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

3.1. Реалізація моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками

На думку багатьох науковців, результати дослідження процесу навчання не можуть вважатися доведеними, якщо вони не підлягали експериментальній перевірці [126; 129; 149; 168].

Метод педагогічного експерименту (ПЕ), будучи організованим системним процесом спостереження досліджуваного явища в спеціально створених умовах, забезпечує найдостовірніші результати [162, 30]. Рівень достовірності основних результатів і висновків наукового дослідження значно підвищується, якщо вони базуються на експериментальних даних [168, 101].

Метою проведення формувального експерименту (Ф) є підтвердження гіпотези, яка ґрунтується на припущенні про те, що активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками буде результативною за умови впровадження у навчальний процес розробленої моделі, що створить умови для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей і забезпечить поступовий перехід від навчальної до майбутньої професійної діяльності.

При підготовці до проведення експерименту були проаналізовані дослідження В. Лозової [96] та В. Онищука [118] з питань активізації навчального процесу. Організовуючи експериментальну роботу (ЕР), ми розглядали активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками як один з елементів системи комплексної підготовки фахівців у ЗВО, яка має свою мету, засоби її втілення і результат.

В основу дослідно-експериментальної роботи були покладені такі загальнодидактичні принципи: систематичності й послідовності; доступності; зв'язку навчання з життям; свідомості й активності; наочності; міцності засвоєння знань, умінь і навичок; індивідуального підходу; емоційності [162, 124–128], а також специфічні принципи навчання: єдності наукової і навчальної діяльності кафедр і викладачів; участі студентів у науково-дослідній роботі; органічної єдності теоретичної і практичної підготовки студентів; урахування особистих можливостей студентів; спільної діяльності викладача і студента у навчальному процесі; професійної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів [163, 129–131].

Для проведення Ф було обрано, як основний освітній компонент, іноземну мову (англійську, німецьку, французьку). Крім того, до ЕР були задіяні і такі освітні компоненти, як «Українська мова» та «Історія України». Наш вибір був зумовлений тим, що при вивченні іноземної мови існують максимальні можливості для організації роботи студентів зі словниками.

Розглядаючи особливості вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей, слід зазначити, що іноземна мова – це навчальний предмет, який має великий освітній, розвиваючий і виховний потенціал. Цей освітній компонент, з одного боку, формує основи загальної культури особистості, а з іншого, є засобом оволодіння сферою знань, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю. Незнання цих особливостей викладачем і студентом перешкоджає успішному навчанню іноземної мови, створює напруження у відносинах учасників навчального процесу.

Досліджуючи специфіку іноземної мови, В. Краснопольський виділяє такі її властивості як «безпредметність», «безмежність», «неоднорідність», а відмінною рисою однозначно називає комунікативність. Комунікативність досягається у процесі вивчення мови при створенні таких умов, за яких актуалізується не тільки пізнавальна, але й комунікативна потреба [84, 21].

О. Зеленська вбачає своєрідність іноземної мови для немовних спеціальностей у тому, що у процесі її вивчення студенти отримують

не лише знання основ науки, а формують уміння та навички користуватися чужою мовою як засобом спілкування, засобом отримання нової і корисної інформації [43, 98]. М. Гордієнко розглядає іноземну мову у немовних навчальних закладах як одну із складових професійної підготовки поряд із спеціальними дисциплінами [24, 52].

Мету оволодіння іноземною мовою студентами немовних спеціальностей слід трактувати з позицій того особливого місця, яке займає у них цей освітній компонент, адже без її знання в сучасних умовах не може обійтися жоден фахівець будь-якої галузі. Постановка близьких і далеких перспектив у навчанні іноземних мов є основним способом формування мотивації. Іноземна мова служить містком між культурами різних народів і робить можливим обмін духовними цінностями. Більш того, без іноземної мови неможливі економічні, політичні і культурні стосунки між країнами, збереження загальнолюдських морально-духовних цінностей.

На нашу думку, специфіка іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей ЗВО полягає в тому, що іноземна мова, хоч і є обов'язковим предметом, але не є основним, тому на її вивчення, яке відбувається переважно в умовах високої наповнюваності груп (20–30 студентів), відводиться обмежена кількість аудиторних занять (1–2 на тиждень). Цього, звичайно, недостатньо для оволодіння іноземною мовою на рівні професійного спілкування.

Розглядаючи професійне спілкування як уміння виконувати виробничі завдання за допомогою іноземної мови, потрібно визнати, що воно визначає більш високий рівень володіння іноземною мовою порівняно з рівнем повсякденного спілкування. Якщо до предмета «Іноземна мова» на мовних спеціальностях мотивація природна, то для предмета «Іноземна мова» на немовних спеціальностях це залишається проблемою. Хоча в сучасних умовах, коли іноземна мова починає використовуватися не лише у побутовій, але й у професійній сферах, помітна тенденція до появи і зростання мотивації.

Окрім цього, студенти немовних спеціальностей є випускниками сільських та міських шкіл з різним рівнем знань іноземної мови.

Оскільки факультети немовні, знання іноземної мови не перевіряються при вступі до ЗВО. Внаслідок цього контингент студентів I курсу неоднорідний за рівнем знань, умінь і навичок роботи з іноземної мови.

Студенти немовних спеціальностей донедавна вивчали іноземну мову протягом перших двох років навчання у ЗВО і часто вивчення її випереджало вивчення фахових дисциплін. Внаслідок цього, студенти з випередженням отримували іншомовні знання зі спеціальності. Тому ми в якості експериментальних освітніх компонентів обрали ще «Історію України» та «Українську мову», вивчення яких відбувається також на першому курсі.

Методика проведення дослідно-експериментальної роботи була розроблена з таким розрахунком, щоб її зміст не виходив за рамки навчальних програм, не порушував ритму навчально-виховного процесу і не вимагав залучення додаткових сил та засобів.

Крім того, вона проводилася з урахуванням таких сучасних вимог до експерименту, як об'єктивність, цілісність, ефективність, адекватність, спрямованість, вірогідність, надійність, репрезентативність здобутих даних, що забезпечують результативність ПЕ [19, 39; 102, 95].

Формувальний експеримент проходив на базі факультетів немовних спеціальностей СНУ імені Лесі Українки протягом двох років, з 2010 по 2012 рр., і став продовженням дослідницької роботи, здійснюваної автором протягом багатьох років викладацької діяльності. У ньому взяли участь 322 студенти немовних спеціальностей, серед яких 160 студентів експериментальної (ЕГ) та 162 студенти контрольної груп (КГ), а також 6 викладачів.

Студенти, як ЕГ, так і КГ, навчалися за галузями знань: «Економіка та підприємництво» (напрями підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра – «Економіка підприємства», «Фінанси і кредит», «Облік і аудит») та «Сфера обслуговування» (напрями підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра – «Туризм», «Готельно-ресторанна справа»).

При формуванні КГ і ЕГ ми ознайомилися з навчальними планами та програмами, за якими проводиться викладання іноземної мови в обраних групах; із даними академічної успішності студентів цих груп, зіставили успішність студентів з предмету «Іноземна мова» в обраних групах; із оцінювальними судженнями викладачів, які працюють зі студентами цих груп. На основі проведеного аналізу було зроблено висновок, що за рівнем підготовки якісний склад учасників експерименту приблизно однаковий.

У процесі проведення дослідно-експериментальної роботи достовірності отриманих результатів сприяли такі чинники: 1) впровадження експериментальної моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками проводилося за заздалегідь розробленою методикою в природних умовах реального навчально-виховного процесу; 2) вибірка включала студентів немовного напряму підготовки одного навчального закладу; 3) роботу проводив добре знайомий студентам викладач; 4) студенти КГ і ЕГ навчалися за однаковими навчальними планами та робочими програмами; 5) викладачі, які працювали в ЕГ, були попередньо ознайомлені з розробленою нами методикою реалізації моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками; 6) контрольні зрізи в КГ і ЕГ проводилися одночасно; 7) усі вимірювання проводилися за єдиними анкетами та завданнями для контрольних робіт (КР).

Отже, можна стверджувати про рівні умови в ЕГ і КГ, а також про приблизно однаковий кількісний і якісний склад учасників ПЕ. Відрізнялася лише методика роботи.

В ЕГ вводився в дію активний фактор впливу, а саме: підготовка студентів з названих освітніх компонентів відбувалася відповідно до запропонованої розробленої моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками, зміст якої поданий у підрозділі 2.2.

У КГ навчальний процес залишався незмінним, вивчення освітніх компонентів «Іноземна мова», «Історія України» та

«Українська мова» відбувалося за традиційною, загальноприйнятою методикою з використанням програмових підручників [179; 184; 200], відповідно до звичайного порядку організації роботи студентів, який характеризується фрагментарним застосуванням словників.

Проведенню Ф передував підготовчий етап, на якому вирішувались такі завдання:

1. Визначити групи студентів, з якими буде проведено ЕР.
2. Розробити методичні рекомендації для викладачів-експериментаторів.

При розробці експериментальної методики враховувалось те, що необхідність дотримання найважливіших методологічних принципів пізнання – цілісного та системного підходів до об'єктів дослідження, вимагає розгляду проблеми не ізольовано, а в контексті здійснення навчально-виховного процесу у сучасній вищій школі в цілому. З цією метою ми:

- відібрали спеціальну інформацію про суть словників різних типів, уміння та навички роботи студентів зі словниками;
- розробили систему завдань на засвоєння відповідного комплексу знань та формування у студентів немовних спеціальностей навчально-пізнавальної діяльності у процесі роботи зі словниками;
- визначили місце включення додаткової інформації про типи і суть словників до змісту навчального матеріалу та розробили методику її вивчення.

Основні задумки та ідеї автора, які передбачалось матеріалізувати при розробці методичних рекомендацій із активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів попередньо обговорювались на засіданнях кафедр іноземних мов природничо-математичних спеціальностей, української мови та археології, давньої і середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки. Таким чином, здійснювалась попередня адаптація визначених теоретико-методичних засад до реального процесу навчання.

Загалом, описана в підрозділі 2.2. модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками та її змістовне наповнення за рахунок

розробленого комплексу інформації та системи відповідних завдань, склали зміст методичних рекомендацій «Дидактичні засади використання словникових технологій навчання» [54] та методику їх застосування у процесі аудиторної і самостійної роботи зі словником для викладачів, які разом з нами проводили експериментальне дослідження.

Розробляючи методичні рекомендації, ми виходили з конкретних особливостей такого лексикографічного твору як словник. Особлива увага була приділена комплексному вивченню мовного матеріалу, що визначило основний принцип роботи зі словником: паралельний і взаємопов'язаний розвиток усіх мовних навичок (фонетичних, лексичних, граматичних) та всіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання і письмо). Питання про тривалість роботи зі словником на кожному аудиторному занятті ми вирішували в залежності від рівня підготовки студентів і загальної кількості годин, відведених на іноземну мову для кожної спеціальності.

Розроблені методичні рекомендації щодо використання словникових технологій складаються з 2-х частин: теоретичної і прикладної. Теоретична частина подає характеристики словників різних типів, описує проблеми та основні вимоги щодо користування словниками, розкриває способи організації роботи зі словником та умови оптимального вибору словника. Прикладна частина на матеріалі англійської мови пропонує основні види роботи зі словником, які спрямовані на формування вмій і навичок правильної вимови, орфографії, вибору потрібного значення лексичних одиниць, читання, письма, граматики, перекладу, а також збагачення власного словникового запасу.

Проведення Ф відбувалося за схемою: *перший етап*: І-й діагностичний зріз перед початком введення експериментальної змінної (обґрунтованої моделі) з метою виявлення рівня сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів КГ та ЕГ; *другий етап*: дослідна робота з реалізації моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності у процесі роботи зі словниками в ЕГ та вивчення левітніх

компонентів за традиційною методикою навчання в контрольній групі; *третій етап*: II-й діагностичний зріз із метою виявлення рівня сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів КГ та ЕГ після проведення експериментального навчання.

В ЕГ студенти навчалися за розробленою нами експериментальною методикою. Її основні етапи такі:

1. *Етап засвоєння нових знань* передбачає ознайомлення студентів із суттю поняття «словник», «типи словників», «енциклопедичні словники», «мовознавчі словники» і знаннями про класифікацію словників за: різними часовими межами (історичні, сучасні); різним способом представлення матеріалу (алфавітні, зворотні, ілюстративні); представленням різних галузей знань (термінологічні); різним обсягом лексики (повні, стислі, словники-мінімуми, тезауруси); різним рівнем користувачів (для широкого кола читачів, спеціалістів); різною орієнтацією (загальнонаукові, багатогалузеві, галузеві, вузько-галузеві); різною кількістю залучених мов (одно-, дво-, три- і багатомовні); різним призначенням (навчальні, інформаційні, довідкові, переважно тлумачні, які мають суто прикладне застосування).

Для розкриття суті типів словників та загальної структури словника студентам повідомляють їх визначення, суть, можливості застосування, взаємозв'язок з іншими засобами навчання.

Оскільки знання про типи словників і структуру словника виступають спеціальним предметом засвоєння і засобом засвоєння програмового матеріалу, студентам повідомляється інформація, а потім пропонуються завдання на практичне застосування словників. Одна група таких завдань передбачає спеціальне засвоєння інформації про словники, а друга – формування умінь використовувати цю інформацію у процесі пізнавальної діяльності та з метою систематизації програмового матеріалу.

Опис типів словників пропонується студентам спочатку для ознайомлення, формування загального уявлення, після чого відбувається розгляд кожного елемента структури: 1) заголовок; 2) словник (так звана ліва частина словника); 3) тлумачення, дефініція

(так звана права частина словника); 4) системність лексичного матеріалу; 5) нормативність; 6) певний порядок подачі лексичного матеріалу. Це сприяє ефективному використанню даної структури як опори при вивченні навчального матеріалу, залученню студентів до діяльності, адекватної структурі опису типів словників.

Результати вирішення першого завдання Ф показали, що опис структури доцільно вводити на вступних заняттях при вивченні курсу навчальної дисципліни. При цьому застосовувались репродуктивні методи навчання: пояснення, розповідь, бесіда, лекція, інструктаж. Ознайомленню з типами словників сприяє застосування наочних примірників, спеціально оформлених стендів, таблиць. Це дає можливість студентам наочно бачити структуру системи знань, що фіксує і відображає об'єктивну реальність, що сприяє розвитку довірливої уваги, зорової і логічної пам'яті.

2. *Етап конкретизації знань* про словник взагалі та його структуру (реєстрова (ліва) та інтерпретаційна (права) частини) ми проводили, беручи до уваги теми, навчальний матеріал яких містить достатню кількість елементів, які можна засвоювати за допомогою цих знань. Етап конкретизації знань про структуру словника як засобу фіксації знань про мову найбільш доцільно здійснювати після того, як студенти засвоїли знання про типи словників. На цьому етапі відбувається вивчення нового матеріалу після актуалізації опорних знань про типи словників, а саме: подається лінгвістичний опис відповідної реєстрової одиниці (її значення, переклад, лексичні характеристики тощо) або міститься різноманітна інформація про предмети, які вона позначає). У ході вивчення нового матеріалу студенти наводять в залежності від типу словника приклади словникової статті і її структурних елементів, які покликані дати вичерпну характеристику усіх властивостей слова.

3. *Етап узагальнення та систематизації знань* про застосування словників різних типів при вивченні навчального матеріалу включає: а) встановлення зв'язків між типами словників; б) застосування словників різних типів з метою узагальнення та систематизації знань з навчальних предметів. Цьому сприяє зміст

навчального матеріалу: студенти мають можливість засвоювати поняття, які базуються на наукових фактах. Це дає можливість встановлювати взаємозв'язки між науковими фактами і поняттями: поняття ґрунтуються на наукових фактах і поняття характеризують наукові факти.

Робота викладача за експериментальною методикою спрямовувалась на залучення студентів до рефлексивної діяльності як у процесі засвоєння і конкретизації нового матеріалу, так і його узагальнення та систематизації.

При визначенні ефективності експериментального навчання ми виходили зі встановленого у дидактиці положення про те, що виміряти ефективність всього навчання в цілому практично неможливо і доцільно досліджувати ефективність того елемента, для якого розроблена модель навчальної діяльності. Тому для аналізу отриманих результатів була створена діагностична програма, основу якої склала робота з діагностування прояву таких критеріїв сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками, як мотиви навчання іноземної мови з використанням словників, оперування вміннями та навичками роботи зі словником, якість виконаної зі словником роботи, пізнавальна активність та пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словником, готовність до використання словника для самоосвіти та у професійній діяльності. Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи та їх аналіз подані в наступному підрозділі.

3.2. Динаміка сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей засобами словникової технології навчання

Для отримання інформації про результати Ф застосовувалися такі емпіричні методи дослідження, як спостереження за навчальною діяльністю студентів, бесіди, анкетування, виконання контрольних робіт. Для проведення кількісного аналізу результатів ми користувалися методами статистичної обробки отриманих даних.

Організація експериментального дослідження передбачала формування кожного із компонентів спроектованої моделі у їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Так, формування мотиваційно-цільового компонента забезпечувалося через формування пізнавальних інтересів, мотивів, цілей навчально-пізнавальної діяльності у процесі роботи зі словниками, створенням ситуацій заохочування, стимулюванням самостійної діяльності тощо. Сформованість мотиваційно-цільового компонента сприяла розвитку змістового компонента, який забезпечив оволодіння системою знань, умінь (цілеспрямованість, самостійність, динамічність, інтегрованість роботи зі словником) і навичок (автоматизованість, стійкість, гнучкість) роботи зі словниками, що є основою розвитку творчого мислення, пізнавальних змін особистості, засвоєння способів професійної діяльності. В експериментальній методиці передбачено застосування технології навчання з використанням словників, що об'єднала комплекс форм, методів і засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів і забезпечила формування операційно-діяльнісного компоненту моделі. Оцінювально-результативний компонент моделі визначався за допомогою системи розроблених критеріїв сформованості навчально-пізнавальної діяльності і показників їх прояву за трьома рівнями, діагностування яких дало змогу сформулювати висновки про кінцевий результат реалізації моделі.

Шляхом порівняння та аналізу результатів I та II діагностичних зрізів робились висновки про глибину активізуючого впливу моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей на організацію, перебіг та зміст навчально-пізнавальної діяльності, про недоліки та переваги експериментального навчання.

Для перевірки ефективності запропонованої методики дослідження було проведено аналіз критеріїв сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками:

- **Визначення рівня сформованості мотивів навчання з використанням словників**

З метою визначення впливу навчання за експериментальною моделлю на формування мотиваційної сфери студентів ми здійснили повторне опитування щодо використання словників студентами у процесі навчання. Результати дослідження подані в таблиці 3.1:

Таблиця 3.1

Мотиви навчання з використанням словників

№ п/п	Питання	Студенти (%)			
		КГ		ЕГ	
		І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз
1.	Що найбільше спонукає Вас до використання словника під час навчання: а) бажання вдосконалити знання; б) бажання працювати з сучасними джерелами інформації; в) можливість отримати високі оцінки; г) бажання уникнути дорікань з боку викладача; д) власний варіант відповіді.	17,1 22,2 38,5 22,2 0	18,9 25,3 40,2 15,6 0	15 14,3 41,8 28,5 0	36,1 29 22,1 7,5 5,3
2.	Чи вважаєте Ви, що вміння та навички роботи зі словником для досконалого оволодіння іноземною мовою є: а) необхідними; б) бажаними; в) необов'язковими?	13,9 31,4 54,7	19,7 34,9 45,4	14,5 39,9 45,6	33,1 52,5 14,4

Як видно з таблиці 3.1, студенти вказують на різні мотиви використання словника після проведення експериментального навчання. 44,2% студентів КГ і 65,1% ЕГ – на навчально-пізнавальні мотиви (бажання вдосконалити знання і працювати з сучасними джерелами інформації); 55,8% студентів КГ і 29,6% ЕГ – на мотиви соціального, утилітарно-прагматичного характеру (можливість отримати високі оцінки, бажання уникнути дорікань з боку викладача). 5,3% студентів ЕГ дали власний варіант відповіді щодо мотивів використання словника у процесі навчання: бажання швидко знайти потрібне слово; необхідність знайти переклад невідомого слова; виконання завдань; поглиблення знань; використання за

необхідністю під час виконання домашніх завдань; зручність у використанні; відсутність інших інформаційних джерел.

З результатів II діагностичного зрізу, поданих у таблиці 3.1 випливає, що 19,7% студентів КГ і 33,1% ЕГ вважають оперування уміннями та навичками роботи зі словником для досконалого оволодіння іноземною мовою необхідними; 34,9% студентів КГ і 52,5% ЕГ – бажаними, і значна кількість студентів (45,4% студентів КГ і 14,4% ЕГ) – необов’язковими.

Таким чином, результати спостережень, самооцінки засвідчили наступний розподіл студентів за рівнями сформованості мотивів навчання іноземної мови з використанням словників, що подано у діаграмі (рис. 3.1).

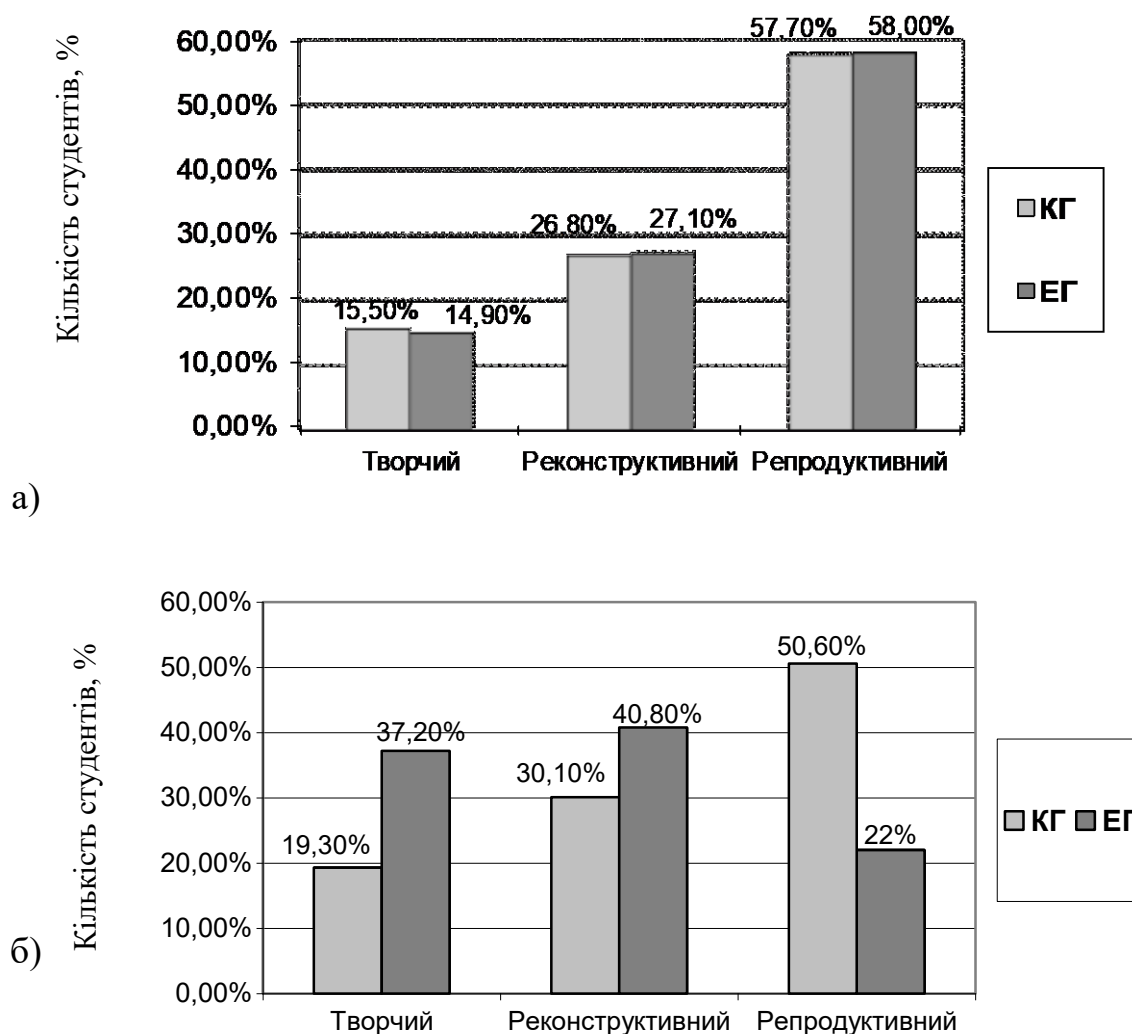

Рис. 3.1. Динаміка рівнів сформованості мотивів навчання з використанням словників: а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

Аналіз даних Ф показав, що в ЕГ зросла кількість студентів, у яких переважає високий рівень сформованості мотивів використання словників у процесі навчання (19,3 % студентів КГ і 37,2 % ЕГ). Середній рівень мають 30,1% студентів КГ і 40,8 % ЕГ, а низький – 50,6 % КГ і 22 % ЕГ.

Підсумовуючи, слід зазначити, що рівень сформованості мотивів навчання з використанням словників зростає у випадку виконання студентами цікавих видів роботи зі словником і використання словника для розв'язання проблемних ситуацій і завдань творчого характеру.

Оскільки знання не є достатньою умовою для того, щоб виконувати певну діяльність, ми спрямували свою увагу на формування умінь і навичок роботи зі словником для подальшого застосування їх на практиці, що здійснюється опосередковано через зміст і методи навчальних занять.

- **Визначення рівня оперування вміннями та навичками роботи зі словником** відбувалося за допомогою методів фіксації витрат часу на пошук потрібної інформації у словнику, методу самооцінки та даними запису інформації про нове слово і поповнення студентами активного і пасивного словникового запасу з освітнього компонента «Іноземна мова».

Результати опитування студентів щодо необхідності оперування вміннями та навичками роботи зі словником для досконалого оволодіння мовою та оцінки рівня умінь та навичок засвідчили, що переважна більшість студентів ЕГ (74,8%) і КГ (69,4%) вважають достатнім і задовільним свій рівень умінь і навичок роботи зі словником для успішного оволодіння іноземною мовою. Лише 21,2% студентів ЕГ і 18,5% КГ оцінюють свій рівень відмінним. Проте, 4% студентів КГ і 12,1% ЕГ все ще недостатньо володіють вміннями і навичками роботи зі словником.

У результаті визначення витрат часу на пошук нового слова у словнику, кількості виписаних нових слів з теми та записаної інформації про нове слово були одержані дані про ступінь сформованості вміннь та навичок роботи зі словником в ЕГ і КГ (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Сформованість умінь та навичок роботи зі словником

№ п/ п	Завдання	Студенти (%)			
		КГ		ЕГ	
		І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз
1.	Витрати часу на пошук нового слова у словнику:				
	а) не більше 20 секунд	21,4	22,6	20,8	31,4
	б) більше 20 секунд	78,6	77,4	79,2	68,6
2.	Як Ви виписуєте зі словника нову іншомовну лексику під час читання фахових текстів:				
	а) виписую завжди з транскрипцією, перекладом і дефініцією (тлумаченням іноземною мовою);	27,4	20,6	29,3	30,6
	б) виписую завжди з транскрипцією і перекладом;	68,5	44,5	67,4	54,5
	в) іноді виписую;	0	24,5	2,5	11,5
	г) зовсім не виписую.	7,6	10,4	6,9	3,4
3.	Кількість правильно перекладених слів під час написання словникового диктанту:				
	а) 1–5	32,5	52,2	39,5	10,4
	б) 5–10	54,4	22,3	48,3	36,5
	в) 10–15	13,1	25,5	12,2	53,1

Аналізуючи отримані результати ІІ діагностичного зрізу, можна зробити висновок, що в КГ кількість студентів, які витрачають час на пошук нового слова у словнику згідно стандартних норм, складає 22,6%, тоді як в ЕГ – 31,4%.

Крім того, студенти ЕГ у порівнянні зі студентами КГ досягли більшого прогресу в отриманні інформації про нову іншомовну лексику під час читання фахових текстів: якщо виписування повної інформації про нову лексику у КГ складає 20,6%, то для ЕГ цей показник становить 30,6%. Це свідчить, що у студентів ЕГ, порівняно зі студентами КГ, активізувалась спрямованість на досягнення успіху у процесі навчання іноземної мови.

Третина студентів ЕГ (36,5%) виписує до 10 нових слів з теми, тоді як 53,1% – більше 10, тим самим активно поповнюючи свій словниковий запас. У КГ цей показник становить відповідно 22,3% і 25,5%. Однак, все ще 52,2% студентів КГ обмежуються виписуванням лише декількох нових слів із теми, тоді як для ЕГ цей показник дорівнює 10,4%.

На основі розроблених нами діагностичних матеріалів проводився аналіз сформованості рівнів оперування уміннями та навичками роботи зі словником, результати якого наведені у діаграмі (рис. 3.2):

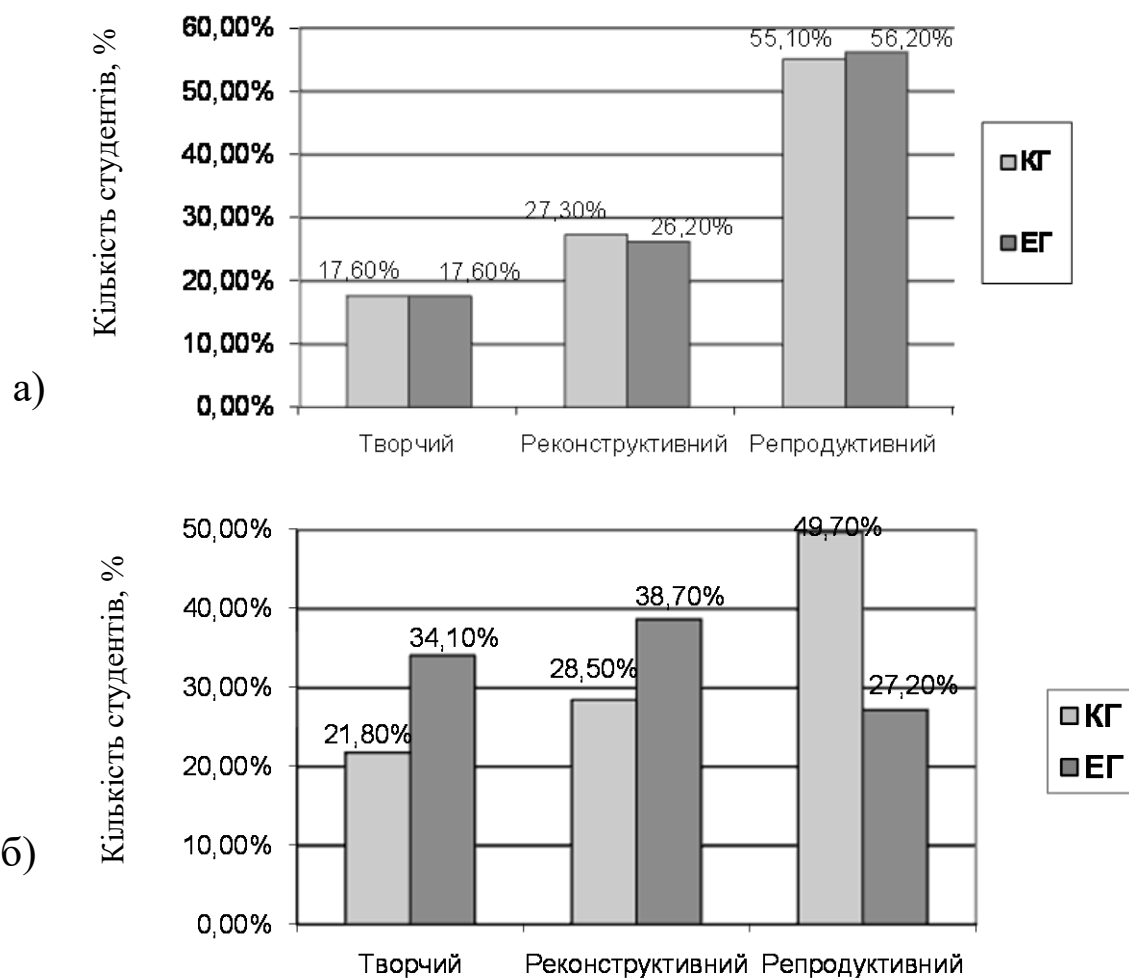

Рис. 3.2. Динаміка рівнів оперування уміннями та навичками роботи зі словником: а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

З діаграми видно, що в результаті експериментального навчання значно збільшилася кількість студентів ЕГ порівняно з КГ з високим (21,8% КГ і 34,1% ЕГ) і середнім (28,5% КГ і 38,7% ЕГ) рівнями

оперування уміннями та навичками роботи зі словником. Низький рівень все ще характерний для більшості студентів КГ (49,7%) і 27,2% ЕГ.

• **Якість виконаної зі словником роботи** ми визначали за допомогою системи вправ, які є основним видом діяльності щодо використання словника як опори для формування мовленнєвих навичок. Як відомо, формування навичок досягається шляхом багаторазового здійснення відповідної операції, тобто вправляння [103, 32]. Відповідно до розроблених автором методичних рекомендацій ми використали систему вправ щодо використання словника як опори для формування мовленнєвих навичок (див. Додаток В).

Якість виконаної студентом роботи ми оцінювали за рівнем точності, глибини, повноти, усвідомленості й об'ємності виконання поставлених завдань контрольної роботи (КР) і за витратами часу. КР включала 4 вправи, кожна з яких була спрямована на формування однієї із мовленнєвих навичок. За правильне виконання кожного завдання студент одержував два бали. Якщо усі завдання було виконано правильно, то студент набирив вісім балів, що становило 100%. Швидкість виконання визначалася співвідношенням кількості завдань і тривалості їх виконання, яку фіксували самі студенти. Вправи, підібрані для КР, були однакової середньої складності та однаковими за розміром. Для студентів, темп роботи яких був вищий від рекомендованого викладачем, ми запропонували, окрім обов'язкового набору вправ, виконати вправи підвищеної складності.

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки. Застосування у навчально-пізнавальній діяльності студентів різних видів роботи з використанням словника сприяло зростанню кількості студентів, які дали правильні повні відповіді на поставлені завдання (16,7% КГ і 25,7% ЕГ), і тих, які дали правильні неповні відповіді на поставлені питання (38,5% КГ і 59,1% ЕГ), продемонструвавши високий рівень сформованості глибини, системності та усвідомленості знань. Хоча все ще значна кількість студентів ЕГ(15,2%) і КГ (44,8%) дали неправильні відповіді.

Для більш глибокого аналізу проблеми ми визначили рівні якості виконаної зі словником роботи. Результати дослідження наведені у діаграмі (рис. 3.3):

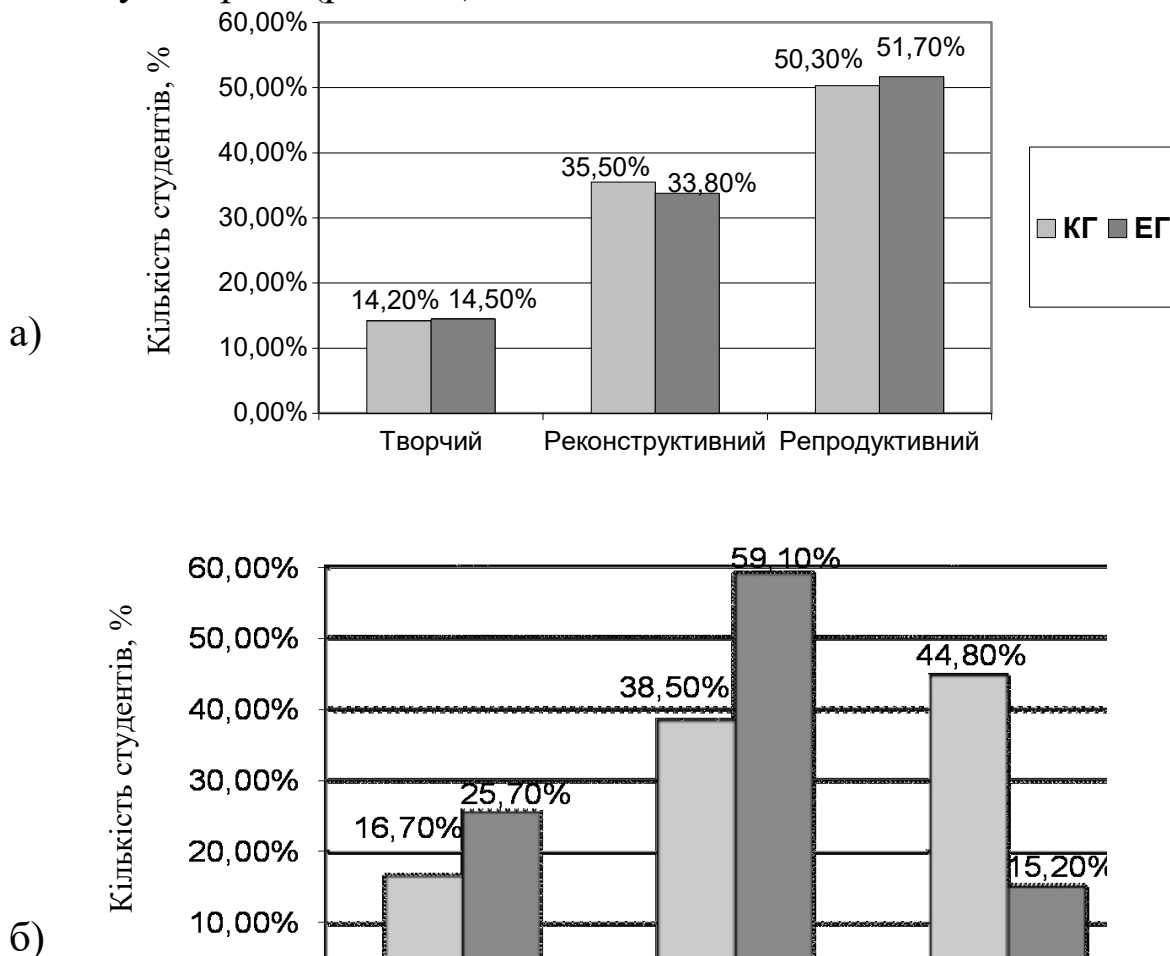

Рис. 3.3. Динаміка рівнів якості виконаної зі словником роботи:
а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

Проаналізувавши діаграму, робимо висновок, що на високому рівні якісно роботу зі словником виконують 16,7% студентів КГ і 25,7% ЕГ. Середній рівень виконання такої роботи мають 38,5% студентів КГ і 59,1% ЕГ, а низький – 44,8% студентів КГ і 15,2% ЕГ.

Оскільки якість виконаної роботи зі словником перебуває у прямій залежності від рівня активності і самостійності студентів у процесі роботи зі словником, ми одночасно простежували взаємозв'язок цих трьох критеріїв під час виконання вправ студентами. Саме користування словниками забезпечує засвоєння студентами системи дій, завдяки яким розвивається активність і самостійність, що призводить до пізнавальних змін суб'єкта навчання.

• З'ясування характеру пізнавальної активності студентів у процесі роботи зі словниками

З метою діагностики цього критерію ми спостерігали за діяльністю студентів на заняттях і запропонували їм дати відповіді на питання анкети (див. Додаток Г).

Аналіз відвіданих занять підтвердив припущення про те, що місце студента у ролі пасивного слухача, простого виконавця вказівок викладача у процесі роботи зі словником веде до зниження рівня пізнавальної активності, а, отже, і ступеня оволодіння словниковим запасом і фаховою термінологією.

Результати анкетування студентів щодо їх активності під час використання словників подані у таблиці 3.3:

Таблиця 3.3

Характер пізнавальної активності студентів щодо використання словників

№ п\п	Яке висловлювання найточніше відбиває Ваші власні погляди:	Студенти (%)			
		КГ		ЕГ	
		I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
1.	а) На занятті викладач подає достатньо нових слів та інформації про них;	48	40,7	47,5	14,2
	б) Інколи виникає необхідність дізнатися більше інформації про нові слова, ніж можна почути на занятті;	35,1	41,8	34,6	51,7
	в) Мені завжди цікаво шукати нові слова ще до того, як викладач дасть вказівку;	8,5	8,2	7,4	12,1
	г) Не слід обмежуватись лише тим «мінімумом» слів, які подає викладач;	8,4	9,3	10,5	21,4
	д) Власний варіант відповіді.	0	0	0	0,6

Проаналізувавши таблицю 3.3, робимо висновок, що самостійний пошук нових слів ще до того, як викладач дасть вказівку (8,2% студентів КГ і 12,1% ЕГ) та необхідність дізнатися більше інформації про нові слова, ніж можна почути на занятті (41,8% студентів КГ і 51,7% ЕГ), призводить до збагачення словникового запасу і підвищення рівня пізнавальної активності. Зменшення кількості студентів ЕГ порівняно з КГ, які уникають користування

словником, тому що «на занятті викладач подає достатньо нових слів та інформації про них» (40,7% студентів КГ і 14,2% ЕГ), і збільшення кількості студентів ЕГ, які звертаються до словника, тому що «не слід обмежуватись тільки тим «мінімумом» слів, які подає викладач» (9,3% студентів КГ і 21,4% ЕГ), свідчить про те, що викладачі приділяють багато уваги роботі зі словником. 0,6% студентів ЕГ дали власний варіант відповіді: на занятті вивчаються лише слова зі спеціальності, а зі словником можна вивчити набагато більше.

Рівень пізнавальної активності студентів у процесі роботи зі словником характеризується систематичністю такої роботи, інтересом до використання словникових технологій навчання, прагненням отримувати додаткову інформацію зі словників. Результати Ф наведені у діаграмі (рис. 3.4):

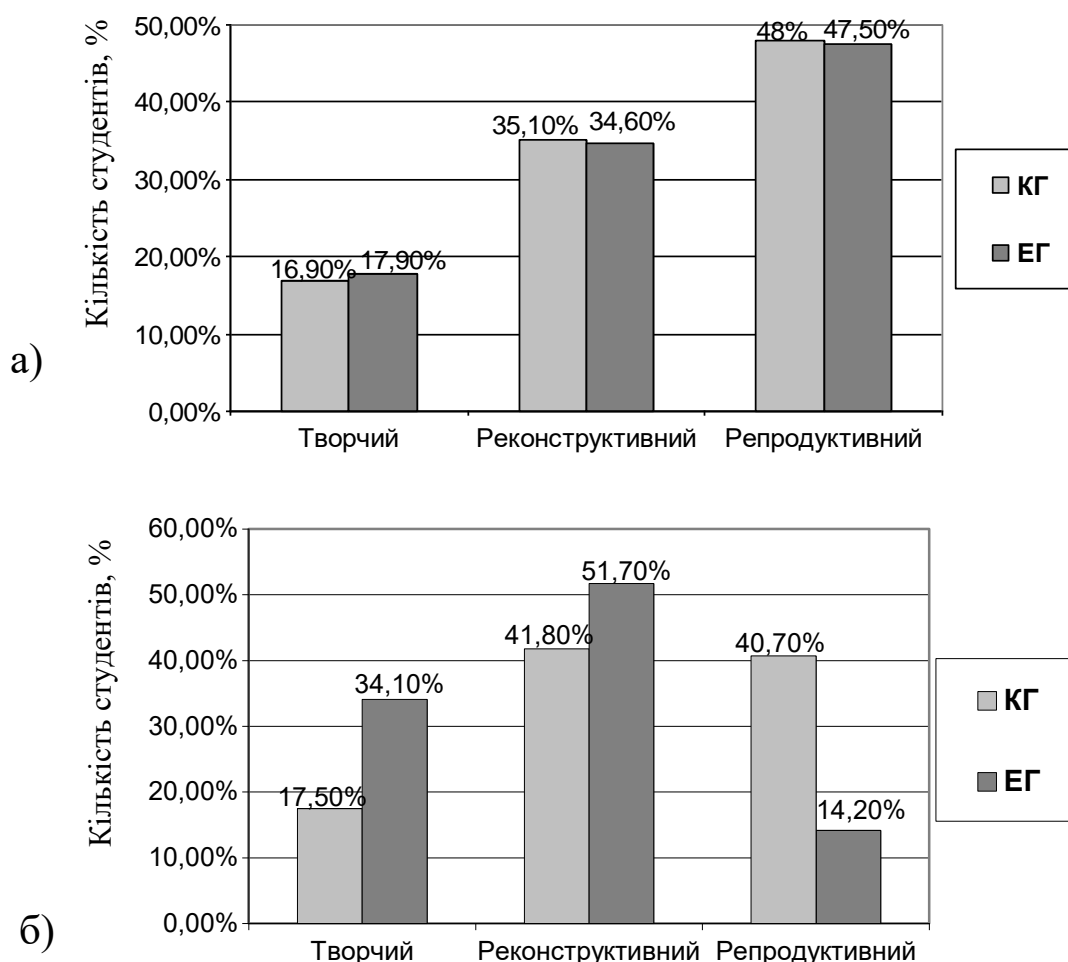

Рис. 3.4. Динаміка рівнів сформованості пізнавальної активності студентів у процесі роботи зі словниками: а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

Аналіз діаграми свідчить, що у ході Ф високим рівнем сформованості пізнавальної активності у процесі роботи зі словником володіють 17,5% студентів КГ і 34,1% ЕГ. Середній рівень мають 41,8% студентів КГ і 51,7% ЕГ, а низький – 40,7% студентів КГ і 14,2% ЕГ.

Порівнюючи з КГ, в ЕГ відзначено значне зменшення кількості студентів, які виявили низький рівень пізнавальної активності. У КГ спостерігається лише збільшення кількості студентів із середнім рівнем пізнавальної активності (41,8%), переважно за рахунок зменшення низького рівня, значення якого все ще залишилося досить великим – 40,7%.

Отже, можна стверджувати, що чіткий добір вправ для роботи студентів зі словниками забезпечив зацікавленість і допитливість студентів, що й обумовило зміни в рівнях пізнавальної активності студентів ЕГ.

Досвід роботи свідчить, що завдання викладачів полягає не лише у тому, щоб сформувані знання й уміння виконувати навчальні дії зі словниками різних типів, але й прищепити студентам навички самостійно і творчо виконувати завдання, пов'язані із застосуванням словників, що є умовою всебічного розвитку студентів і цілеспрямованої професійної підготовки майбутніх фахівців.

• Характер пізнавальної самостійності студентів у процесі роботи зі словниками

Самостійність відіграє значиму роль у формуванні особистості майбутнього спеціаліста, будучи необхідною умовою розвитку його потенційних можливостей і формування таких якостей особистості як дисциплінованість, незалежність і впевненість у навчанні.

Згідно «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах» самостійна робота студентів повинна становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни [9, 17]. Такий підхід до самостійності у підготовці майбутнього фахівця пояснюється тим, що самостійна робота є важливим компонентом формування самостійності спеціаліста як риси характеру особистості і невід'ємної складової його професійної компетентності. Тільки навчально-

пізнавальна діяльність, яка базується на самостійності, може забезпечити досягнення суспільно значущих цілей навчання. Дійсне оволодіння знаннями вимагає напруженої самостійної роботи, глибокого розуміння явищ і критичного їх бачення.

Характер пізнавальної самостійності студентів у процесі роботи зі словниками певним чином визначався відповідями на питання анкети, результати якої подані у таблиці 3.4, з якої видно, що переважна більшість студентів найчастіше користується словником під час такого виду самостійної роботи, як виконання домашніх завдань з іноземної мови (71,6% студентів КГ і 76,4% ЕГ).

Таблиця 3.4

**Характер пізнавальної самостійності студентів
у процесі роботи зі словниками**

№ п/п	Питання	Студенти (%)			
		КГ		ЕГ	
		I зріз	II зріз	I зріз	II зріз
1.	В якому із перерахованих видів самостійної діяльності Ви найчастіше користуєтесь словником (можливі декілька варіантів відповідей):				
	а) виконання домашніх завдань;	46,7	71,6	46,4	76,4
	б) читання і переклад фахових текстів, книг, газет, журналів, статей;	16,8	20,8	20,1	50,8
	в) підготовка доповідей, наукових повідомлень, рефератів;	11,5	5,9	7,8	10,2
	г) перегляд телепрограм по супутникових каналах, спілкування із друзями з-за кордону;	0	11,5	2,5	22
	д) власний варіант відповіді.	0	1	0	2,1
2.	Як Ви користуєтесь словником під час самостійного читання текстів фахової спрямованості:				
	а) з цікавістю;	28,6	31	28,6	36,6
	б) через необхідність;	28,6	22,6	28,6	58,4
	в) без цікавості;	32,7	33,9	32,7	1,9
	г) не користуюсь взагалі.	10,1	12,5	10,1	3,1

Ми вже звертали увагу на важливість нової інформації, пов'язаної із майбутньою професійною діяльністю. Одним із джерел такої інформації є фахові книги, журнали, газети та статті. Зростання кількості студентів (20,8% студентів КГ і 50,8% ЕГ), які ознайомлюються з фаховими інформаційними джерелами, є прямим доказом прояву спрямованості студента на активну самостійну пізнавальну діяльність.

Підготовка доповідей та рефератів є роботою більш високого рівня складності. Окрім пізнавальної цінності, цей вид роботи несе у собі неабиякий виховний потенціал, адже разом з новими знаннями під час користування словником студентові доводиться самостійно шукати необхідну лексику за темою доповіді, наукового повідомлення чи реферату. Поступово відбувається формування таких рис особистості, як зібраність, наполегливість, психологічна готовність поповнювати свої знання, займаючись самоосвітою. Цим видом роботи у процесі Ф займається 5,9% студентів КГ і 10,2% ЕГ.

Якщо виконання домашніх завдань з іноземної мови чи підготовка доповідей та рефератів відбувається за вказівками викладача, то на перегляд телепрограм по супутникових каналах чи спілкування із друзями з-за кордону (11,5% студентів КГ і 22% ЕГ) студент вже не очікує вказівок з боку викладача, а самостійно використовує словник у міру зацікавленості даним видом діяльності. Це свідчить про зростання потреби у подальшій пізнавальній діяльності, яку студент реалізовує, самостійно встановлюючи для себе мету діяльності. Крім того, студенти вказали на власний варіант відповіді: 2,1% студентів ЕГ користуються словником в усіх перерахованих видах самостійної діяльності, однак 1% студентів КГ не використовує словник взагалі під час виконання самостійної роботи.

В результаті опитування було виявлено, що з цікавістю користуються словником під час читання текстів фахової спрямованості 31% студентів КГ і 36,6% ЕГ. 33,9% студентів КГ і 1,9% ЕГ без цікавості користуються словником під час читання текстів фахової спрямованості, а 22,6% студентів КГ і 58,4% ЕГ – через необхідність. Серед студентів ЕГ 3,1% взагалі не користується словником під час читання текстів фахової спрямованості. Відповідь

«не користуюсь взагалі» у 12,5% студентів КГ свідчить про те, що у них відсутня потреба не лише у користуванні словником, але й у читанні текстів фахової спрямованості, що є результатом низької мотивації навчання іноземної мови у окремих студентів.

Самостійна робота зі словником, яка практикувалася під час ЕР, передбачала поетапне засвоєння нового матеріалу, його закріплення, використання, повторення. Ми враховували, що ефективність самостійної роботи студентів залежить від її організації, змісту і характеру знань, логіки навчального процесу, взаємозв'язку наявних і передбачуваних знань у певному виді самостійної роботи, результатів її виконання.

На основі отриманих у ході Ф даних проводився аналіз рівня сформованості у студентів пізнавальної самостійності під час роботи зі словником. Результати дослідження наведені у діаграмі (рис. 3.5):

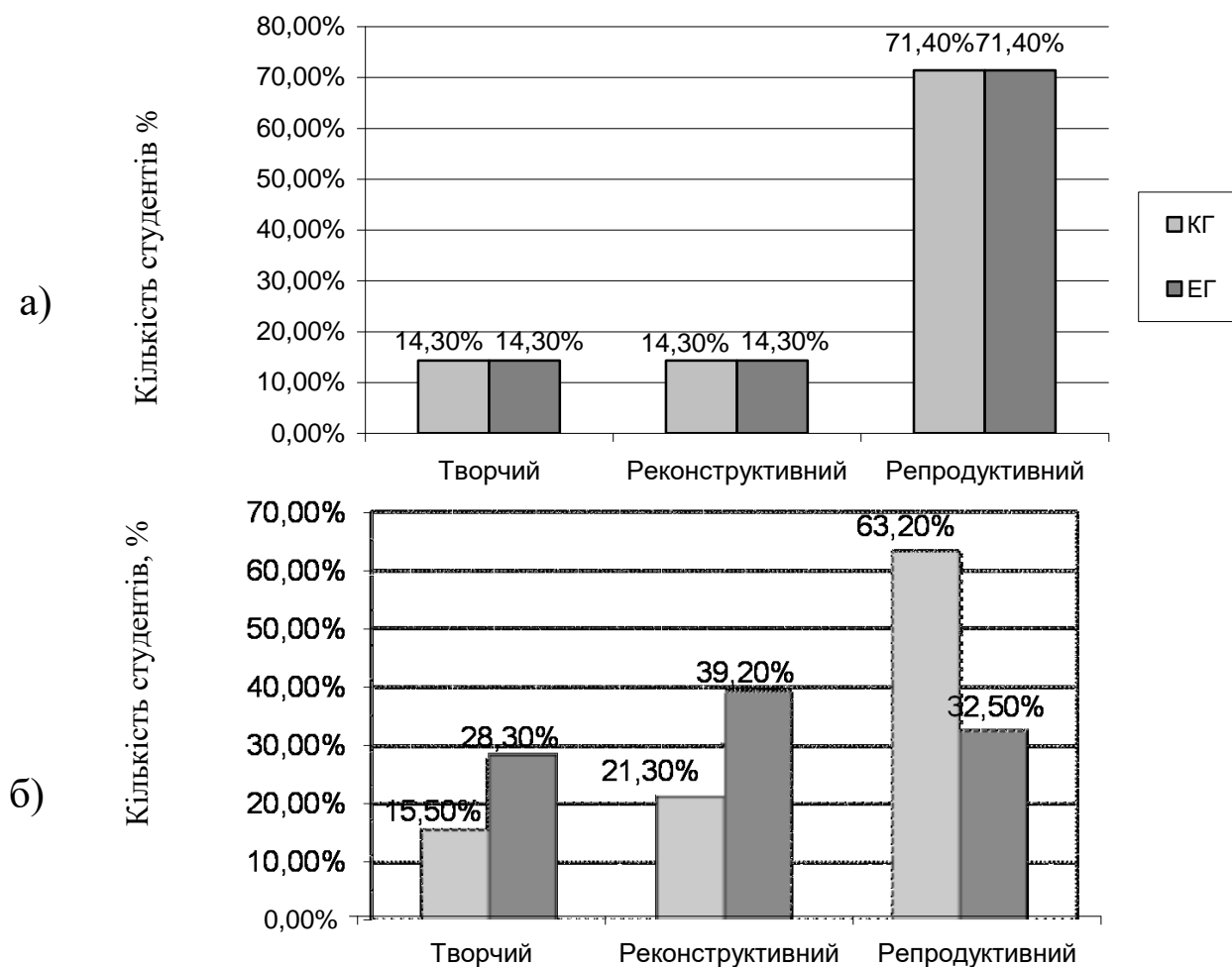

Рис. 3.5. Динаміка рівнів сформованості пізнавальної самостійності студентів у процесі роботи зі словниками: а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

Проаналізувавши діаграму, робимо висновок, що в ЕГ значно зросла кількість студентів з високим (28,3%) та середнім (39,2%) рівнями сформованості пізнавальної самостійності у процесі роботи зі словником, але низький рівень все ще характерний для 32,5% студентів ЕГ. Для КГ цей показник залишається досить високим – 63,2% студентів з низьким рівнем.

Оскільки студенти КГ і ЕГ під час I діагностичного зрізу перебували в однакових умовах, то суттєвої різниці в показниках ми не спостерігали. Це пояснюється тим, що на початковому етапі навчання у ЗВО більшість студентів ще не замислюється над своєю майбутньою діяльністю. Однак під час Ф ми виявили, що зросла кількість студентів, які позитивно ставляться до розвитку самостійності, усвідомлюють її значення у майбутній професійній діяльності. Так, 15,5% студентів КГ і 28,3% студентів ЕГ продемонстрували високий рівень пізнавальної самостійності у процесі роботи зі словником, що на 1,2% і 14% відповідно більше, ніж на I зрізі. Показник середнього рівня теж на 24,9% вищий в ЕГ порівняно з результатами I діагностичного зрізу.

Самостійність розвиває у студентів прагнення до самоосвіти, більш глибокого засвоєння матеріалу без постійного контролю з боку педагога. А словник як джерело інформації дозволяє виробити у студентів психологічне налаштування на самостійне систематичне поповнення своїх знань і умінь орієнтуватись у потоці наукової інформації при виконанні навчальних, наукових і виробничих завдань.

• Готовність до використання словників для самоосвіти

Цей критерій виявили через потребу і наполегливість студентів у саморозвитку, усвідомлення необхідності самовдосконалення через використання словників. Прояв готовності до самоосвіти аналізувався за допомогою спостережень за діяльністю та поведінкою студентів, аналізу результатів їх діяльності та відповідей на питання анкети (табл. 3.5).

**Стан готовності студентів до використання словників
для подальшої самоосвіти**

№ п/ п	Питання	Студенти (%)			
		КГ		ЕГ	
		І зріз	ІІ зріз	І зріз	ІІ зріз
1.	Визначіть свій ступінь готовності до систематичного використання словника у процесі вивчення іноземної мови:				
	а) готовий, усвідомлюючи, що це покращить мій рівень володіння іноземною мовою;	11,8	13,3	13,2	26,1
	б) готовий, якщо це не потребує від мене надмірних зусиль;	49,1	56,2	48,5	66,1
	в) мене влаштовує традиційна система вивчення іноземної мови з епізодичним використанням словника.	37,3	30,5	37,7	7,8
2.	Чи допомагає Вам словник поглиблювати свої знання з іноземної мови та зі спеціальності:				
	а) так;	8,8	9,7	9,4	19,5
	б) частково;	59,3	65,2	58,7	69,3
	в) ні.	33,7	25,1	32,5	11,2

Аналіз відповідей на питання анкети свідчить про те, що більшість студентів готові до систематичного використання словника у процесі вивчення іноземної мови (56,2% студентів КГ і 66,1% ЕГ), але за умови, якщо це не потребує від них надмірних зусиль. Однак лише 13,3% студентів КГ і 26,1% ЕГ усвідомлюють, що словник є надійним помічником у поглибленні своїх знань з іноземної мови та зі спеціальності. Певну кількість студентів влаштовує традиційна система вивчення іноземної мови з епізодичним використанням словника (30,5% студентів КГ і 7,8% ЕГ). Але все ж таки більшість студентів вважають, що словник лише частково допомагає поглиблювати знання з іноземної мови та спеціальності (65,2% студентів КГ і 69,3% ЕГ).

Результати дослідження рівня готовності студентів до самоосвіти з використанням словників наведені у діаграмі (рис. 3.6):

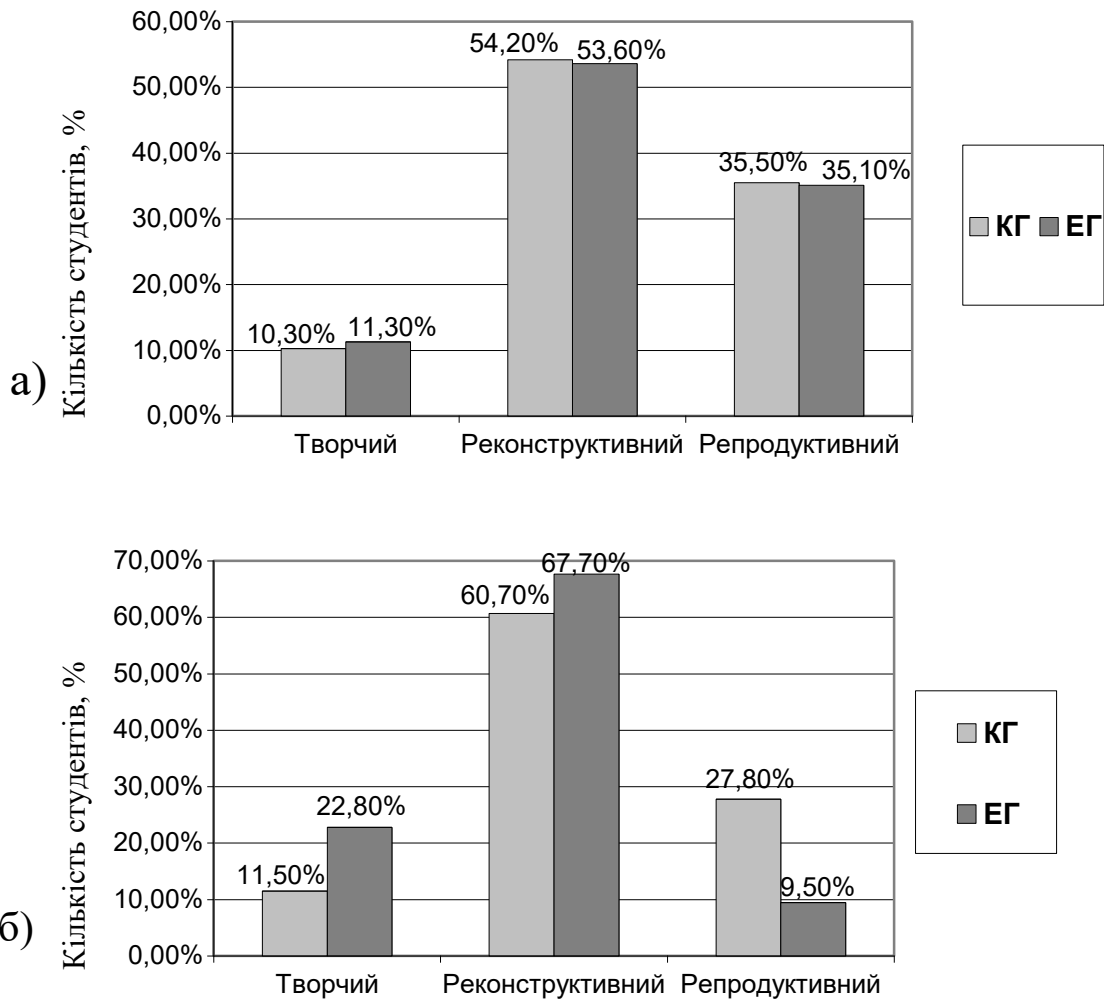

Рис. 3.6. Рівні сформованості готовності студентів до використання словників для самоосвіти: а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

Отримані дані свідчать про те, що і в ЕГ, і в КГ більшість студентів мають середній рівень готовності використання словників для самоосвіти (відповідно 67,7% і 60,7%). Так, наприклад, у КГ високий рівень готовності мають 11,5% студентів, натомість низький рівень – 27,8% студентів. В ЕГ високий рівень характерний для 22,8% студентів, а низький – для 9,5%.

- **Критерій готовності до використання словників у професійній діяльності** покликаний спрямувати студента на формування такого способу життя, який став би умовою для конструктивних перетворень у професійній сфері. Це потребує від

кожного студента зусиль, спрямованих на перетворення словника на засіб професійного самовдосконалення.

Результати впровадження моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками свідчать, що прояв готовності студентів до використання словника у професійній діяльності виражається у цілеспрямованості і доцільності пізнавальних дій зі словниками різних типів; у розумінні необхідності постійного використання словників для саморозвитку; у бажанні поглибити професійні знання за допомогою засобів словникових технологій навчання.

З метою визначення впливу навчання за експериментальною моделлю на формування готовності студентів до використання словника у професійній діяльності ми здійснили опитування щодо достатності знання словника для застосування у професійній діяльності, яке засвідчило, що своє знання словника вважають достатнім для використання в професійній діяльності лише 8,7% студентів КГ і 23,3% ЕГ, частково достатнім – 43,4% студентів КГ і 57,2% ЕГ, а недостатнім – 47,9% студентів КГ і 19,5% ЕГ.

Збільшення кількості студентів ЕГ, які на даному етапі навчання іноземної мови не обмежуються лише перекладними словниками (56,7% студентів КГ і 29,7% ЕГ), а найчастіше використовують тлумачні (35,8% студентів КГ і 55,8% ЕГ) і галузеві словники (7,5% студентів КГ і 14,5% ЕГ), викликано аргументуванням їх власної позиції щодо необхідності отримання якісної освіти та перспективи професійного становлення.

Результати опитування зафіксували значне підвищення студентами ЕГ рівня зацікавленості словником під час читання текстів фахової спрямованості, знання словника для використання у професійній діяльності та усвідомлення необхідності використання словників різних типів для отримання професійної освіти. Результати дослідження наведені у діаграмі (рис. 3.7):

Аналізуючи діаграму, можна зробити висновок, що більшість студентів ЕГ виявила готовність до використання словників у професійній діяльності на високому (8,1% студентів КГ і 18,9% ЕГ) і

середньому (39,6% студентів КГ і 56,5% ЕГ) рівнях, а низький рівень – 52,3% студентів КГ і 24,6% ЕГ.

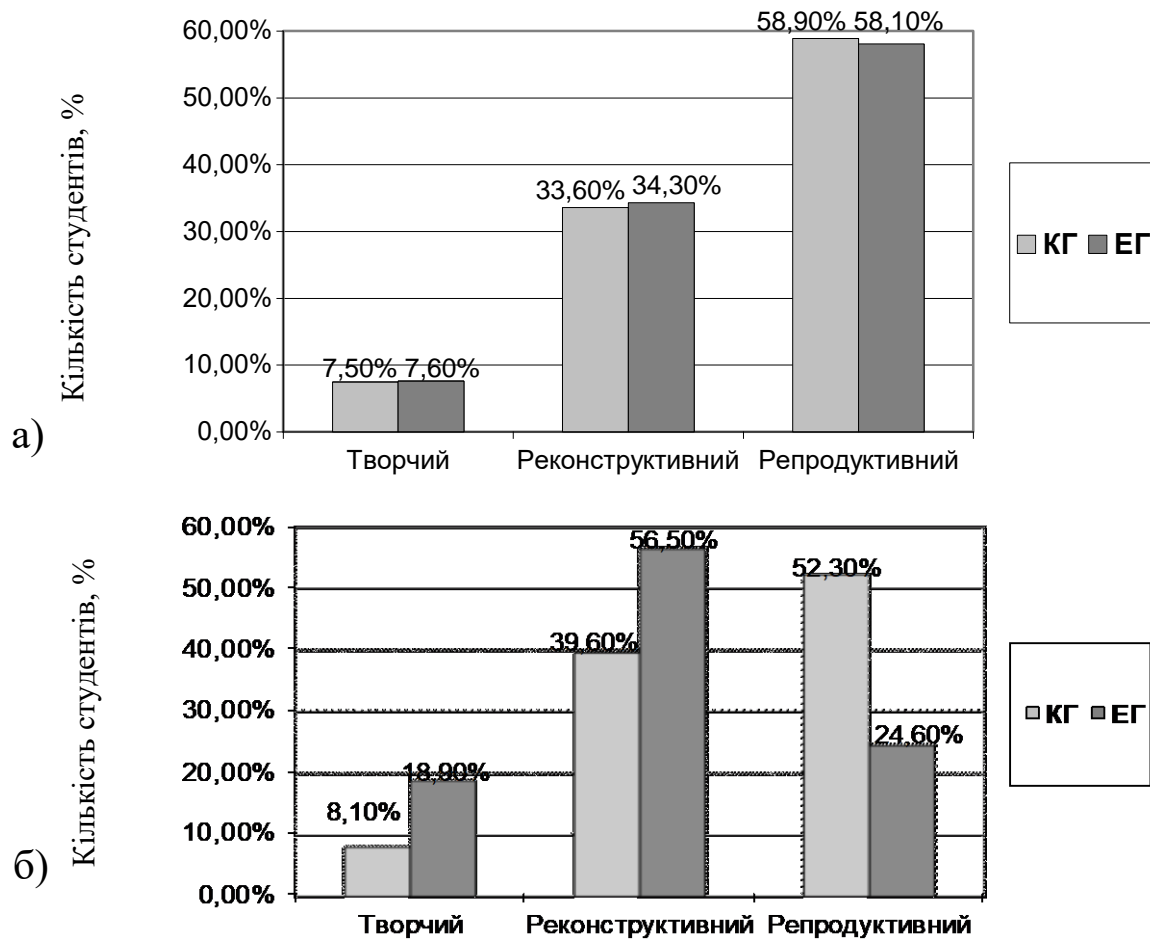

Рис. 3.7. Динаміка рівнів сформованості готовності студентів до використання словників у професійній діяльності:
а) I діагностичний зріз; б) II діагностичний зріз

За умови високого рівня сформованості усіх перерахованих вище критеріїв, на наш погляд, студенти зможуть стати висококваліфікованими фахівцями. Одним із основних показників зрілості кожного спеціаліста є його вміння працювати з сучасними інформаційними джерелами, зокрема зі словниками різних типів.

На основі отриманих характеристик критеріїв сформованості навчально-пізнавальної діяльності ми визначили рівні їх сформованості (творчий, реконструктивний, репродуктивний), які засвідчили, що позитивні зміни відбулися практично в усіх із досліджуваних критеріїв (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів КГ та ЕГ у процесі роботи зі словниками (%)

№ п/п	КРИТЕРІЇ	Г Р У П И	РІВНІ					
			творчий		реконструктив- ний		репродуктивний	
			ДІАГНОСТИЧНІ ЗРІЗИ					
			І	ІІ	І	ІІ	І	ІІ
1	Мотиви навчання з використанням словників	КГ	15,5	19,3	26,8	30,1	57,7	50,6
		ЕГ	14,9	37,2	27,1	40,8	58	22
2	Оперування уміннями та навичками роботи зі словником	КГ	17,6	21,8	27,3	28,5	55,1	49,7
		ЕГ	17,6	34,1	26,2	38,7	56,2	27,2
3	Якість виконаної роботи зі словником	КГ	14,2	16,7	35,5	38,5	50,3	44,8
		ЕГ	14,5	25,7	33,8	59,1	51,7	15,2
4	Пізнавальна активність у процесі роботи зі словниками	КГ	16,9	17,5	35,1	41,8	48	40,7
		ЕГ	17,9	34,1	34,6	51,7	47,5	14,2
5	Пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками	КГ	14,3	15,5	14,3	21,3	71,4	63,2
		ЕГ	14,3	28,3	14,3	39,2	71,4	32,5
6	Готовність до використання словників для самоосвіти	КГ	10,3	11,5	54,2	60,7	35,5	27,8
		ЕГ	11,3	22,8	53,6	67,7	35,1	9,5
7	Готовність до використання словників у професійній діяльності	КГ	7,5	8,1	33,6	39,6	58,9	52,3
		ЕГ	7,6	18,9	34,3	56,5	58,1	24,6

Аналіз таблиці 3.6 показав, що в КГ результати I діагностичного зрізу у порівнянні з II залишилися без суттєвих змін. Проте, в ЕГ спостерігається позитивна динаміка рівнів сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками – зменшилася удвічі і більше кількість студентів із показниками репродуктивного та відповідно зросла кількість студентів із показниками реконструктивного та творчого рівнів.

Аналіз результатів, отриманих під час проведення II діагностичного зрізу в ЕГ, дозволяє констатувати, що запропонована модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками сприяє підвищенню ефективності навчального процесу у ЗВО. Ефективність розробленої і теоретично обґрунтованої моделі була підтверджена статистичною обробкою отриманих даних, яка здійснювалася як на якісному, так і на кількісному рівнях, що дозволило збільшити вірогідність отриманих результатів експерименту.

Для підтвердження рівнів статистичної значущості отриманих даних було використано методику χ^2 – критерій згоди Пірсона, ідея якого полягає у співставленні теоретичних частот (з якими випадкова величина із заданим розподілом потрапляє в інтервали) та емпіричних частот (реально спостережені частоти попадання в ті ж інтервали) [105, 50–52]. У нашому випадку ця методика дозволяє порівняти частотний (процентний) розподіл середніх арифметичних значень показників I та II діагностичних зрізів. Розрахунок спостереженого значення критерія χ^2 проводився за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{k=1}^m \frac{(V_k - P_k)^2}{P_k} ,$$

де P_k – частоти результатів спостережень К; V_k – частоти результатів спостережень Ф; $\sum$ – знак суми, $k=1 \sim m$ – діапазон значень від 1 до m , де m – загальна кількість груп, на які розділилися результати спостережень.

У нашому дослідженні P_k – дані I діагностичного зрізу, V_k – дані II діагностичного зрізу, m – кількість застосовуваних рівнів (три).

Результати статистичної обробки даних II діагностичного зрізу представлені у таблиці 3.7, де вказано й визначену ймовірність отриманих даних:

Таблиця 3.7

Статистичний аналіз динаміки рівнів сформованості критеріїв активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками

Групи	Значення $\frac{(V_k - P_k)^2}{P_k}$			χ^2	χ^2_{cp}	P
	Рівні					
	творчий	реконст- руктивний	репродук- тивний			
Мотиви навчання іноземної мови з використанням словників						
<i>ЕГ</i>	33,4	6,9	22,3	62,6	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,9	0,4	0,7	2,1	13,81551	p>0,05
Оперування вміннями та навичками роботи зі словником						
<i>ЕГ</i>	15,5	6,0	15,0	36,4	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	1,0	0,1	0,5	1,6	13,81551	p>0,05
Якість виконаної роботи зі словником						
<i>ЕГ</i>	8,7	18,9	25,8	53,4	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,4	0,3	0,6	1,3	13,81551	p>0,05
Пізнавальна активність у процесі роботи зі словниками						
<i>ЕГ</i>	14,7	8,5	23,3	46,5	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,0	1,3	1,1	2,4	13,81551	p>0,05
Пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками						
<i>ЕГ</i>	13,7	43,4	21,2	78,3	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,1	3,4	0,9	4,5	13,81551	p>0,05
Готовність до використання словників для самоосвіти						
<i>ЕГ</i>	11,7	3,7	18,7	34,1	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,1	0,8	1,7	2,6	13,81551	p>0,05
Готовність до використання словників у професійній діяльності						
<i>ЕГ</i>	16,8	14,4	19,3	50,5	13,81551	p<0,001
<i>КГ</i>	0,0	1,1	0,7	1,9	13,81551	p>0,05

У таблиці використані наступні індекси:

χ^2 – критерій згоди Пірсона; χ^2_{gr} – розрахунковий для числа ступенів свободи; p – значення похибки досліджень.

Так, отримані нами значення χ^2 для показників ЕГ більші за відповідні табличні критичні значення, які відповідають високому (менше 0,1%) рівню статистичної значущості, що підтверджує достовірність отриманих нами значних позитивних зрушень у рівнях сформованості студентами ЕГ мотивів використання словників у процесі навчання, умінь та навичок роботи зі словником, якості виконаної роботи зі словником, пізнавальної активності і самостійності у процесі роботи зі словниками, готовності до використання словників для самоосвіти і у професійної діяльності.

Для КГ статистичний аналіз показує, що отримані результати змін у рівнях носять непослідовний характер і пов'язані з переходом на вищий етап навчання іноземної мови та загальним розвитком студентів. Отже, можна стверджувати, що методика, яка використовувалася в ЕГ, виявилася більш ефективною, ніж та, що використовувалася в КГ.

Досить високий показник статистичної значущості підтверджує прямий зв'язок між ступенем використання словників студентами немовних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови та процесом активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Проведення експериментального навчання за розробленою моделлю дало можливість стимулювати мотивацію студентів до наступної навчальної діяльності з обов'язковим використанням словникової технології навчання, розвинути уміння та навички роботи зі словником, вдосконалити якість виконаної зі словником роботи, сформувати пізнавальну активність і самостійність у процесі роботи зі словниками та виробити потребу свідомого використання словників у самоосвітній і професійній діяльності.

3.3. Перспективи використання словникової технології навчання у процесі іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей

За останні роки статус іноземних мов в українському суспільстві суттєво змінився. Економічна та соціально-культурна ситуація в країні, а також інтеграційні процеси України у світове співтовариство забезпечили величезний попит на знання іноземних мов та створили сильну мотивацію до їх вивчення.

Про необхідність ефективного навчання іноземних мов у закладах вищої освіти заявляють не лише педагоги, а й офіційні особи, які розглядають необхідність впровадження європейських стандартів навчання і викладання іноземних мов. Наприклад, у рекомендаційному листі Міністерства освіти і науки України наголошується, що необхідно створити сприятливі умови для вивчення англійської мови як мови міжнародного академічного спілкування з метою досягнення рівня B2 випускниками університетів відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [137]. А згідно з розробленою і затвердженою Концепцією розвитку англійської мови в університетах «володіння англійською мовою на рівні не менш як B1 стане обов'язковою умовою для вступу, B2 – для випуску» [82]. Тому впродовж 4-х навчальних років має бути запроваджено такий механізм підготовки іноземних мов на нефілологічних факультетах, щоб випускник міг легко скласти загальноєвропейський тест на отримання рівня B2.

Нині реальна ситуація щодо рівня знань іноземної мови студентами немовних спеціальностей, які розпочинають вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти, виглядає не такою оптимістичною. Практика викладання іноземних мов у вищій школі та опитування студентів першого курсу ВНУ (Волинського національного університету) імені Лесі Українки свідчать, що їхній мовний рівень залишає бажати кращого. На жаль, середньостатистичний випускник середньої загальноосвітньої школи, який починає навчання на бакалавраті в університеті, досягає рівня початкового користувача A1 або A2 з іноземної мови. Звісно,

найвищий рівень В1 можна спостерігати лише у випускників загальноосвітніх шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов, випускників спеціалізованих шкіл або тих, хто вивчав іноземну мову з репетиторами.

Проаналізувавши праці, присвячені проблемі викладання та вивчення іноземної мови, таких науковців як О. Вишневський [18], С. Ніколаєва [104], Л. Панова, І. Андрійко, С. Тезікова [103], О. Тарнопольський [155], Дж. Хармер [181], які трактують іноземну мову як предмет, що має великий освітній, розвивальний і виховний потенціал, ми акцентуємо увагу на тому, що цей освітній компонент, з одного боку, формує основу загальної культури особистості, а з іншого боку, допомагає майбутнім фахівцям оволодіти знаннями професійної діяльності.

Проблемою іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей займається багато дослідників (С. Мелікова [102], Н. Микитенко [107], І. Некоз [112], Ю. Ніколаєнко [114], О. Пасічник [125], О. Синєкоп, [201]), які стверджують, що термін «іншомовна підготовка» є загальним терміном, який охоплює навчання та викладання іноземних мов, а також іншомовну освіту, яку студенти здобувають задля оволодіння іноземною мовою і підвищення рівня своїх мовних досягнень.

Незважаючи на те, що проблема ефективної іншомовної підготовки займає важливе місце в наукових дослідженнях, вона потребує подальшого вивчення у зв'язку зі зростанням вимог до якості іншомовної освіти. Для цього перед педагогічною наукою поставлено завдання створити ефективну освітню систему на основі використання інноваційних освітніх технологій і методів навчання, яка б змогла залучити студентів до процесу набуття іншомовних знань, умінь та навичок. Як повідомляє управління освітніх технологій Міністерства освіти США, доступ студентів до технологій більше не є привілеєм: це необхідна умова для повної участі у високоякісних освітніх можливостях [190, 3].

Набуття студентами ґрунтовних знань і практичних навичок у процесі навчання іноземної мови неможливе без використання словників. Вважається, що словники мають велике значення для освіти загалом і для

навчання іноземних мов зокрема. Беручи до уваги значення словників у поширенні знань і культури, С. Лендау стверджує, що термін «словник» є потужним і передбачає авторитет, науковість і точність [95, 21].

Проблема користування словником вимагає його вивчення як єдиної цілісної системи, різні компоненти якої діалектично взаємодіють. Ми поділяємо точку зору Дж. Хармера, який вважає, що, якщо ми хочемо, щоб студенти користувалися словниками, ймовірно, буде недостатньо просто порекомендувати словник і сказати їм, наскільки він корисний. Багато викладачів проводять роботу зі словником під час занять, щоб студенти бачили, як ним користуватися та які переваги такого використання [181, 171]. Якщо студенти навчаться ефективно користуватися словником, то словник може стати дуже корисним ресурсом у навчанні.

З метою аналізу впливу словникової технології навчання на процес іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей було проведено дослідження на базі факультетів немовних спеціальностей СНУ імені Лесі Українки протягом 2016-2017 н. р. [187]. Воно стала продовженням дослідницької роботи, проведеної автором протягом багаторічної викладацької діяльності. У дослідженні була висунута гіпотеза про те, що іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей буде більш результативною завдяки застосуванню технології навчання з використанням словників, яка створить умови для повного, ефективного та послідовного засвоєння іншомовних знань, умінь і навичок студентами немовних спеціальностей.

Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання: 1) поетапне впровадження на заняттях з іноземної мови навчальної технології з використанням словників; 2) експериментальна перевірка впливу запропонованої технології на результати знань студентів.

У дослідженні взяли участь 4 викладачі та 183 студенти I–II курсів, які навчалися за освітньою програмою бакалавра на факультетах: економіки та менеджменту; інформаційних систем, фізики та математики; фізичної культури, спорту і здоров'я; географічному та хімічному. Серед них було 92 студенти експериментальної групи (ЕГ) і 91 студент

контрольної групи (КГ). Більшість студентів вивчають іноземну мову протягом 10–12 років (90%), решта – 6–9 років (10%). Впродовж навчального року освітній компонент «Іноземна мова за професійним спрямуванням» охоплював 70 годин на першому курсі для кожної спеціальності та 62 години на другому курсі, тобто близько 2 годин на тиждень.

При формуванні ЕГ та КГ ми ознайомилися з навчальними програмами ЗВО з вивчення іноземних мов у виділених групах; з оціночними судженнями викладачів, які навчали студентів цих груп; з оцінками успішності студентів II курсу з освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» за попередній навчальний рік та рівнем володіння іноземною мовою студентів I курсу за допомогою тесту «Визначте свій рівень володіння іноземною мовою».

Отже, можна констатувати, що в ЕГ та КГ були рівні умови, а також приблизно однаковий кількісний та якісний контингент учасників експерименту. Відрізнялися лише методи навчання в обох групах. В ЕГ було введено в дію активний фактор впливу, а саме вивчення освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» здійснювалось із системним застосуванням словникової технології навчання, а також за допомогою навчального посібника «Англійська мова з використанням словників для студентів хімічного факультету» [69], у якому подано широкий спектр завдань, які необхідно виконувати з використанням словників різних типів. У КГ навчальний процес залишився без змін, освітній компонент «Іноземна мова за професійним спрямуванням» викладався за традиційною загальноприйнятою методикою, яка характеризується фрагментарним використанням словників.

Впровадження словникової технології навчання як експериментальної форми навчання в ЕГ здійснювалося поетапно протягом усього навчального року і складалося з 5 послідовних взаємопов'язаних етапів:

На *підготовчому (мотиваційному)* етапі, який розпочався і проходив на перших заняттях з іноземної мови у ЗВО, викладач знайомив студентів зі словниками різних типів, формував у них усвідомлення

важливості роботи зі словником, розвивав у студентів мотивацію та інтерес до користуватися словниковими виданнями. Викладач використовував такі форми і методи діяльності, як бесіди про різні типи словників та їх роль у вивченні іноземної і рідної мов та предметів зі спеціальності, диспути про доцільність використання словникових видань, оформлення проектів з історії створення словників тощо.

На *початковому (інформаційному)* етапі, який відбувався на наступних 2-3 заняттях, студенти ознайомилися зі структурою словника та способом подання слів у словнику (наприклад, алфавітним), а також з лексикографічними примітками. Викладач перевіряв знання студентами алфавіту і транскрипції та знайомив студентів з організацією матеріалу всередині словникової статті. Таким чином, викладач закладав основи для формування умінь та навичок роботи зі словником.

На *практичному (діяльнісному)* етапі, який тривав протягом першого семестру, під час аудиторних занять під керівництвом викладача усі студенти були залучені до оперативного пошуку необхідної інформації у словнику. Далі, якщо був час, студенти могли здійснювати аналогічну діяльність самостійно, щоб розвинути уміння та навички роботи зі словником і уникнути проблем користування словником під час подальшої самостійної діяльності.

Для *основного (процесуального)* етапу, який проходив у другому семестрі, використовувалися такі методи роботи зі словником: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та систематизація інформації зі словника. Така робота забезпечила формування у студентів знань з іноземної мови, а також закріплення сформованих раніше умінь і навичок роботи зі словниками різних типів. На цьому етапі викладач фіксував деякі негативні моменти у процесі роботи студентів зі словником і допомагав їм подолати труднощі, пов'язані з використанням словників.

Основним завданням *підсумкового (результативного)* етапу наприкінці другого семестру було усвідомлення студентами важливості власної роботи зі словником, її рефлексія і корекція, а також самооцінка та оцінка викладачем розвитку у студентів умінь і навичок роботи зі словниками різних типів.

Для досягнення мети дослідження використовувався комплекс методів: 1) педагогічне спостереження за навчальною діяльністю студентів на заняттях з іноземної мови, анкетування (Додаток Д); бесіди та інтерв'ю дозволили з'ясувати ставлення студентів до користування словниками, до видів словникової роботи та до оволодіння вміннями та навичками роботи зі словником під час вивчення іноземної мови, а також труднощі, що виникають у процесі роботи зі словниками; 2) метод ранжування дозволив визначити думку студентів щодо типів словників і видів словникової роботи, які є найбільш (найменш) корисними під час вивчення іноземної мови; 3) для підсумкового контролю якості знань студентів використовувався метод тестування; 4) для перевірки достовірності висунутої педагогічної гіпотези застосовано метод педагогічного експерименту; 5) для обробки емпіричних даних використовувався метод математичної статистики (критерій Ст'юдента). Оптимальне поєднання всього комплексу методів забезпечило достовірність результатів дослідження.

Багаторічний досвід викладання іноземних мов і результати досліджень переконливо доводять, що студентам, особливо першокурсникам, потрібна як теоретична підготовка до роботи зі словником, так і практичне використання словників на заняттях з іноземної мови.

Одним із завдань дослідження було з'ясувати розуміння студентами значення словника, їх ставлення до словникової діяльності, усвідомлення студентами необхідності набуття умінь та навичок роботи зі словником для успішного вивчення іноземної мови.

Перш за все, слід зазначити, що до і після експерименту студенти показали майже однакові результати в розумінні важливості словника і в ставленні до словникової діяльності. Більшість студентів переконані, що «словник важливий для вивчення іноземної мови» (близько 86% студентів ЕГ та 85% студентів КГ). Студенти ЕГ та КГ майже однаково погоджуються із твердженням, що «виконання завдань із використанням словника сприяє підвищенню знань з іноземної мови та обраної спеціальності» (близько 68% студентів ЕГ та 65% у КГ). Такі відповіді дозволяють стверджувати про певну тенденцію у розумінні сучасними

студентами необхідності користування словником як у процесі вивчення іноземної мови, так і для розвитку особистості та професійного становлення.

Однак, наприкінці експерименту в ЕГ переважає кількість студентів, які вважають, що «словникові навички потребують навчання та практики» (52,5% студентів ЕГ та 32,3% студентів КГ). Схожа картина спостерігається і в розумінні студентами того, що «вміння працювати зі словником є обов'язковим для досконалого оволодіння іноземною мовою» (78,2% студентів ЕГ та 47,3% студентів КГ). Крім того, впровадження словникової технології навчання в ЕГ дозволило сформувати інтерес до словникової діяльності: 26,9% студентів ЕГ проти 5,6% у КГ вважають, що «словникова діяльність є цікавою і захоплюючою».

Отримані результати свідчать про те, що, з одного боку, є певний позитивний досвід використання словників у процесі навчання іноземних мов у ЗВО, але, з іншого боку, спостерігається відсутність системної, цілеспрямованої роботи викладачів та студентів у цьому напрямку. Ми вважаємо, що усвідомлення студентами необхідності систематичного використання словників допоможе створити стійку мотиваційну основу для їх використання у процесі подальшого навчання. Крім того, використання словників як засобу навчання необхідно передбачити в усіх силабусах освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для кожної немовної спеціальності.

Здійснюючи педагогічний експеримент, ми досліджували, як студенти I та II курсів немовних спеціальностей розуміють можливості словників різних типів, особливо спеціальних (галузевих) словників, у формуванні професійних знань. Адже діяльність студентів у процесі роботи зі словником містить риси не лише навчального, а й професійного характеру. На початку експерименту більшість студентів як ЕГ, так і КГ, зазначили, що у своїй навчальній діяльності переважно використовують двомовні словники (89% учнів ЕГ та 91% КГ), дуже рідко – одномовні словники (9 % студентів ЕГ і 7% – КГ), і майже ніколи – спеціальні (2% студентів однаково в ЕГ і КГ). Але в кінці експерименту відбулися суттєві зміни в розумінні студентами важливості використання словників різних

типів під час вивчення іноземної мови. Результати представлені в таблиці 3.8 за шкалою від 5 до 1 (5 – найбільш корисний, 1 – найменш корисний).

Аналіз таблиці 3.8 показує, що на даному етапі вивчення іноземної мови більшість студентів ЕГ, порівняно зі студентами КГ, вважають найбільш корисними різні типи словників: двомовні – 91% студентів ЕГ та 86,8% студентів КГ, одномовні – 84,6% студентів ЕГ та 37,2% КГ, а спеціальні – 52,5% студентів ЕГ та 12,1% КГ. На нашу думку, таке співвідношення зумовлене кращим розумінням студентами ЕГ необхідності постійного використання словників різних типів для саморозвитку та підвищення професійних знань, а також аргументацією своєї особистої позиції щодо необхідності якісної освіти та перспективи професійного становлення.

Таблиця 3.8

Оцінка студентами словників різних типів, які використовуються у процесі навчання іноземної мови

№	Типи словників	Студенти (%)									
		5		4		3		2		1	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1.	Двомовні (перекладні)	46,1	71,8	40,7	19,2	7,7	7,7	5,5	-	-	1,3
2.	Одномовні (тлумачні)	15,8	33,3	21,4	51,3	40,7	12,8	12	2,6	10,1	-
3.	Спеціальні (галузеві)	5,5	19,2	6,6	33,3	52,7	42,3	19,8	5,2	15,4	-
4.	Інші	2,2	5,2	8,8	16,7	11	20,5	-	15,4	-	1,3

Ми також попросили студентів вказати, наскільки корисними можуть бути інші типи словників у процесі навчання іноземної мови. 59,1% студентів ЕГ та 22% студентів КГ поставили оцінки за шкалою, але розгорнуту відповідь написали лише окремі студенти, які згадали два типи словників: технічний та онлайн. Решта 40,9% студентів ЕГ та 78% студентів КГ не мають бажання користуватися іншими типами словників, які, окрім зазначених в анкеті, також є джерелами додаткової інформації. Можливо, це можна пояснити відсутністю інтересу студентів до іноземної мови в цілому або відсутністю інтересу до виконання окремих

завдань з предмету зокрема. З метою суттєвого підвищення та підтримки загального рівня знань з іноземної мови студентів немовних спеціальностей викладачам необхідно також зосередити увагу студентів на пошуку необхідної інформації в таких видах словників, як словники синонімів, фразеологізмів, ідіом, фразових дієслів тощо, якими частіше користуються студенти мовних спеціальностей.

Вважаємо, що особливу увагу у процесі викладання освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» слід приділяти термінологічним словникам як засобу навчання, за допомогою яких студенти зможуть розширити свій іншомовний професійний словниковий запас. Тому студентам необхідно протягом усього курсу вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням користуватися спеціальними (галузевими) словниками та розвивати уміння та навички користування словниками цього типу, що дасть їм змогу повноцінно сформувати основи інформаційної культури за фахом у майбутньому.

При проведенні словникової роботи зі студентами немовних спеціальностей дуже важливо дотримуватися принципу професійно-орієнтованої навчальної діяльності, який передбачає «професійний розпис» усіх видів діяльності на заняттях з іноземної мови: на кожному етапі заняття будь-який вид роботи повинен відображати структуру та функції реального професійного спілкування в іншомовному середовищі [114, 105].

Оскільки різні види словникової діяльності дозволяють студентам якомога ширше використовувати функціональні можливості словника, наступним завданням наприкінці експерименту було з'ясувати, наскільки заохочувальними є різні види роботи зі словником під час вивчення іноземної мови. Студентам потрібно було оцінити запропоновані види роботи зі словником за п'ятибальною шкалою оцінювання (5 – найбільш заохочувальний, 1 – найменш заохочувальний).

Результати аналізу анкетних даних, підкріплених спостереженнями і бесідами, представлених у таблиці 3.9, показують, що у повсякденній іншомовній практиці студенти виконують обмежену кількість робіт зі словником. Можна зробити висновок, що найбільш сумлінні студенти виконують лише три види словникової

роботи: пошук перекладу слова рідною чи іноземною мовою (84,6% студентів як у КГ, так і в ЕГ), пошук правильного написання слова (69,2% студентів ЕГ та 50,6% студентів КГ), пошук правильної вимови (59% студентів ЕГ та 56,1% студентів КГ). Рідше словник використовується для пошуку прикладу вживання слова у реченні (50% студентів ЕГ та 30,8% студентів КГ) та пошуку лексичної сполучуваності слова (41% студентів ЕГ і 19,8% в КГ). Найбільше студенти байдужі до таких видів роботи зі словником, як пошук граматичної характеристики слова (33,3% студентів ЕГ та 16,5% студентів КГ) та похідних слова (однокореневих слів) (26,9% студентів ЕГ та 13,2% студентів КГ).

Таблиця 3.9

Оцінка студентами різних видів роботи зі словником що виконуються у процесі вивчення іноземної мови

№	Види роботи зі словником	Студенти (%)									
		5		4		3		2		1	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
1.	Пошук значення слова рідною або іноземною мовою	46,1	44,9	38,5	39,7	8,8	12,8	6,6	2,6	-	-
2.	Пошук правильного написання слова	24,2	25,6	26,4	43,6	32,9	26,9	16,4	2,6	-	1,3
3.	Пошук правильної вимови слова	28,6	30,8	27,5	28,2	22	25,6	13,2	12,8	8,7	2,6
4.	Пошук прикладу вживання слова у реченні	13,2	19,2	17,6	30,8	35,2	30,8	1,2	16,6	22	2,6
5.	Пошук граматичних характеристик слова	6,6	14,1	9,9	19,2	18,7	37,2	46,1	25,6	18,7	3,9
6.	Пошук лексичної сполучуваності слова	6,6	15,4	13,2	25,6	17,6	38,5	38,2	15,4	27,4	5,1
7.	Пошук дериватів (однокореневих слів)	4,4	6,4	8,8	20,5	10,9	25,6	49,5	33,3	26,4	14,2

Аналіз результатів, представлених у табл. 3.9, дозволяє зробити узагальнення, що більшість студентів ЕГ мають значно більший інтерес до виконання всіх видів роботи зі словником, ніж студенти КГ. Цілком очевидно, що в результаті реалізації словникової технології навчання студенти ЕГ, порівняно з КГ, охочіше виконують зазначені види словникової роботи, оскільки більш свідомо розуміють структуру словника, його основні розділи, структуру словникової статті, типи словників і вміють безперешкодно знаходити потрібну інформацію, що, звичайно, підвищує інтерес і бажання студентів до вивчення іноземного матеріалу на високому теоретичному та практичному рівнях за допомогою словників різних типів.

Під час експерименту ми зробили припущення, що у студентів, які працюють зі словником, можуть виникнути певні труднощі. Отже, наприкінці експерименту ми з'ясували, які труднощі відчували студенти під час роботи зі словником. Виявилось, що після впровадження словникової технології навчання мінімальна кількість респондентів ЕГ (12%), порівняно з респондентами КГ (52,7%), відчували труднощі у процесі словникової роботи. В анкеті респонденти зазначали такі труднощі: незнання структури словника, нерозуміння значення слова іноземною мовою, незнання транскрипції слова. На прохання назвати інші труднощі, лише 14,3% студентів ЕГ та 22% КГ відзначили недостатньо сформовані уміння та навички роботи зі словником, які, безсумнівно, вирішально впливають на ефективність використання різних видів словників. Найважливіші причини цих труднощів були визначені лише окремими студентами: неможливість придбати якісні словники через високі ціни, відсутність іноземних навичок для реалізації наміру працювати зі словником, відсутність відповідального ставлення студентів до занять з іноземної мови та байдужість до вивчення іноземних мов.

Наприкінці навчального року було проведено підсумковий контроль знань студентів з освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» шляхом виконання завдань у формі комп'ютерного тестування. База тестових завдань для проведення підсумкового контролю знань у формі комп'ютерного тестування включала 6 тем (Групи слів, Дефініція, Доповнення речення, Порядок слів, Лексична чи

Граматична помилка, Форма дієслова), які охоплювали перевірку як загального знання іноземної мови, так і знання навчального матеріалу. Результати успішності студентів ЕГ та КГ подані у діаграмі (рис. 3.8):

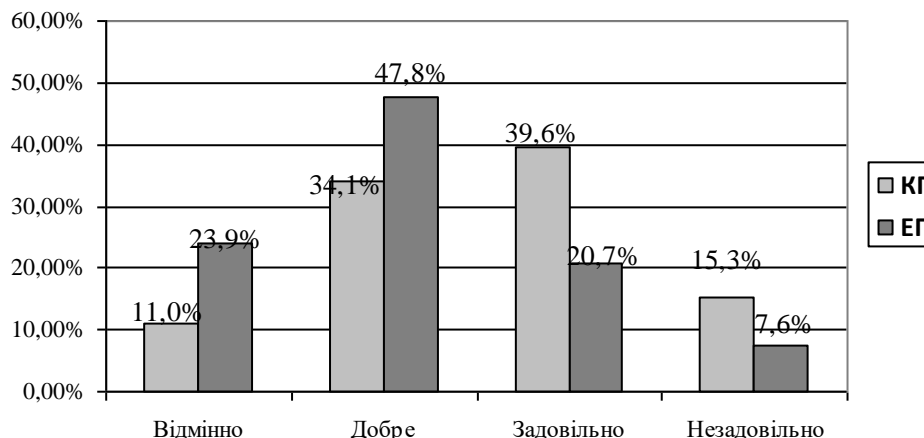

Рис. 3.8. Результати успішності студентів з освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням»

Як видно з діаграми, студенти ЕГ показали значно кращі результати з іноземної мови, ніж студенти КГ: 23,9% студентів ЕГ та 11% студентів КГ отримали оцінку «відмінно», оцінку «добре» отримали 47,8% студентів ЕГ та 34,1% студентів КГ. Значною є кількість студентів КГ, які отримали задовільний результат (39,6%), порівняно з кількістю студентів ЕГ (20,7%). Кількість студентів, які отримали оцінку «незадовільно» в КГ (15,3%), вдвічі перевищує кількість студентів в ЕГ (7,6%). Відповідно, середній бал успішності в ЕГ становить 3,88 бала, в КГ – 3,40 бала. Отже, можна зробити висновок, що середній бал в ЕГ зріс на 0,48 бала порівняно з КГ.

Для обчислення середньоарифметичних значень в ЕГ та КГ використовувалась статистична обробка кінцевих результатів дослідження за допомогою t-критерію Ст'юдента. Порівнюючи отримані результати з довірчими межами t-критерію Ст'юдента, робимо висновок, що отримано статистично значущу різницю значень, оскільки емпіричне значення ($t_{emp} = 3,7$) перевищує критичне значення ($t_{cr} = 2,6$).

Таким чином, можна констатувати, що метод, який використовується в ЕГ, є більш ефективним, ніж традиційний, який використовується в КГ. Отже, підтверджується гіпотеза дослідження про ефективність використання словникової технології навчання у процесі вивчення іноземної мови.

За результатами дослідження можна зробити висновок, що навчальна технологія з використанням словників, безсумнівно, сприяє підвищенню рівня володіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей. Звичайно, ми усвідомлюємо той факт, що на якість знань студентів з іноземної мови може впливати багато інших чинників, таких як різний рівень володіння іноземною мовою, інтерес чи байдужість до вивчення іноземної мови. Крім того, кожен студент по-своєму організовує та планує свою навчальну діяльність із характерним йому темпом вивчення мовного матеріалу. Проте, не можна заперечувати той факт, що словник є засобом розвитку особистості, а систематична, регулярна робота з ним розвиває мислення, пам'ять, уяву, тобто розвиває кмітливість, активізує творче мислення студентів і допомагає їм отримати глибокі знання у процесі вивчення іноземної мови.

Окремої уваги заслуговує надання рекомендацій щодо вибору відповідного словника серед розмаїття наявних на книжковому ринку словників та способів їх ефективного використання. У цьому контексті Д. Лі, редактор Оксфордського словника академічної англійської мови, підкреслює, що кожен словник має бути практичним інструментом, щоб він міг представити необхідну інформацію у максимально простий і доступний спосіб [189]. Автор наголошує, що слід пам'ятати про дві важливі речі: по-перше, це має бути словник відповідно до потреб студентів; по-друге, студенти повинні знати, яка інформація міститься у словнику і як найкраще її використати.

Отже, результати експериментального навчання свідчать про те, що іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей за допомогою словникової технології навчання дозволяє студентам сприймати, розуміти, оперувати, аналізувати та засвоювати значний

обсяг інформації, який постійно збільшується, особливо у сфері обраної професії. Водночас застосування запропонованої технології забезпечує безперервність і послідовність оволодіння іноземною мовою протягом тривалого часу на високому рівні, а також поступовий перехід від навчання до майбутньої професійної діяльності.

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що підвищення рівня володіння іноземною мовою студентів має відбуватися на основі використання інноваційних освітніх технологій, які, безумовно, передбачають застосування словників, оскільки можливості, які вони надають у вивченні іноземних мов та інших освітніх компонентів, є вартими уваги.

Враховуючи результати проведеного дослідження, можемо констатувати, що словникова технологія навчання є незамінним засобом навчання, який за своїми характеристиками та виховним потенціалом може бути ефективним способом підвищення рівня володіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей.

ПІСЛЯМОВА

Оновлення системи вищої освіти в Україні потребує підготовки нової генерації фахівців, які зможуть на високому творчому рівні виконувати завдання розбудови держави з новою соціальною і політичною структурою. Виконання цього завдання неможливе без підготовки національно свідомих, всебічно розвинених, конкурентоспроможних особистостей, здатних вирішувати різноманітні проблеми, діяти в нестандартних ситуаціях, творчо мислити та самостійно приймати рішення, які досконало володіють іноземними мовами, збагачуючи і репрезентуючи свої досягнення на міжнародному рівні.

У педагогічній теорії і практиці триває постійний пошук ефективних шляхів удосконалення освітнього процесу і підвищення якості освіти. У монографії наведено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками, які будучи незамінними доповненнями до підручника, допомагають аналізувати та засвоювати значний обсяг інформації, що постійно збільшується, і необхідні для якісної підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Здійснений аналіз наукових праць засвідчив, що активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками є актуальною проблемою, що привертає увагу багатьох науковців. Це зумовлено сучасними умовами розвитку України, які вимагають забезпечення суспільства висококваліфікованими фахівцями, здатними підвищувати свій професійний рівень упродовж всього життя.

Активізацію навчально-пізнавальної діяльності тлумачимо як ефективну організацію навчального процесу, що спрямована на удосконалення змісту, форм, методів, способів і засобів навчання з метою підвищення пізнавального інтересу, активності, творчої самостійності студентів у засвоєнні знань, формуванні умінь та навичок подальшого їх використання на практиці.

Основні напрями підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками вбачаємо у стимулюванні мотиваційної сфери студентів через формування стійких пізнавальних мотивів використання словників у навчанні; розвитку умінь та навичок роботи зі словниками різних типів; вдосконаленні критеріально-рівневого апарату сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками.

У процесі дослідження обґрунтовано дидактичну суть словників, систематичне користування якими прискорює і поглиблює процес навчального пізнання, розвиває пам'ять і розумові здібності студентів, створює передумови для розвитку перекладацьких навичок, уміння пояснювати значення слів і формувати навички логічних, конкретних і точних відповідей.

Встановлено, що активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей сприяє застосування спроектованої технології навчання з використанням словників (словникова технологія навчання), яку тлумачимо як алгоритм спільних дій викладачів і студентів, спрямованих на формування у майбутніх фахівців умінь та навичок роботи зі словниками різних типів, засвоєння отриманої зі словників інформації та використання її у подальшій практичній діяльності.

Конкретизовано критерії, показники та рівні сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. До них віднесено сім груп критеріїв із визначеними показниками їх прояву і трьома виокремленими рівнями (творчий, реконструктивний, продуктивний): 1) мотиви використання словників у процесі навчання іноземних мов; 2) оперування вміннями та навичками роботи зі словником; 3) якість виконаної роботи зі словником; 4) пізнавальна активність у процесі роботи зі словниками; 5) пізнавальна самостійність у процесі роботи зі словниками; 6) готовність до використання словників для самоосвіти; 7) готовність до використання словників у професійній діяльності.

Розроблено та теоретично обґрунтовано модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками, яка включає чотири взаємопов'язаних компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний та оцінювально-результативний. Суть експериментальної моделі визначають її базові елементи, які складають цілісну структуру, можуть взаємодіяти у різних комбінаціях і на різних рівнях, забезпечуючи результативність підготовки студентів немовних спеціальностей. Модель є дієвим та динамічним утворенням, функціональність якої забезпечується реалізацією словникової технології навчання, що містить взаємопов'язані компоненти: мета; функції; зміст; алгоритм дій, послідовне виконання яких забезпечує засвоєння студентами отриманої зі словників інформації, а також формування умінь та навичок роботи зі словниками; методи роботи зі словниками; діагностичний інструментарій; результат. Реалізація технології навчання з використанням словників складається з 5 взаємопов'язаних етапів: підготовчого (*мотиваційного*), початкового (*інформаційного*), основного (*процесуального*), практичного (*діяльнісного*), підсумкового (*результативного*).

Ефективність реалізації моделі залежить від урахування дидактичних умов: 1) формування мотивації студентів до роботи зі словниками у навчальному процесі та майбутній професійній діяльності; 2) використання словникової технології навчання як чинника розвитку пізнавальної активності й пізнавальної самостійності студентів; 3) реалізація інноваційних діагностичних методик формування навчально-пізнавальної діяльності студентів.

У ході дослідження експериментальним шляхом перевірено ефективність моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Результати формувального експерименту засвідчили, що у студентів експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни у рівнях сформованості мотивів використання словників у процесі навчання, умінь та навичок роботи зі словниками, якості виконаної зі

словниками роботи, пізнавальної активності та пізнавальної самостійності у процесі роботи зі словниками, готовності до використання словників для самоосвіти і у професійній діяльності.

Висновок про ефективність застосування спроектованої моделі підтверджено за допомогою критерію Пірсона χ^2 , який дав змогу констатувати статистично значущі зміни у всіх рівнях сформованості навчально-пізнавальної діяльності студентів експериментальної групи у процесі роботи зі словниками.

Досліджуючи та аналізуючи існуючі матеріали з питання пізнавально-практичного значення використання словників у навчальному процесі, ми приділяємо багато уваги словниковій технології навчання, застосування якої за методично правильних умов може значно покращити якісні показники навчального процесу. Очевидно, що організація навчання з використанням словників сприяє полегшенню засвоєння лексичного матеріалу та розширенню словникового запасу з різних галузей знань. У процесі роботи зі словниками пробуджується інтерес до навчального матеріалу і спрямовується увага на його краще осмислення і засвоєння. Це уможлиблює збільшення обсягу засвоюваної інформації та підвищення продуктивності праці студентів і викладачів, водночас посилюючи вимоги до рівня її результатів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів висвітленої в роботі проблематики. Практична реалізація словником своєї традиційної функції носія знань вимагає окреслення нових можливостей використання словників різних типів у процесі навчання взагалі і вивченні іноземних мов зокрема, які потребують уточнення, розробки і перевірки в умовах навчального процесу, що відкриває перспективи для подальшого дослідження проблеми.

Перспективними залишаються також питання пошуку нових продуктивних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів та розроблення умов поєднання словникової технології з іншими технологіями і методами навчання. Вирішення цих проблем дасть змогу зробити процес навчання студентів немовних спеціальностей більш успішним та ефективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підруч. для студ., аспір. та викл. навч. закл. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
2. Англо-український словник / Гороть Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. Вінниця : Нова кн., 2006. 1698 с.
3. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи : навч.-метод. посіб. для викл., аспір., студ. магістр. Київ : Кондор, 2008. 272 с.
4. Артемчук Г. Деякі проблеми навчання іноземних мов у сучасній вищій школі. *Рідна школа*. 2002. № 5. С . 23–24.
5. Арцишевський Р. А. На шляху до Людини : вибр. пед. ст. Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 348 с.
6. Беляєв С. Б. Педагогічні умови формування пізнавальної активності учнів 7–9 класів на уроках природничо-математичного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 191 с.
7. Берков. В. П. Слово о двуязычном словаре. Таллин : Валгус, 1977. 140 с.
8. Боданська О. Я. Підручник як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів (на матеріалі підручників історії та географії для 5–8 кл.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харк. держ. пед. ін-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1971. 252 с.
9. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. Київ : ВВП «Компас», 1997. 64 с.
10. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Вип. 162. С. 32–38.
11. Бондар В. І. Дидактика : підр. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
12. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів : навч. посіб. К. : Вересень, 1996. 130 с.
13. Бондар Г. О., Іванчук А. П. Особливості формування і розвитку пізнавального інтересу у студентів немовних факультетів при навчанні іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 1(50). С. 19–22.

14. Буряк В. К. Принципи дидактики та вдосконалення підготовки вчителя. *Рідна школа*. 2004. № 10. С . 3–7.
15. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе : монографія. Київ : Вища школа, 1985. 175 с.
16. Виговська С. В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів: теоретичний аспект. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 8. С. 11–14.
17. Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови : посіб. для вчителів. Київ : Рад. шк., 1989. 224 с.
18. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. – 206 с.
19. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. Київ : Центр навч. літ-ри, 2006. 384 с.
20. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні. Київ: ІНТЕЛ, 1995. 168 с.
21. Герасимчук О. О. E-learning. Технології електронного навчання : навч. посіб. Луцьк : РВВ ЛДТУ, 2008. 432 с.
22. Голівер Н. О. Дидактичні умови використання комп'ютерних технологій у процесі навчання студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2005. 181с.
23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
24. Гордієнко М. Г. Іноземна мова як засіб підвищення конкурентоздатності та мобільності сучасного фахівця. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України* : зб. наук. ст. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. С. 42–58.
25. Гордієнко Н. І. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 67–73.
26. Гороть Є. Малімон Л. Сучасна лексикографія: проблеми і перспективи. *Актуальні питання іноземної філології*. 2015. Вип. 3. С. 45–51.
27. Горчинський С. В. Інтерес до навчального предмету як особливий вид пізнавального інтересу. *Молодь і ринок*. 2008. Вип. 6 (41) С. 139–142.
28. Гуржій А. М., Жук Ю. О., Волинський В. П. Засоби навчання : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 208 с.

29. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти. Луцьк : ВДУ, 1999. 276 с.
30. Демська О.М. Вступ до лексикографії: навч. посіб. Київ : Києво-Могилян. акад., 2010. 266 с.
31. Дидактика современной школы: пособие для учителей / Онищук В. А., Кобзарь Б. С., Кумарина Г. Ф. и др.; под ред. В. А. Онищука. Київ : Рад. школа, 1987. 351 с.
32. Діагностика та оцінювання освітніх інновацій в системі освіти на різних рівнях управління : веб-сайт. URL: [http:// www.wiki.ciit.zp.ua](http://www.wiki.ciit.zp.ua).
33. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Видавничий дім «Слово», 2005. 720 с.
34. Драч І. І. Розвиток творчих здібностей студентів – важлива складова підготовки майбутніх фахівців. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. Київ : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2006. Вип. 45. С. 39.
35. Дубичинский В.В. Искусство создания словарей : конспекты по лексикографии. Харьков : Изд-во ХГПУ, 1994. 102 с.
36. Дубичинський В.В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології: навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», 2004. 164 с.
37. Дубичинський В.В. Лексикографія : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Перекладач» і «Прикладна лінгвістика». Харків : НТУ «ХП», 2012. 68 с.
38. Дьомін О. А. Наочність як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів аграрного вузу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. аграрний ун-т. Київ, 1997. 197 с.
39. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
40. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
41. Зайчук В. О., Нісімчук А. С., Білан А. Д. Сучасні педагогічні технології: дидактично-інноваційний аспект. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2009. Т. 2. 312 с.
42. Засоби навчання загальноосвітніх навчальних закладів (теоретико-методологічні основи) : навч. посіб. / Гуржій А. М., Орлова І. В., Шут М. І., Самсонов В. В. Київ : НМЦ засобів навчання, 2001. 95 с.

43. Зеленська О. П. Навчальна програма в системі засобів навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах МВС України. *Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України* : зб. наук. ст. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф., 23–24 груд. 2003 р. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. С. 98.
44. Іванова О. С., Заєць П. М., Кононова Д. В. Використання електронних словників для перекладів на заняттях англійської мови, in *Proc. 12th Int. youth conf. Perspectives of science and education*, New York, USA, 2019, p. 351–355.
45. Информация в научных исследованиях / Злочевский С. Е., Козенко А. В., Косолапов В. В., Половинчик А. Н. Київ : Наук. думка, 1969. 289 с.
46. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. Вінниця: Нова книга, 2003. 608 с.
47. Катеруша О. В. Дидактичні умови активізації навчальної діяльності студентів у процесі вивчення іноземних мов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2010. 181 с.
48. Кирикилиця В. В. Укладання словників як спосіб збереження і систематизації мови. *Науковий Вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк, 2007. № 3. С. 389–393.
49. Кирикилиця В. В. Ефективність технологій навчання за допомогою словників. *Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів* : тези доповідей наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. С. 98–100.
50. Кирикилиця В. В. Вибір і використання словників в умовах європейської багатомовності. *Науковий Вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк, 2008. № 2. С. 252–256.
51. Кирикилиця В. В. Розвиток пізнавальної активності студентів під час самостійної роботи зі словником. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / за заг. ред. акад. АПН України М. Б. Євтуха. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2008. Вип. 36. С. 63–67.

52. Кирикилиця В. В. Роль електронних словників у навчальному процесі ВНЗ. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє* : мат-ли III Міжнар. наук.-практ. конф. аспірантів і студентів. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. С. 343–345.
53. Кирикилиця В. В. Дидактичні умови ефективного навчання студентів вмінню користування словником. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / за заг. ред. акад.. АПН України М. Б. Євтуха. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. Вип. 39. С. 142–146.
54. Кирикилиця В. В. Дидактичні засади використання словникових технологій навчання : метод. рекомендації. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2009. 48 с.
55. Кирикилиця В. В. Пізнавально-практичне значення технологій навчання з використанням словників різних типів. *Наукові праці Донець. нац. техн. ун-ту. Сер. «Педагогіка, психологія і соціологія»*. Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. Вип. 5 (155). Ч. I. С. 174–177.
56. Кирикилиця В. В. Проблеми використання галузевих словників студентами немовних спеціальностей. *Проблеми викладання іноземних мов у немовному вищому навчальному закладі* : мат-ли II Всеукр. наук.-практ. конф., 18–19 берез. 2010 р. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. С. 108–111.
57. Кирикилиця В. В. Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. Педагогіка і психологія. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2010. Вип. 15. С. 306–311.
58. Кирикилиця В. В. Розвиток пізнавального інтересу студентів у процесі роботи зі словниками. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє* : мат-ли IV Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2010. С. 184–185.
59. Кирикилиця В. В. Підходи до вироблення дидактичної моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2010. Ч. III. № 22 (209). С. 260–267.

60. Кирикилиця В. В. Педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами словникових технологій. *Інформаційні технології в наукових дослідженнях і навчальному процесі* : мат-ли V Міжнар. наук.-практ. конф., 17–19 листоп. 2010 р. Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. С. 145–149.
61. Кирикилиця В. В. Особливості використання словників студентами немовних спеціальностей у процесі навчання іноземних мов. *Питання сучасної науки і освіти* : мат-ли VII Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 11–13 липня 2011 р. Київ : Вид-во Ін-ту наук. прогнозування, 2011. С. 36–38.
62. Кирикилиця В. В. Сутність експериментальної моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2011. Ч. II. № 21 (232). С. 122–129.
63. Кирикилиця В. В. Основні вимоги щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів засобами словникових технологій. *Інформаційні технології в наукових дослідженнях і навчальному процесі* : мат-ли VI Міжнар. наук.-практ. конф., 16–18 листоп. 2011 р. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Т. Шевченка», 2011. С. 174–176.
64. Кирикилиця В. В. Дослідження рівня володіння словниками студентами немовних спеціальностей. *Прогрессивное развитие мировой науки* : мат-лы II Междунар. науч. конф., 1–3 сент. 2012 г. Донецк : Цифровая тип., 2012. С. 65–67.
65. Кирикилиця В. В. Критеріально-рівнева характеристика активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. / за ред. доктора пед. наук, проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2012. Вип. 36. С. 256–263.
66. Кирикилиця В. В. Ефективність моделі активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Aktualne problemy w wspolczesnej nauki* : zbiór raportów naukowych. Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2013. С. 36–41.
67. Кирикилиця В. В. Експериментальне дослідження активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. пр. /

за ред. доктора пед. наук, проф. З. П. Бакум. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2013. Вип. 37. С. 59–64.

68. Кирикилиця В. В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2013. 20 с.
69. Кирикилиця В. В., Яциняк О. П. Англійська мова з використанням словників для студентів хімічного факультету : навч. посіб. Луцьк : «Вежа-Друк», 2014. 120 с.
70. Кирикилиця В. В. Методи активізації навчання студентів ВНЗ у процесі роботи зі словниками. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон : ХДУ, 2014. Вип. 66. С. 320–324.
71. Кирикилиця В. В. Формування іншомовних знань і навичок студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль, 2015. № 1. С. 88–94.
72. Кирикилиця В. В., Спіцин Є. С. Перспективи використання словникової технології навчання в освітньому просторі вищої школи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогіка*. Київ, 2015. № 1. С. 70–76.
73. Кирикилиця В. В. Технологія навчання студентів професійно орієнтованої іноземної мови з використанням словників. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : тези доп. III міжнар. наук.-практ. конф. Львів : вид-во Львів. політ-ки, 2015. С. 642–643.
74. Кирикилиця В. В. Засоби активізації навчання студентів іноземної мови у процесі роботи зі словниками. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2015. III (35). Issue 71. S. 38–41.
75. Кирикилиця В. В. Didactic Value of Dictionaries in Profession-Oriented Foreign Language Study. *Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура* : зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. В. Ковтун. Київ : НАУ, 2017. С. 179–181.
76. Кирикилиця В. В. Формування соціокультурної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі користування

- словниками. *Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості* : зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. В. Ковтун. Київ : НАУ, 2018. С. 112–116.
77. Кирикилиця В. В. Переваги використання електронних словників у практиці викладання іноземних мов. *Сучасний рух науки* : тези доп. X міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 2-3 квітня 2020 р. Дніпро, 2020. Т.1. С. 541–545.
  78. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пос. Київ : УМКВО, 1989. 103 с.
  79. Козаков В. А., Дзвінчук Д. І. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: методологія та практика : монографія. Київ : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. 140 с.
  80. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пос. Київ : Вища школа, 1990. 248 с.
  81. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори : у 3-х томах. Велика дидактика. Київ : Рад. школа. 1940. Т. 1. 248 с.
  82. Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти / М-во освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/>.
  83. Коцюк Л. М. Лінгвістичні та лексикографічні прийоми створення термінологічних автоматичних словників. *Наукові записки. Сер. «Філологічна»*. Острог : Національний ун-т «Острозька академія», 2006. Вип. 6. С. 275–279.
  84. Краснопольський В. Е. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів засобами комп'ютерної техніки (на матеріалі викладання англійської мови) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2000. 203 с.
  85. Краснопольський В. Е. Електронні інструменти для поповнення словникового запасу при вивченні іноземних мов. *Вісник Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка*. 2010. № 1 (188). С. 212–224.
  86. Кривець С. В. Формування пошуково-інформаційної компетентності майбутніх вчителів у процесі роботи зі словниково-довідниковою літературою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджменту освіти» АПН України. Ніжин, 2009. 235 с.
  87. Кровицька О. Українська лексикографія: теорія і практика. Львів, 2005. 174 с.

88. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Знання, 2005. 486 с.
89. Куліш І. М. Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Черкас. держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2001. 190 с.
90. Лаптева М. В. Дидактичні засади створення і застосування тлумачних словників в умовах інформатизації навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2004. 187 с.
91. Лаптева М. В. Різномовний тлумачний словник як дидактичний засіб в умовах інформатизації навчання. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2002. Вип. 22. С. 66–69.
92. Левицький М. Українські електронні словники – це вже реальність. *Наше слово*. 2003. № 13. URL: http://nslowo.free.ngo.pl/puls_ukrajiny/Elektronni_slowny_ky.htm
93. Левченко Т. І. Мотивація наукової діяльності. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2008. Вип. 36. С. 111–112.
94. Лексикографія : веб-сайт. URL: <http://www.uk.wikipedia.org>.
95. Лендау С. І. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії. К. : К.І.С., 2012. 480 с.
96. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів : спецкурс з дидактики. Харків : Вид-во «Основа» при Харк. держ. ун-ті, 1990. 87 с.
97. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів : монографія. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
98. Макаренко А. С. Вибрані твори: у 2-х томах. Київ : Держ. вид-во художньої літератури, 1950. Т. 1. 534 с.
99. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 398 с.
100. Малихін О. В. Аспектний аналіз категорій «пізнавальна самостійність» і «пізнавальна активність» у контексті організації самостійної навчальної діяльності студентів. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 25–29.
101. Малихіна С. В. Формування пізнавальної самостійності студентів у процесі навчання економічних дисциплін : автореф.

- дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворізь. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2010. 20 с.
102. Мелікова С.О. Індивідуалізація професійно-орієнтованого навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей у вищих педагогічних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворізь. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2008. 187 с.
103. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах : підруч. / Панова Л. С. та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 328 с.
104. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. / кол. авт. під кер. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 1999. 320 с.
105. Методичні рекомендації до лабораторних робіт з прикладної статистики. Ч. I : Комп'ютерна обробка даних в програмі Excel / уклад. Т. І. Мамчич. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 115 с.
106. Микитенко Н. О. Теорія і технології формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04, 13.00.02 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 43 с.
107. Микитенко Н. О. Якісні показники ефективності технологій формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничого профілю. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2015. № 1. С. 111–119.
108. Милогородська М. О. Мотивація майбутніх фахівців туристського бізнесу до вивчення іноземних мов. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2008. Вип. 36. 264 с.
109. Мичковська В. Р. Формування самостійної навчально-пізнавальної діяльності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. акад. Держ. Прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2004. 253 с.
110. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів / за ред. О. В. Малихіної. Одеса : Огмрцян, 2008. 232 с.
111. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf

112. Некоз І. В. Формування пізнавальних інтересів студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів (на матеріалі вивчення іноземних мов) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Черкаси, 2004. 258 с.
113. Николаева С. Ю. Индивидуализация обучения иностранным языкам. Київ : Вища школа, 1987. 137 с.
114. Ніколаєнко Ю. О. Принципи підготовки студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 37. С. 102–106.
115. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Г. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. 368 с.
116. Олексюк О. Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загально-педагогічної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 237 с.
117. Онищук В. О. Активізація навчання старшокласників. Київ : Рад. школа, 1978. 127 с.
118. Онищук В. О. Дидактичні умови усвідомлення учнями навчального матеріалу (5–8 кл.). Київ : Рад. шк., 1984. 166 с.
119. Онищук В. О. Організація навчання в умовах кабінетної системи. Київ : Рад. шк., 1980. 101 с.
120. Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі. Київ : Рад. шк., 1973. 159 с.
121. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
122. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / Пехота О. М., Кіхтенко А. З., Любарська О. М. та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.
123. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала : посіб. для вчит. і кер. шк. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 152 с.
124. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій. Київ : Наук. думка, 1996. 233 с.
125. Пасічник О. О. До питання підвищення іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей: бар'єри та шляхи їх подолання. *Педагогічні науки: зб. наук. праць Херсон. держ. ун-ту*. Херсон, 2014. Вип. 66. С. 375–379.

126. Педагогіка. Методи педагогічних досліджень : веб-сайт. URL: <http://www.readbooks.com>.
127. Педагогічний процес : веб-сайт. URL: <http://www.uk.wikipedia.org>.
128. Педагогічні технології використання сучасної словниково-довідникової літератури у процесі підготовки майбутніх учителів : метод. розробка для студ. I-II курсів / уклад. С. В. Кривець. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя. 2007. 39 с.
129. Педагогічний експеримент: навч. посіб. для студ. пед. вузів / Євдокимов В. І., Агапова Т. П., Гавриш І. В., Олійник Т. О. Харків : Тов. «ОВС», 2001. 148 с.
130. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти: мета, зміст, особливості застосування у сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки. 2013*. Вип. 140 С. 26–31.
131. Перебийніс В. І. Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови. *Вісник Київ. держ. лінгв. ун-ту. Сер. «Філологія»*. 1999. Т. 2, № 1. С. 12–19.
132. Пиндик О. Г. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю (на матеріалі вивчення іноземної мови) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 193 с.
133. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. Розділ XIII. Стаття 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
134. Про затвердження порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України / Наказ МОН України № 537 від 17.06.2008. Пункти. 1.4.7.–1.4.11. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
135. Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України у 2013 році / Наказ МОН України № 1244 від 05.11.12 р. URL: <http://www.mon.gov.ua>.
136. Про велику українську енциклопедію / Указ Президента України № 7/2015 від 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2013#Text>

137. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін. МОН України / Лист № 1/9-120 від 11 березня 2015 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/.
138. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
139. Рильський М. Т. Ясна зброя : статті. Київ : Рад. письм., 1971. 285с.
140. Розмова з А. Івченком. В Україні вибір хорошого словника – лотерея. URL: <http://www.ukraine-poland.com>.
141. Рудіна М. Лексикографія як ресурс професійної діяльності майбутнього перекладача. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 34. С. 104–113.
142. Рудіна М. Сучасні аспекти формування іншомовної комунікативної компетентності та навичок перекладу у студентів-філологів. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : мат. ІХ міжнар. наук.- практ. конф., 15-16 квіт. 2016 р. Київ : Аграр Медіа Груп, 2016. С. 335 – 340.
143. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: : підруч. для студ. пед. фак-в. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
144. Семенов О. Словник у професійній діяльності: ціннісні орієнтири. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць ІІІ міжнар. наук.-практик. конф., 12–14 лист. 2012 р., Львів : Львів.держ. ун-т безпеки життєдіяльності. С. 271 – 274.
145. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів І-ІІ рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2010. 179 с.
146. Сидоренко В. К., Яровий К. О. Функції моделювання у педагогічній діяльності: оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. *Наук. зап. Рівнен. держ. гуманіст. ун-ту*. Рівне : Вид-во РДГУ, 2002. Вип. 22. С. 16–20.
147. Скуратівська М. О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов. URL: <http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiy-shkoli-ukrayini>.

148. Собаєва О. В. Активізація пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Сум. держ. ун-т. Суми, 2001. 230 с.
149. Соловей М. І., Спіцин Є. С., Кудіна В. В. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень : посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Ленвіт, 2009. 192с.
150. Старинська О. В. Ініціатива як умова активізації пізнавальної діяльності учня. Початкова школа. 2000. № 5 С. 34.
151. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад школа, 1976-1977. 639 с.
152. Сучасний тлумачний словник української мови : 60 000 слів / за заг. ред. проф. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 832 с.
153. Таран В. О., Зотов В. М., Резанова Н. О. Соціальна філософія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 272 с.
154. Тараненко О. О. Новий словник української мови : концепція і принципи укладання словника. Кам'янець-Подільський, 1996. 172 с.
155. Тарнопольский О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посіб. Київ : Інкос, 2006. 248 с.
156. Тематичні словники в сучасній слов'янській лексикографії. URL: <http://www.franko.lviv.ua>
157. Трубачова Д. Не бійтесь заглядати у словник. До проблеми укладання та використання термінологічних словників у навчальному процесі. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2006. № 6 (864). С. 100–103.
158. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Кондор, 2011. 628 с.
159. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. / за ред. А. І. Пискунова. Київ : Рад. школа, 1983. Т. 1. 496 с.
160. Федоренко Ю. П. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *Рідна школа*. 2002. № 1 (864). С. 63–65.
161. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред. Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
162. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 559 с.
163. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2010. 456 с.

164. Фоменко А. В. Комп'ютер як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії (на матеріалах курсу стародавнього світу) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Луганськ, 2003. 221 с.
165. Фурман А. В., Скоромовський Б. Г. Педагогічне керівництво пошуковою пізнавальною активністю школярів. Київ : Зодіак-ЕКО, 1996. 112 с.
166. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 240 с.
167. Чувасова Н. О. Формування пізнавальної активності старшокласників у процесі діалогічного мовлення : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2008. 205 с.
168. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. Київ : Знання, 2011. 310 с.
169. Широков В. А. Всеукраїнський лінгвістичний діалог у контексті теорії лексикографічних систем. *Мовознавство*. 2003. № 6. С. 27–31.
170. Широков В. А. Інформаційна теорія лексикографічних систем. Київ : Довіра, 1998. 330 с.
171. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем. Київ : Наукова думка, 2004. 327 с.
172. Шморгун В. Ф. Активізація навчальної діяльності учнів. Київ : Рад. школа, 1965. 152 с.
173. Шовкун Л. М. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності у викладачів-аграрників. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / за заг. ред. акад. АПН України М. Б. Євтуха. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2008. Вип. 36. С. 229.
174. Шумський О. Л. Можливості використання електронних освітніх ресурсів у навчанні іноземної мови. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Педагогічні науки*. 2016. № 1 (3). С. 199–212.
175. Юрчук О. Д. Технологія пізнавальної активності студентів: дидактичний аспект : монографія. Львів. : Сполом, 2007. 144 с.
176. Abasova I. Educational technology and other learning resources. *Prezi: Presentation Software*. 2013. URL:

<https://prezi.com/ikv7ubmbzsb6/educational-technology-and-other-learning-resources/>

177. Borko H. Wicked Problems and Other Thoughts on Issues of Technology and Teacher Learning. *Journal of Teacher Education*. 2009. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022487108328488>
178. Council of Europe. Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocnianie / D. Coste, B. North, J. Sheils, J. Trim. Warszawa : Wydawnictwa Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli, 2003. 221 s.
179. Dubicka I., O’Keeffe M. English for International Tourism. Pre-Intermediate : students’ book. Pearson Education Limited, 2003. 143 p.
180. Fučeková M., Metruk R. Developing English skills by means of mobile applications. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. Vol. 66. № 4. P. 173–185.
181. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Longman, 2004. 370 p.
182. Hartmann R. R. K. Teaching and Researching Lexicography. NY : Longman, 2001. 211 p.
183. Herbart J. F.: Bestrebungen um eine systematische Einheit pädagogischen Denkens und Handelns. Frankfurt am Main : Lang, 2002. 279 s.
184. Johnson C. Intelligent Business. Person Education Limi, 2006. 176 p.
185. Kyryklytsia V. The problem of activation of students’ knowledge and cognitive activity in the process of working with dictionaries. *Pedagogicko-psychologicke aspekty vyuky* : sbornik prispevku z mezinarodni vedecke konference Evropske pedagogicke forum, 3-7.12.2012. Magnanimitas, Hradec Kralove, Ceska Republika, 2012. Vol. II. S. 138–143.
186. Kyryklytsia V. Organization of dictionary activity by the university students of non-linguistic specialities in the process of foreign language learning. *Reflexion of pedagogy and psychology* : proceedings of the Intern. scient. conf. on European Pedagogy Forum, 28.11-2.12.2016. Magnanimitas, Hradec Kralove, the Czech Republic, 2016. Vol. VI. S. 40–49.
187. Kyryklytsia V. Effective foreign language training through educational technology with the use of dictionaries. *Advanced Education. Education*. 2017. Is. 8. P. 41–48.

188. Lea D. How to Use a Learner's Dictionary of Academic English. *Voices*. 2015. URL: <https://www.britishcouncil.org/voices-magazine/how-use-learners-dictionary-academic-english>
189. Lea D., Runcie M. (2002). Blunt Instruments and Fine Distinctions: a Collocations Dictionary for Students of English : *proceedings of the 10th EURALEX International Congress*. 2002. URL: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/091_2002_V2_Diana%20Lea%20&%20Maira%20Runcie_Blunt%20Instruments%20and%20Fine%20Distinctions_a%20Collocations%20Dicti.pdf
190. Learning Technology Effectiveness. A report developed under the guidance of Richard Cullata and Bernadette Adams of the US Department of Education. 2014. URL: <https://tech.ed.gov/wp-content/uploads/2014/11/Learning-Technology-EffectivenessBrief.pdf>
191. Longman Active Study Dictionary. Pearson Education Limited, 2010. 1104 p.
192. Longman Dictionary of Contemporary English: 6th edition. Pearson Education Limited, 2015. 2224 p.
193. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/>
194. Longman Wordwise Dictionary for Pre-intermediate to Intermediate Learners. Pearson Education Limited, 2001. 722 p.
195. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners: new edition. Macmillan, 2012. 1748 p.
196. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/>
197. Oxford Wordpower Dictionary: new 3rd edition. Oxford University Press, 2006. 823 p.
198. Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię. Warszawa : Wydawnictwo PWN, 2001. S. 221–239.
199. Raport Słowniki. *The Teacher*. Warszawa : Wydawnictwo Edukacyjne, 2003. № 10 (12). 64 s.
200. Sharman E. Across Cultures. Person Education Limited, 2006. 160 p.
201. Synekop O. Effective writing of students of technical specialities. *Advanced Education*. 2015. URL: <http://dx.doi.org/10.20535/2410-8286.60757>
202. Zgusta L. Manual of Lexicography. Praha : Nacl. Ceskosl. akad. wed., 1971. 360 p.
203. Zgusta L. Lexicography, its theory, and linguistics. *Dictionaries* : journal of the Dictionary Society of North America. Illinois : University of Illinois Press, 1992/93. № 14. P. 130–138.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВНУ – Волинський національний університет

ЕГ – експериментальна група

ЕР – експериментальна робота

ЗВО – заклад вищої освіти

К – констатувальний експеримент

КГ – контрольна група

КР – контрольна робота

ПЕ – педагогічний експеримент

СНУ – Східноєвропейський національний університет

Ф – формувальний експеримент

ДОДАТКИ

Додаток А

Рівень володіння мовою	Тип словника	Мета
Початковий	Переважно двомовний словник	Навчити і заохочувати до користування двомовним словником, але не бути залежним від нього
Елементарний	Спочатку використовуйте двомовний словник, а потім перевіряйте слово в одномовному словнику	Впроваджувати тлумачний словник поступово, не перенавантажуючи студентів
Середній	Спочатку використовуйте одномовний словник, а потім перевіряйте слово у двомовному словнику, якщо необхідно	Навчити студентів охоче користуватися одномовним словником
Вищий	Здебільшого одномовний словник	Переконати студентів у необхідності використання одномовного словника

Анкетування на констатувальному етапі дослідження

Анкета для викладачів

Шановні колеги!

Для об'єктивного визначення шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів нас цікавить Ваша думка щодо застосування словникових технологій у навчальному процесі. У зв'язку з цим просимо Вас позначити або написати відповіді на наступні запитання:

1. Чи використовуються словники у навчальному процесі:
а) так; б) ні?
2. Чи регулярно на заняттях проводиться робота зі словником:
а) так; б) ні?
3. Чи регулярно використовуються словники під час самостійної роботи:
а) так; б) ні?
4. Чи завжди студенти звертаються до словника, зустрівши невідоме слово при читанні тексту або почувши його на занятті:
а) так; б) ні?
5. Чи багато студентів приносять на заняття власні словники:
а) так; б) ні?
6. З якими труднощами Ви зустрічаєтеся при проведенні роботи зі словником на заняттях:
а) недостатня забезпеченість студентів словниками;
б) відсутність або недостатній рівень умінь і навичок користування словником;
в) низька якість словників.
У чому, на Вашу думку, їх причини?
7. Чи знають студенти, як побудований словник, з чого починається, які рубрики у ньому є:
а) так; б) ні?

Анкета для студентів

Шановні студенти!

Для об'єктивного визначення шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності нас цікавить Ваша думка щодо застосування словникових технологій у навчальному процесі. У зв'язку з цим просимо Вас позначити чи написати відповіді на наступні запитання:

1. Чи використовуються словники у навчальному процесі:
а) так; б) ні?
2. Чи регулярно на заняттях проводиться робота зі словником:
а) так; б) ні?
3. Чи регулярно Ви користуєтесь словниками під час самостійної роботи:
а) так; б) ні?
4. Чи завжди Ви звертаєтесь до словника, зустрівши невідоме слово при читанні тексту або почувши його на занятті:
а) так; б) ні?
5. Чи знаєте Ви, як побудований словник, з чого він починається, які рубрики у ньому є, що таке словникова стаття:
а) так; б) ні?
6. Шукаючи слово у словнику, Ви кожний раз зазираєте до алфавіту:
а) так; б) ні?
7. Які словники Ви найчастіше використовуєте у процесі навчання:
а) перекладні; б) тлумачні; в) галузеві?
8. Чи користуєтесь Ви електронними словниками:
а) ніколи; б) дуже рідко; в) періодично; г) регулярно?
9. Де Ви маєте можливість користуватись електронними словниками:
а) вдома; б) на заняттях; в) в Інтернеті; г) не маю такої можливості?

10. Які види роботи Ви виконуєте, працюючи зі словником на заняттях?

- а) шукаю значення слова рідною або іноземною мовою;
- б) шукаю правильне написання слова;
- в) шукаю правильну вимову слова.

11. Які види роботи Ви виконуєте під час самостійної роботи зі словником:

- а) опрацювання лекційного матеріалу;
- б) виконання завдань по темі;
- в) підготовка доповіді, наукових повідомлень, рефератів;
- г) переклад спеціальної літератури?

12. Які види роботи зі словником Ви ще виконуєте, крім перерахованих вище?

13. Зазначте ті види роботи зі словником, які Ви виконуєте:

- а) регулярно: 10а, 10б, 10в, 11а, 11б, 11в, 11г;
- б) періодично: 10а, 10б, 10в, 11а, 11б, 11в, 11г;
- в) дуже рідко: 10а, 10б, 10в, 11а, 11б, 11в, 11г.

14. Якщо Ви назвали тільки деякі види роботи, які ви виконуєте зі словником, то що тоді Вам перешкоджає виконувати всі види?

15. Які види роботи зі словником Вам подобаються:

- 10а; 10б; 10в; 11а; 11б; 11в; 11г?

16. Оцініть свій рівень сформованості умінь та навичок роботи зі словником:

- а) низький; б) середній; в) кваліфікований; г) професійний.

17. На якому курсі і факультеті (спеціальність) Ви навчаєтесь?

Дякуємо за співробітництво!

**Система вправ по використанню словника як опори для
формування мовленнєвих навичок**

№	Вправи	Мета	Словник
Фонетичні навички			
1.	Знайдіть вимову невідомих слів у тексті.	Вдосконалення мовленнєвих навичок	тлумачний
2.	Розпізнайте значення слова на основі його графічного зображення.	Розвиток навичок співставлення зорового і звукового зображення слова	електронний
3.	Розпізнайте значення слова на основі його звукового зображення.		
4.	Розпізнайте графічне зображення слова на основі його значення.		
Лексичні навички			
5.	Заповніть пропуски в тексті потрібними словами, попередньо визначивши їх можливі значення у словнику.	Можливі значення слова попередньо визначаються у словнику	тлумачний
6.	Складіть словосполучення із поданих слів, попередньо з'ясувавши їх значення у словнику.	Розвиток навичок синтаксичної і лексичної сполучуваності	
7.	1. Спробуйте самостійно дати визначення виділеним словам у тексті. 2. Прочитайте наведені в словниковій статті дефініції виділених у тексті слів. 3. Порівняйте Ваше визначення із наведеним у словнику.	Глибоке проникнення в сутність понять, більш чітке розуміння змісту тексту	
8.	Знайдіть у тексті слова, що відповідають поданим дефініціям.	Вдосконалення сприйняття значення ЛО	
Граматичні навички			
9.	Знайдіть, з якими прийменниками поєднуються подані прикметники.	Розкриття форм, значення і вживання слів	тлумачний
10.	Знайдіть значення поданих фразових дієслів і заповніть ними пропущені місця у реченні.		

11.	Прочитайте текст, підкресліть прийменники і слова, до яких вони відносяться. Перевірте сполучуваність слів у словнику.		
12.	Знайдіть у тексті слова, що відповідають поданим дефініціям, і є вказаною частиною мови.	Розвиток уміння співставляти сприйняту форму і значення	тлумачний
Перекладацькі навички			
13.	Визначте, яке із наведених у словнику значень виділених слів реалізується в контексті. Перекладіть еквівалент рідною мовою.	Набуття навички виділяти, аналізувати, засвоювати словотворчі моделі	тлумачний, перекладний
14.	Перекласти речення, які містять інтернаціональні слова, підібрати до них еквіваленти	Вдосконалення навичок перекладу	тлумачний, перекладний
15.	Уточніть зі словником синоніми до виділених слів у тексті.	Уникнення помилок в інтерпретації значення полісемічних слів	тлумачний
16.	Перекласти багатозначні слова, які не можна зрозуміти з контексту.		

Анкетування на формувальному етапі дослідження

Анкета для студентів Шановний респонденте!

Просимо Вас максимально щиро відповісти на питання анкети. На питання **6** можливі декілька варіантів відповідей. Результати анкетування будуть використані виключно для наукового дослідження з проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі роботи зі словниками і нададуть суттєву допомогу в удосконаленні процесу навчання іноземних мов на немовних спеціальностях ЗВО.

1. Що найбільше спонукає Вас до використання словника під час вивчення іноземної мови:
  - а) бажання вдосконалити знання з іноземної мови;
  - б) бажання працювати з сучасними джерелами інформації;
  - в) можливість отримати високі оцінки;
  - г) бажання уникнути дорікань з боку викладача;
  - д) власний варіант відповіді?

.....
2. Чи допомагає Вам словник поглиблювати свої знання з іноземної мови та зі спеціальності:
  - а) так;   б) частково;   в) ні;   г) власний варіант відповіді?

.....
3. Чи вважаєте Ви, що оперування вміннями та навичками роботи зі словником для досконалого оволодіння іноземною мовою є:
  - а) необхідними;   б) бажаними;   в) необов'язковими?
4. Яким оцінюєте Ви свій рівень умінь і навичок роботи зі словником для успішного оволодіння іноземною мовою:
  - а) відмінним;   б) достатнім;   в) задовільним;   г) недостатнім?
5. Яке висловлювання найточніше відбиває Ваші власні погляди:
  - а) на занятті викладач подає достатньо нових слів та інформації про них;
  - б) інколи виникає необхідність дізнатися більше про нові слова, ніж можна почути на занятті;
  - в) мені завжди цікаво шукати нові слова ще до того, як викладач дасть вказівку;

г) не слід обмежуватись тільки тим «мінімумом» слів, які подає викладач;

д) власний варіант відповіді? .....

6. В якому із перерахованих видів самостійної діяльності Ви найчастіше користуєтесь словником:

а) виконання домашніх завдань з іноземної мови;

б) читання і переклад фахових книг, журналів, газет, статей;

в) підготовка доповідей, наукових повідомлень, рефератів;

г) перегляд телепрограм по супутникових каналах;

д) спілкування із друзями з-за кордону;

е) власний варіант відповіді? .....

7. Як Ви користуєтесь словником під час читання текстів фахової спрямованості:

а) з цікавістю;   б) через необхідність;   в) без цікавості;

г) не користуюсь взагалі?

8. Як Ви виписуєте зі словника нову іншомовну лексику під час читання фахових текстів:

а) виписую завжди з транскрипцією, перекладом і дефініцією (тлумаченням іноземною мовою);

б) виписую завжди з транскрипцією і перекладом;

в) іноді виписую;

г) зовсім не виписую?

9. Визначіть свій ступінь готовності до систематичного використання словника у процесі вивчення іноземної мови:

а) готовий, усвідомлюючи, що це покращить мій рівень володіння іноземною мовою;

б) готовий, якщо це не потребує від мене надмірних зусиль;

в) мене влаштовує традиційна система вивчення іноземної мови з епізодичним використанням словника.

10. Чи вважаєте Ви своє знання словника достатнім для використання в професійній діяльності:

а) так;   б) частково;   в) ні;   г) власний варіант відповіді?

.....

11. Які словники Ви найчастіше використовуєте на даному етапі навчання іноземної мови:

а) перекладні;

б) тлумачні;

в) галузеві?

12. На якому курсі і факультеті (спеціальність) Ви навчаєтесь?

.....

Дякуємо за співробітництво!

АНКЕТА

Курс, факультет	
Як довго Ви вивчаєте іноземну мову?	

Вкажіть за шкалою від 1 до 5 наскільки Ви погоджуєтесь (5) чи не погоджуєтесь (1) із твердженнями:

	Твердження	5	4	3	2	1
1	Словник має важливе значення під час вивчення іноземної мови.					
2	Вміння роботи зі словником є обов'язковими для досконалого оволодіння іноземною мовою.					
3	Навички роботи зі словником потребують навчання та практики.					
4	Робота зі словником є цікавою та захоплюючою.					
5	Виконання завдань з використанням словника допомагає поглиблювати знання з іноземної мови та обраної спеціальності.					

Вкажіть за шкалою від 1 до 5 які типи словників Ви вважаєте найбільш корисними під час вивчення іноземної мови (5 – найбільш корисний, 1 – найменш корисний):

	Типи словників	5	4	3	2	1
1	Перекладні					
2	Тлумачні					
3	Галузеві					
4	Інші					

Впорядкуйте наступні види роботи зі словником за тим наскільки заохочувальними вони є під час вивчення іноземної мови (від 5 – найбільш заохочувальний до 1 – найменш заохочувальний):

	Види роботи зі словником	5	4	3	2	1
1	Пошук значення слова рідною (іноземною) мовою					
2	Пошук правильного написання слова					
3	Пошук правильної вимови слова					
4	Пошук прикладу вживання слова у реченні					
5	Пошук граматичних характеристик слова					
6	Пошук сполучуваності слова з іншими словами					
7	Пошук дериватів (однокореневих слів)					

Вкажіть за шкалою від 1 до 5 у яких з видів діяльності Ви найчастіше використовуєте словник (5 – найбільш часто, 1 – найменш часто):

	Види діяльності	5	4	3	2	1
1	Читання тексту					
2	Вправи на розвиток письмових навичок					
3	Вправи на розвиток розмовних навичок					
4	Аудіювання / Перегляд відео					
5	Вправи на переклад					

Які труднощі виникали у Вас у процесі роботи зі словником? Впорядкуйте за частотністю (5 – найбільш часто, 1 – найменш часто):

	Труднощі	5	4	3	2	1
1	Незнання структури словника					
2	Нерозуміння значення слова іноземною мовою					
3	Незнання транскрипції слова					
4	Інші (вкажіть):					

Наукове видання

Кирикилиця Валентина Василівна

**Словникова технологія навчання
як засіб активізації навчально-пізнавальної
діяльності
студентів немовних спеціальностей**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 12.06.2023. Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 4,25. Зам. 89. Тираж 100.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк цифровий.

Видавець і виготовлювач ФОП Мажула Ю. М.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 47/35.
Тел. моб. 096 61 66 277, e-mail: y.mazhula@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7662 від 07 вересня 2022 року

Кирикилиця В. В.

К 43 Словникова технологія навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей : монографія. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2023. 196 с.

ISBN 978-617-8279-12-7

У монографії висвітлено результати багаторічних досліджень теоретичних та практичних засад активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Розкрито дидактичний аспект словника, його функції та виділено основні етапи користування словником студентами у процесі навчання. Розроблено критерії і показники активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками та визначено рівні їх сформованості. Теоретично обґрунтовано, спроектовано та експериментально перевірено модель активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. Запропоновано словникову технологію навчання як один із ефективних шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у навчанні взагалі і у вивченні іноземних мов зокрема.

Монографія адресована фахівцям у галузі теорії навчання, викладачам закладів вищої освіти, аспірантам, магістрантам, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемою підвищення ефективності навчального процесу.

ISBN 978-617-8279-12-7

УДК 81'243:378.091.33

